

Biblioteka CROATICA

CROATICA
Hrvatska književnost u 100 knjiga

II. kolo, knjige 26 - 50, knjiga 34

Producent
MARTIN GRGUROVAC

Uredničko nijeće

Stjepan Babić, Josip Bratulić, Antonija Bogner-Saban,
Katica Čorkalo, Stjepan Damjanović, Nedjeljko Fabrio,
Stanislav Marijanović, Tihomil Maštrović, Vinko Nikolić,
Anđelko Novaković, Vladimir Rem, Ante Stamać,
Marko Samardžija, Josip Užarević

Izvršni urednik
VLADIMIR REM

Počasno vijeće

Eugen Barić, Zdenka Buljan, Vinko Grubišić,
Ankica Janković, Rudolf König, Zdravko Lešić,
Andrija Madc, Heda Vohalski

©Copyright: SN "Privlačica" Vinkovci

Ivo Andrić

IZABRANA DJELA

Priredio
TIHOMIL MAŠTROVIĆ

riječ

Vinkovci

1 99 8.

Ivo Andrić

PREDGOVOR

Rukopis dobrog pisca rukopis je naroda kojemu pisac pripada. Gotovo ih je nemoguće, a i nepotrebno, razdvajati, stoga je važna zadaća svake nacionalne književne povijesti izrada inventara vlastite književnosti. Poneki pisci, uslijed različitih okolnosti izmiču takvom svrstavanju, no vrijeme, taj najpravedniji sudac, redovito im nalazi vlastito izgubljeno mjesto. Da je književnik Ivo Andrić Hrvat iz Bosne rođen 1892. u Travniku, da je bio rimokatoličke vjere, te da mu je materinji jezik bio hrvatski, znali su književni povjesničari što su se temeljitije bavili životom i djelom našeg prvog nobelovca, no o tome se uglavnom šutjelo, jer je i sam Andrić, po svojoj naravi sklon nacionalnom i političkom kameleonstvu, očitovavši se u jednom razdoblju života srpskim književnikom, bio rukovođen činjenicom da je kao nedeklarirani Hrvat nedvojbeno bolje prolazio u obje Jugoslavije. Barem što se tiče osobne materijalne i ine sinekure. Andrić je o svom hrvatskom podrijetlu stoga rado šutio, pa su za njega oni što su takvu šutnju držali vrlinom, govorili što su zapravo htjeli. Javnosti su zato uglavnom ostali nepoznati dokumenti koji svjedoče u prilog gore iznesenim činjenicama. Jedan od najsadržajnijih u tom pogledu jest svakako Andrićev nacionalna Sveučilišta u Beču na kojem je na Filozofskom fakultetu školske godine 1913./1914. upisao treći semestar studija slavenske filologije i povijesti, nastavivši godinu dana ranije započet studij na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Iz navedenog nacionala, pisanog piščevom rukom, jasno se i potpuno nedvosmisleno vidi da se deklarirao Hrvatom, s hrvatskim kao materinskim jezikom, te daje bio rimokatoličke vjere. Ostavši rano bez oca Ivo je bio vezan uz majku, a nakon njezine smrti u Sarajevu 15. prosinca 1925. (sahranu je obavio župnik Mato Bekovac), sam Ivo podigao joj je na katoličkom groblju u Sarajevu spomenik.

Netočno bi bilo svojatati pisca, bez obzira na njegovu deklariranu nacionalnu pripadnost, uvrštavajući ga u korpus jedne nacionalne književnosti, ukoliko je sam pisac očitovao

svoju pripadnost nekoj drugoj nacionalnoj književnosti. Kod Ive Andrića stvari su u tom pogledu iznimno složene i valja ih razmotriti u svoj njihovoj slojevitosti, upravo poradi istine i poštovanja piščeve volje. U tom smislu činjenice kazuju sljedeće: od svojih prvih književnih radova tiskanih u Hrvatskom, čak, Ivo se Andrić u književnosti javlja upravo pjesničkim i proznim radovima objavljenim pretežno u hrvatskim književnim časopisima, deklarirajući se hrvatskim piscem, a bio je i član Društva hrvatskih književnika od godine 1918. Pažnju književne javnosti ozbiljnije je privukao pjesmama objavljenim u antologiji Hrvatska mlada lirika, tiskanoj u Zagrebu 1914., izdanju koje se smatra kameron-međašem hrvatske književnosti, a uz Andrićeve pjesme tu su i one Tina Ujevića, Frana Galovića, Vladimira Čerine, Nikole rolića, Janka Poića Kamova, Ljube v'viesnera i drugih. Ta za hrvatsku književnost silno važna knjiga, izašla u ediciji "Savremeni hrvatski pisci" Društva hrvatskih književnika, sadrži i bilješke o uvrštenim piscima, autor kojih je vjerojatno urednik Lj. Wiesner. O Andriću on piše: "Ivo Andrić. Najčudesniji Sarajlija: bez i najmanjeg turskog atavizma: nježan, bijel i bolno-tanko mirisave duše kao oni bijeli, i niec m_j_o_v_i_r_viet_o_v_i_š_t_o_/_a_r_e_s_l_a_t_k_u_h_i_m_i_njegovih ženstveno čežnjivih snova. Odivše bez energije, da bi pisao duge članke. Kratak kao prolaznost avanturističke ljubavi. Princ bez dvorca, paževa i princeze. Zimi se nadiše kavanskog zraka, da bi se u proljeće liječio duhovima razbujalih livada. Nesretan kao svi artisti. Ambiciozan. Osjetljiv. Ukratko: ima budućnost."

Iste godine kada izlazi Hrvatska mlada lirika umire jedan od najvećih hrvatskih književnika svih vremena Antun Gustav Matoš. Potresen, a ujedno nesretan i uznemiren vremenom, sredinom i prilikama u kojima živi, Andrić u svom nekrologu velikom hrvatskom piscu rezignirano zaključuje: "Sva Hrvatska neljepo hrče: budni su samo pjesnici i atentatori." Andrić je 1918. i 1919. u Zagrebu jedan od urednika časopisa Književni jug, a ujedno je marljiv suradnik brojnih književnih periodičnih izdanja tiskanih diljem Hrvatske. Napokon, njegove prve dvije knjige tiskane su u Zagrebu: Ex Ponto (1918.) i Nemiri (1920.), a i sljedeće knjige, pripovijest Put Alije Gjerzeleza tiskana u Beogradu 1920., pisana je hrvatskim jezikom i nedvojbeno pripada "hrvatskom razdoblju" Andrićeva stvaralaštva. Do godine 1921. Ivo Andrić je po svemu hrvatski književnik, ostavivši svojim književ-

nim radom neizbrisive tragove u hrvatskoj književnoj povjesnici. To tim više jer u razdoblju, od početka pisanja, pa do iza godine 1920., on je, kako rekosmo, i deklarativno hrvatski književnik. Odlaskom u Beograd započima njegovo sve to deklarativnije odustajanje od hrvatske književnosti, a posebno od hrvatstva kojega se dragovoljno odriče.

O Ivi Andriću je pisano mnogo i često. No, kako to i jest kod velikih književnika čest slučaj, njegova književnost, ali i životopis njegova stvaralačkog lika počesto izmiču pedantnom peru znanstvenikovu, kao i onom radoznom esejista i stručnom književnog kritika. Valja se međutim složiti daje najbolji put do umjetnika preko njegovih djela. Na tom poslu curriculum je vječit; što je pisac bolji veća je i znatiželja da ga se bolje upozna, pa i izvan granica artističkih djela, kao čovjeka, kao ličnost. Jedan od putova, poradi svoje prirode u pravilu nedovoljno istražen, a često vrlo plodonosan, jesu književnikova pisma. Kod njih je zaista teško čvrsto odrediti okvire gdje završava literatura a počinje život i obratno. U Andricevim pismima zaista nije teško naći umjetnost riječi i artificijelnost, ali i uvijek prisutnu biografsku realnost. Andrićeva korespondencija s hrvatskom književnicom Zdenkom Marković s preko stotinu pisama u tom pogledu je posebice važna, napose jer dodatno osvjetljava važno razdoblje piščeva života u kojem se oblikovao kao rasni književnik, zacrtavši pravce svog književnog uspona, ali i razdoblja u kojem se naprosto osjećao hrvatskim piscem. Ona je prvi ocjenitelj i kritičar njegovih književnih tvorbi čije sudove on poštuje i uvažava, te izvjestitelj o književnom životu u Zagrebu i Hrvatskoj za Andrićevih boravaka u inozemstvu. Andriceve prve knjige Markovićeve je poznavala i prije objavljivanja, te je izravno sudjelovala u pripremanju i dotjerivanju rukopisa tih knjiga za tisak, i to u prvom redu kao književni kritičar, ali i kao lektor sa zadatkom što joj ga je povjerio sam Andrić, naime da još u rukopisu očisti njegov jezik od svih ekavizama, kako bi bio u skladu s hrvatskim jezičnim standardom. Tako npr. uoči izlaska njegove prve knjige *Ex Pontu* Andrić piše Markovićevoj iz Krapine, kamo je otišao na oporavak, u pismu od 12. svibnja 1918.: "Ex Ponto sam dovršio, složio i samo još prepisati i - odlučiti se na štampanje. Nema ga mnogo. Nekoliko sam stvari pokazao Miši (Jerolim Miše - ugledni hrvatski akademski slikar - op. T. M.), on je oduševljen. Ja ne. Moram ga čitati kod Vas sad kad je sređen." Ili, dvije godine

kasnije, 1920. prije izlaska Nemira, u pismu iz Rima od 19. listopada on piše: "Vama sam mnogo zahvalan što se toliko brinete za knjigu i ne samo da odobravam što ste ispravili izvjesne nekonsekventnošć u interpunkciji nego Vas molim da i sve one ekavske riječi izmijenite ako Vam se čini zgodno. To sve nije esencijalno. Dakle slobodno provedite konsekventno i interpunkciju (naravno logičnu ne gramatičku) i pravopis, gdje je to, po Vašem mišljenju, neophodno nužno." Također, iz pisma upućenog iz Rima mjesec dana kasnije, jasno je izražen Andrićev stav, pun povjerenja i suradnje, prema Markovićevoj, te s nedvosmislenim hrvatskim jezičnim osjećajem: "Želio bih da doživim i Nemire koji se štampaju tako dugo i zadaju i meni i vama toliko brige. Pripazite na reviziju. (...) Sve ostalo možete i trebate da promijenite, naročito one ekavske riječi. Samo naslov 'Bregovi' ostaje jer ne pišem brijegovi."

Godine 1914., kada književna kritika prepoznaje vrijednost Andrićeva književnog stvaralaštva on je, premda suzdržan prema književnom avangardizmu najmlađe modernističke generacije, u svojim književnim ostvarajima, tematski i stilski blizak duhu vremena; koristi se ekspresivnim slikama, slobodnim stihom i pjesmom u prozi. Andrić je suptilan lirik, sklon refleksiji, vazda se pitajući o pravom smislu vlastita postojanja. U svojim pjesmama iz Hrvatske mlade lirike otkriva se kao pjesnik tuge, tihe rezignacije i izgubljenosti pred strašnim licem ništavila. U pjesmama prožetim sjetom vlastito propitivanje redovito donosi pjesnikovu pomirbu s neumitnom prolaznosti. I lirske proze prvih Andrićevih knjiga Ex Ponto i Nemiri, osebujne sadržajem i oblikom, temeljno su obilježene sličnom melankolijom, ali ipak sada to više nije tek jedan od oblika pesimizma kojega je prepuna njegova poezija, već pjesnik u posvećenoj patnji što ju donosi neutaživa čežnja za radošću života, kao i sve ono oporo uzbuđenje što ga pruža otkrivanje njegova smisla, nalazi smisao vlastita postojanja. Pjesnik pokušava u slici svijeta pronaći odraz ljepote čovjekove duše za kojom zapravo bez prestanka traga, pa i onda kada mu se to čini gotovo uzaludnim poslom. I onda kada nalazi mržnju i zlo u svijetu on ne gubi nadu. Andrićevi lirske zapisi prožeti su snažnim osjećajem humanosti i praštanja, nedvojbeno umjetnički vješto iskazanim piščevim porukama o odnosu čovjeka prema vječnosti.

Već prva Andrićeva pripovijest Put Alije Gjeneleza otkriva sve predilekcije kasnijega vrsnog proznog pisca. Pažljivo oblikovan prozni iskaz, bez suvišnosti, odmjeren u porukama, sdlski i jezično gotovo je besprijekorno dotjeran. Mjesto, vrijeme, ljudi, običaji; svo je to gradivo Andrić crpio iz rodnog mu zavičaja, kraja kojega je u svakom pogledu najbolje poznao, iz Bosne. U navedenoj pripovijesti prikazao je tipičan lik narodne epike. Junak izaziva divljenje u svojoj sredini, štoviše, svojom silinom on u svojoj okolini izaziva čak i strah, no to traje sve do trenutka kada pokušava osvojiti ženu, tada odjednom postaje smiješan. Pisac je tako postavio problem vječne enigme što je žena muškarcu, čime je svojoj pripovijesti dao ona obilježja što ga imaju djela u kojima se govori o općeljudskim problemima. Mitska i legendarna problematika, te kolorit mjesta, vremena i osoba, uz razmatranje smisla ljudskih napora i krhkosti njegovih užitaka, predloženi su na jednostavan i sažeti način, sa svakom riječi na svom mjestu. Takvim pripovjedačkim postupkom osnažena je umjetnička razina piščeva proznog iskaza, i profiliran prepoznatljiv književnikov auktorski rukopis, pa se može istaći da je Ivo Andrić već s prvom objavljenom pripovijetkom Put Alije Gjerzeleza čitalačkoj javnosti najavio najvažnije odlike svojih kasnijih Pripovjedaka, i većih proznih djela.

Odlaskom iz Hrvatske Andrić se izrijekom svrstao u drugu književnost, pa je zapravo više etičko negoli književno pitanje odustajanje od svrstavanja njegovog kasnijeg opusa u korpus hrvatske književnosti. Pjesnikova pripadnost hrvatskoj književnosti i povezanost s hrvatskim književnim životom, kako rekossmo, polako blijedi nakon što se pisac za stalno zapošljava u Beogradu. Još iz razglednice iz Višegrada upućene Zdenki Marković 29. kolovoza 1919. vidi se da je još kasnog ljeta te godine imao namjeru vratiti se u Zagreb. On joj piše: "Stigao sam konačno kući. Moji su dobro. Ja sam još uvijek pod dojmom lijepih dani sutivanskih. Ovdje, u potpunom miru, pomalo radim. Uglavnom se odmaram i spremam za put u Zagreb i jesen. Nadam se da ćemo se skorih dana vidjeti." U rujnu mu je netko, vjerojatno Tugomir Alaupović (1870.-1958.), hrvatski književnik i političar, a njegov travnički sugrađanin, a koji je upravo bio imenovan prvim ministrom za vjere u prvoj vladi Kraljevine SPIS u Beogradu, ponudio mjesto tajnika u njegovom ministarstvu. Ivo Andrić, inače oduvijek pomalo bolećive prirode i nesretan

zbog materijalne oskudice koju je osjećao živeći bez stalnih prihoda u Zagrebu, prihvađo je rado ponudu što mu je osiguravala solidnu sinekuru, napose onu materijalnu, zamijenivši zagrebačku financijsku nesigurnost dobro plaćenim mjestom u beogradskoj političkoj administraciji. Samo koji mjesec kasnije iste godine, prelaskom na mjesto pisara pri poslanstvu u Vatikanu započeo je svoju diplomatsku karijeru. Andrićeve književne veze se tada sve više upućuju ka Beogradu, a zagrebačke uspomene polako blijede. Andrić je očito u jednom životnom trenutku izabrao Beograd i srpsku književnost za mjesto svog duhovnog i kulturnog uvira, pokušavši spojiti tim činom egzistencijalne i duhovne datosti, ma koliko se one nekom činile nespojivim, osobito pak dobrim poznavateljima piščeva književna opusa, budući ni po kojoj liniji hrvatska uljudba kojoj Andrić nedvojbeno pripada ne korespondira sa srpskim književnim i kulturnim naslijeđem.

No, kako rekosmo, Andrićeve određenja i životne datosti slojevite su i valja ih takvim uzeti i poštovati. Nu, iz svih na-

vv/vCjUuI CULJC-JUuA

jpi vJoiidbl lJLcdvOJl^Ctici pi^OizlciZi l^cgovdA pli"

padnost hrvatskoj književnosti na početku književnog stvaralaštva, a da svijest o tome postoji na hrvatskoj strani vrijedno je spomenuti da se neka Andrićeve prozna djela, odabirom Ivana Esiha, nalaze i u antologiji Hrvatski pripovjedači (Zagreb, 1926.), te da mu je Mihovil Kambol izabrane pjesme uvrstio u Antologiji novije hrvatske lirike (Zagreb, 1934.). Posljednji pisac cjelovite hrvatske književne povijesti koji je o Andriću jasno zborio kao o hrvatskom piscu bio je dr. Slavko Ježić godine 1944. u svom sjajnom, po znanstvenom poštenju nenadmašenom djelu Hrvatska književnost od početka do danas (1100.-1941.).

Nakon mračnih iskustava obaju Jugoslavija, određenih velikosrpskom ideologijom, hrvatska je književna povijest i kritika istom danas, oslobođena straha od dojučerašnjeg zatiranja svih mogućih hrvatskih kulturnih označnica, napokon vratila (i) Ivu Andrića u sustav receptivnog promišljanja hrvatske književnosti. Uostalom to je ionako, kako bi Krleža rekao, neumoljivi "zakon fakta".

TIHOMIL MAŠTROVIĆ

POEZIJA

IZ "HRVATSKE MLADE LIRIKE"

LANJSKA PJESMA

Mirišu silno bijeli cvjetovi
i pada sitna kiša proljetna,
ja kisnem sam.

O nitko ne zna, kako je
teško hoditi sam i bolestan,
bez ikog svoga,
u zlatno proljeće.

U srcu mome nema ljubavi,
u srcu mom su tavni spomeni,
davni i mučni.

Silno mirišu bijeli cvjetovi.
Kisnem. Bez mira, bez ljubavi
Sam i žalostan.

STROFE U NOĆI

Prolaznost

U noći zli su vjetrovi,
u noći, kad molitve gasnu,
tad strahom zelenih jezera
ispuni dušu mi strasnu

miso. - Tako se javlja ona,
zlokobna stara u noć kasnu
i kroz nju svaki tužno vidi:
snu L svoju bijelu i bezglasnu.

Tragedija

U noći je gradu s bedema
žalobna truba zatrubila,
u noći su grijesi pjevali,
noć je svoje grijeha ljubila;

dušecima krv je planula,
- noć je svoje grijeha ljubila -
tad sve su zvijezde potamnjele:
junaka je žena ubila.

TAMA

Ja ne znam, kuda idu dani moji,
ni kuda vode ove noći moje.

Ne znam.

Ni otkud nemar jadni
na sve, što se željelo,
ni magla ružna
na sve, što se čekalo,
ni zaborav otkud žalosni
na sve, što se ljubilo.

Magla.

Tko će da mi kaže noćas,
šta meni znače lica i stvari i spomeni
minulih dana?

I kuda idu ovo dani moji
i zašto bježe tavno srce moje?
Kuda? I zašto?

POTONULO

Neki glas, miris neki i jedna lijepa zvijezda ne mogu noćas da dignu iz moje dubine sve stoje bilo.

Ovo mora da su mi popucali svi konci, lijepi konci, tanani, što vezahu mene za moje Juče.

Ne drže konci. U dubini svojoj osjećam tegobu mrtvog Lane i žalost zaborava.

Od svih ružnih noći ovo mi dođe noć, kad zaboravih značenje svega.

Pa ipak mutno slutim, da sve to ima drage i tužne veze sa onim, što je potonulo.

JADNI NEMIR

Cijelo popodne sjenka na mom licu,
cijelo popodne izludjela zvona.

Ispod mog prozora su prošla
mrtvačka kola;
vidio sam desnu stranu lijesa
i na njoj pisano slovima od zlata:
"75 godina stara".
Poslije sam dugo mislio.
Ipak ima izvjesni red, neki:
jest bijedno živjeti i trudno
čovjeku na ovoj zemlji,
al konačno dođe svakom njegovo dobro popodne,
kad vrijedni rođaci ii gradska općina
isplate histeričnim zvonima za plač
i sahrane naših stodnu laži:
onda nam dušu - valjda - smiri Bog,
a za djelo se pobrine crv.
Olovno popodne:
i crv pod zemljom radi
i Bog na nebu, on gradi,
al čovjek na zemlji strada;
mi zalud zidamo toranj do neba,
mi zalud skidamo Boga sa neba,
mi zalud slazimo u srce zemlji,
mi zalud gazimo crva pod zemljom,
nas čeka stalno naše popodne
i jauk zvona i Bog i crv.

Cijelo popodne sjenka na mom licu,
cijelo popodne zvone neka zvona.

NOĆ CRVENIH ZVIJEZDA

Boga moli vjetar očajan.

Odmakni, ženo, te kukavne zavjese,
da vidimo šta nam Bog poručuje
po svojim zvijezdama.

Za zavjesama ruke sklopljene
i budne svjetiljke; netko moli
Boga i mir nad vrele postelje.
Žale grane vriskom, mole grane
tišinu rumenog zlata.

Zavjese! Zavjese!
Ovamo ruke drhtave.
Tornjevi igraju, oblaci luduju.
Noć putuje, njeni se vjetri Bogu mole,
prokleta tijelo, nitko je ne će preživjeti!

PJESNIČKA PROZA

EX PONTO

I.

Je li vam se ikad dogodilo da, bačeni iz kolosijeka, rečete svagdašnjici: zbogom i da se vinete, nošeni strašnim vihrom, zaprepašteni kao onaj kome se tlo izmiče?

Je li vam se dogodilo da vam uzmu sve - a šta se čovjeku ne može uzeti? - i da vam na dušu polože tešku odurnu ruku i da vam uzmu radost i vedrinu slobodna duha; i samu srčanost, koja ostaje kao posljednji očajni dar sudbine, da vam uzmu i da učine od vas nijemo prezano ropče?

Raznoliki su i mnogi bolovi koji zadešavaju ljude na ovoj zemlji, gdje se "ljepšom dušom dublje jeca", ali kog je jedan samo od ovih istinskih velikih bolova zadesio, brat je moj i prijatelj!

Svima, širom cijelog svijeta, koji su stradali i stradaju radi duše i njenih velikih i vječnih zahtjeva, posvećujem ove stranice, koje sam nekoć pisao samo za sebe, a danas ih šaljem svoj braći svojoj u bolu i nadi.

Neumoljivo krute i nepomične planine gledaju s oblačna visa. Visoko ukočeno nebo. Tvrda nemilosna zemlja.

Ne, ništa se neće dogoditi! Ne, planine se ne će soriti! Nebo će ostati gordo i hladno na visini!

Izmiče se daljina, gubi zvuk, boje mru u sivom: da se vidi i čuje ropsko krvavo srce kako kuca.

U grmljavini i oblacima dolaze buduća stoljeća i gledaju moj sram. Pred očima pokoljenja leži moja duša naga i bespomoćna kao prelomljen mač. Zeže me samilostan pogled nerođenih.

Kud sam ja sve lutao!

Kud su padale moje težnje, koliko posrtao, koliko bludio u mislima i griješio u životu! - Kako da vam kažem kad to i rođeno moje sjećanje zaboravlja! Oholost me je nosila kao vjetar. Oganj kojim mi je sagarala duša nije me izjedao nego mi je davao snagu i zamah.

Na borbe svijeta ja sam gledao kao što se s vedra visa gleda na magle koje se nadvijaju po dolinama.

Bio sam nijemi, oholi gost života.

Trgao sam najviše plodove. Usne su mi bile krvave, žene su mi cjelivale ruke. Prolazile su godine i donosile svoje plodove, a ja sam se nazivao: gospodar života.

Tada mć silan udesni val baci na tvrdu mračnu stazu i sva boja i ljepota života zgasnu na mrežnici mojih očiju. Od svega ne osta ni koliko je pepela na kosi na čistu srijedu.

Nisam imao suhe kore hljeba ni suze da je pokvasim i, isplakavši je, da mi lakše bude. Gladnu mi je bilo zima, bolio me je sram moj i tuđi, i udarci i tragovi gvožđa na rukama.

Ko zna od sretnih i slobodnih šta je to samoća? Ni pauka nije bilo da jednom bar protka moju samoću, a čovjek čije sam korake čuo pred svojim vratima bio je moj neprijatelj.

Bojao sam se i krvi koju sam čuo kako bije u mom ručnom zglobu, jer me je uvjeravala da živim, a to je bilo isto što i patnja.

I mislio sam: Bog ne bi trebao da nas toliko iskušava i da nas dovodi na strašno mjesto, gdje nam je smrt i život jedno te isto. Tada još, ni u najvećoj pokornosti, nisam mogao da shvatim zašto je od svih stvorova samo čovjeku dano da može da zamrzi na svoj život.

I tada kad se je u kapanju milijuna jednoličnih minuta, bez ikakve nade i promjene, moja duša pretvarala u pustinju koja više i ne žedni, kad su mi rešetke na prozoru bile tako guste da nisam mogao ni ruku pomoliti da mi kane kap kiše ili da me omiluje zalutao vjetar, tada je u mojoj duši, kao svjetiljka nad mrtvom radosti, planulo ovo svjetlo.

Poimam i shvaćam nevidljivu logiku svih događaja u čovjekovu životu. Ne riječima i ne mislima samo, nego svom dubinom cijelog bića svog osjećam divnu, neumoljivu ravnotežu koja vlada u svim našim odnosima.

Ima neznana formula koja određuje odnos između radosi i bola u našem životu. Stradanje i grijeh se upotpunjuju kao kalup i njegov odljevak.

Život nam vraća samo ono što mi drugima dajemo.

Često sjedim sate i gledam u hladne jesenje boje. Mir sudbine koja se više ne da promijeniti leđi mi se na duši i licu.

Sve je u meni mrtvo; tako mi je dobro.

Ne dopire do mene zvuk, umro mi je očinji vid. Sve je ostalo za velikom kapijom koja se zatvorila muklo za mnom. Izgubio sam sve i nisam više čovjek nego nemirna besana misao koja je potonula i pričutala se na dubokom dnu, a nada mnom su kao neprozirne zelene mase voda, mir, daljina i zaborav.

Deset se je tjedana bilo navršilo kad, okružena samoćom, po prvi put progovori jasno moja duša.

Nakon beskrajnih šetnja od šest koraka naprijed i šest natrag, kad se već zamorih i kad oktobarski dan stade da se primiče kraju, ja stadoh u udubinu niskih vrata u zidu, kao kip u oltar, i gledajući prozorak sa parčetom sive bjeline rekoah glasno:

- Evo me, tu sam!

Moj glas je imao jak i svijetao zvuk onih koji se odzivaju.

I sputan i nemoćan, u toj vlažnoj jazbini, u položaju koji me ponizuje do skota, ja po prvi put pojmih u mislima i obuhvatili osjećajem smisao ljudskog života i borbe.

U meni bijesnu iskupljena istina.

Pokopana u šutnji i skromnosti kojoj nas uči nevolja ona gori u meni i čini sjaj u mojoj duši i u mojoj ćeliji.

Kad dođe glas o mom svršetku uzrujaće se na čas ljudi što stanuju u malim kućicama na jedan kat i s vrtom do ulice. I moj će spomen, u pričanjima zaprepaštene čeljadi, još jednom proći ulicama, gdje je prohujalo moje djetinjstvo.

Mučan će nemir ući u male kuće i duše gdje je mirno i dobro.

Stare žene, koje najbolje razumiju nuždu i uviđaju potrebu svakog zla, samo će glavom zanihati, a mlade će majke sklapati ruke misleći na sudbinu svoje djece.

Žene će govoriti s plačem u glasu a muškarci kratko i krupno krijući osjećaj.

Šapćući (da ne čuju mlađi) pričaće oni koji se najbolje sjećaju sudbine nesretnika, a djeca će, uhvativši tu i tamo koju rtjec, naslućivati svijetle i strasne daljine; djecaci će imati blijedo lice i zamišljene oči, a djevojčice će pobjeći u svoje bijele sobe u potkrovlju i plakaće u maramicu.

Ne, život nije istrgano povjesmo kako se čini oku našem kratka vida. U Bogu je svršetak misli koja nam se gubi u očajan beskraj.

Ne nosi nas vjetar kao lišće i ova gorka sreća da se leti nije smisao i svrha samoj sebi. Mi nismo atomi prašine koja se u oblacima bez cilja diže ljeti nad drumovima, nego sićušni dijelovi beskonačnog mozaika kome ja ne mogu ni naslutiti smisao, oblik ni veličinu, ali u kom sam, evo, našao svoje mjesto i stojim pobožno kao u hramu.

Dva dana me već ne izvode ni na onaj jedan sat šetnje, jer kiša bez prestanka sipi.

Meni se čini da mi neprestano vlaga navire u ćeliju i da mi pada po licu i rukama kao ljepljiv talog. Moj pokrivač je oštar i studen, moje jelo ima ukus limene posude i moja ćelija onaj neopisivi zadah uskog prostora u kom jedan čovjek diše i živi, bez promjene i zračenja.

Ali tu za mojim vjeđama - sklopim li samo oči - živi sva veličina života i sva ljepota svijeta. Sve stoje ikad samo taklo oči, usne i ruke moje sve je u mojoj svijesti živo i svijetlo na tamnoj

pozadini ove patnje. Raskoš i ljepota života žive neuništivo u meni.

I sad kad sam sve to izgubio puni mi dušu beskrajna blagodarnost za sve mnogostruke i divne darove što ih život daje onima koji su sretniji od mene.

Od kud mi ovaj čudni osjećaj?

Ja kroza nj prolazim kao kroz tamno zeleni mir i mirisnu tišinu omorikove šume u ljetni dan. I zaboravljam sve oko sebe.

Danas, kao i u svim teškim danima zatočenja, meni je žao svih ljudi koji žive dane, onih koji čine zlo jednako kao i onih koji ga snose, žao mi je i sebe i snage koja čili, ali najviše i najteže mi je žao majke.

Zao mi je majke moje i njenih zaludnih bolova, muka i nadanja.

Misle li ljudi ikada kakva je noć majci koja zna da joj je jedini sin dopao gvožđa i tuđinove nemilosne ruke?

Bog će oprostiti svima; i ja lako praštam, ali zašto ste ucivilili staricu? Več sam bol majka zazvat će na svijet strahovitu pokora i stradanje; Bog ne može da ne vidi te suze i to drhtanje.

Tebe boli moja patnja i daljina, a mene Tvoja neizvjesnost, dok sjediš kraj male sljetiljke; veže nas krv i bol i svaki udarac boli dvostruko, jer pada i po Tvom srcu.

U sobi, gdje sam se - u koban čas! - rodio, Ti bdiješ i moliš i u pokornosti srca svoga pitaš: "Isuse, zar su nam za suze dana djeca naša?"

Ti nemaš šta iznijeti do sirotinjsko srce i stare ruke s tragovima rada i bezglasne suze, ali Ti plači i moli, majko, jer ko da me izbavi, ako ne teška suza Tvoja na božjem dlanu?

Aja te pozdravljam u muklim noćima uzdahom, a jutrom po suncu što zlati moje teške rešetke i u isti čas sja tebi na bijeloj kaldrmi naše avlije!

Prošlu je noć bilo naročito studeno. Nisam mogao zaspati, obuzeo me je neki bijes na sama sebe i ja sam - mislio na samoubijstvo.

Sramio sam se i kajao u isti čas, ali sam mislio dugo i živo. Sa nekim crnim zanosom sam mislio o smrti koja je nešto divno, lako i lijepo, ali nešto što ne smije biti. I to da ne smijem umrijeti bolilo me sve u besanoj svijesti kao neka odveć stroga, preteška dužnost, gotovo kao nepravda.

Zgrijati se nisam mogao, ali sam konačno sav protrnuo od studeni i u nekom jednoličnom bolu zaspao.

Kad sam se probudio bilo mi je kao da sam se po drugi put rodio. To je bila najteža noc u samici.

O gdje je ona mukla riječ, tiha, nerazumljiva, dobra riječ, što svijetli u mraku kao mali, mali oganj koji se nikad ne gasi?

Gdje je riječ utjehe?

Jučer i sinoć i jutros još sam znao, zašto se ne javi sada u meni, sad kad mi je eorko teško, zašto ne sine kao dalek oani treptave zvijezde, kao veseli sjaj oka?

Kako, kako sam je mogao zaboraviti?

Danju dok sunce vlada, bore se u meni zahtjevi tijela sa istinama i savjetima duše; i duša je uvijek pobjednica, jer pod cutanjem krije vrisak i u odricanju utapa želje i strahove.

Ponos čovječje duše koje ne mogu da se odrečem i smjelost koju duša silom otima tijelu, provode me danju dok sunce vlada.

Ali noću, u snovima, kad usne bolna, ali jaka svijest dana i moje osamljene ličnosti i kad ležim bespomoćno izložen noći i njenim tajnim silama, tada događaji dobivaju strahovito lice u snovima; tijelo, koje danju sputava misao i ponos, dolazi do svojih prava; smjela divna duša čovjekova leži mrtva kao kamen na dnu mora, a tijelom gospodari bestijalan strah i nerazumljiva panika živaca.

U kosti mi ulazi studen koja je oko mene kao more. Dlanovima, koji su uvijek vrelili, grijem svoje tijelo - i još mi studenije biva. Pokrivač mije oštar i čini mi se da širi od sebe studen umjesto da me grije.

Studen me počinje žeći. Obuzima me bezuman očaj; ja skačem na prstima i trzam rukama u vis, ali osjećam samo bol. Jelo mi se ledi još dok ga jedem.

Čim sklopim oči otvara mi se široko sniježno polje.

Pred sam suton je prestao snijeg. I nastala je tišina nad šumama i bijeli vlažni mir visokog, visokog snijega. On je pokrio omorike kao mramorne kapelice i zasuo staze, smrtno bijel i neprohodan.

Kuda ćeš, Jelena?

Gluho i muklo. (Teško je gaziti kasni snijeg.)

Ne vidi se nebo ni šuštaloo sunce. Ugasla boja. Zamro zvuk. Neizrecivo tiho, bijelo, zaspalo. I kad seje, duboko u šumi, slomila grana pod snijegom bilo je kao da je najvećem stablu srce puklo.

Kuda ćeš, Jelena?

Snijeg ovih šuma ledi dah, strne krv, ubijeli put. Ovo je pogreb svih tragova i uspomena. Uморne su noge, ozeble porcvjenjele ručice. Snijeg je zameo ljetošnje grobove, samrtni pokrov za žive i mrtve.

Jelena, Jelena!

U našoj kuci mora da je već polumrak, jer su naše sobe niske, a prozore zasjenjuju stabla, puna snijega.

Dok sjedim naslonjen na prozor meni se privida:

U velikoj kuhinji, popločanoj vječno hladnim pločama, zamotani su, tek izvađeni, pečeni hljebovi u vlažne ubruse i sad se puše šireći oko sebe zdravi i jaki miris pečenog tijesta.

Mama je, kao svake subote, zapalila na maši smrekove bobee i šećera i okadila cijelu kuću, a sad, dok u avliji djevojka nešto pere i pjeva, umočila je suh bosiljak u svetu vodu i poškopila budžake.

Ona se postarala.

Sad zastaje i, dok je niko ne vidi, krsd se u polumrak jednog raspela u kutu i kazuje mu sve terete koje ona šutke kroz život nosi i koji po cio dan počivaju u ponosnom bljedilu jednog:
"...dobro, hvala Bogu; kako ste Vi?"

Često sanjam noću da sam slobodan, da putujem (putovah i kretati se to je u mojim snovima najveća sreća), da se viđam sa znancima i da im pripovijedam kako sam teško živio prije. Ali buđenje je gorko i iza takih snova sam neveseo cio dan.

Sto sam duže ovdje sve to češće sanjam o slobodi i putovanjima. I ta se noćna igra toliko puta ponavlja da sad u sred sna vidim sebe gdje bolno kimam glavom i sam govorim: ah, da, sve je to samo san koga po bog zna koji put sanjam uzalud.

Ima časova kad se u meni duša pjeni i baca, i moje dvadeset i tri godine dižu svoj glas, i moja luda želja bije čelom o uski udesni krug, kao tica o stablo.

Ima časova kad smirenošću koju donosi nevolja uviđam potrebu odricanja i stradanja, kad - blagodarani za sve radosti života koje su bile - uviđam daje bilo nužno da jednom bude i njima kraj, da bude ovakav kraj.

Ima časova kad gorim mirno, kao žrtveno svjetlo tek unešeno u hram.

Koga li ljubi sada ona mlada žena? Ona mlada žena koju sam našao jednog ljeta lijepu i dozrelu od šestnaest godina, prolazi - Bog zna zašto - jutros mojim sjecanjem.

Koga ljubi sada ona mlada žena?

Jednom sam na maloruskoj ravni našao crven i krupan cvijet: njegova sočna čaška, kratka cvata, nudila je, u široko rastvorenim laticama, svoje nadržale prašnike svim vjetrovima.

Koga ljubi sada ona mlada žena?

Nikad nije bilo između nas riječi (ja sam teško i razumijevao njen jezik) i naš odnos nije imao nikad određenog imena.

Pod zvijezdama sam je ljubio do umora i do ponoći sam ležao na travi, s glavom u njenom krilu.

To je bila žena stvorena za ljubav i predavala se nijema od strasđ i suznih očiju, šapćući isprekidane riječi o vjernosti.

Koga li sada ljubi ona mlada žena?

Budući! Slobodna djeco; zoro noći naše, kad se budu slobodni i visoki domovi vaši ocrtavali na istom nebu, koje je gledalo patnju našu i sram i smrt, niko ne će pomišljati da ti moćni temelji počivaju na našim kostima. Sreća je bezbrižna i misli naprijed samo.

Sto će vas sjećati otaca vaših koji su bili veći u trpljenju nego u borbi?

Vaš život biće naš zaborav.

Tek u nesvjesnoj suzi vaših žena, u zanosima mladića, maštanju djevojaka, noćnoj svirci ili riječima vaših pjesnika, bljesnuće možda na čas spomen otaca vaših čiji je život bio kratak, a bol ogroman. Tek najbolji među vama osjetiće, možda, da iz tih svagdanjih događaja bije, kao vjetar, beskrajna žalost mrtvih i nijemih života koji su živili i mrlili za vas, Budući!

Budući, radosno koljeno, ja vidim kako je ružna i grešna moja želja da živim u slavi i ljepoti vaše slobode.

Tako mora da bude:

Vaš će život biti obilje i radost kao što je žetva i plod jeseni, a naš prolazi velik, težak i mučan kao proljetno sijanje i rad.

Ne, ne želim spomena, neka budem neznan i nijem kao kamen koji šuti u temelju, neka me nestane bez traga i imena, neka moj tamni život - grijeh i patnja - ne baci nikad svoju sjenku na Vaš bijeli put.

Zamara me dužina čekanja. U jednom danu po dva put mi klone duša kojoj se mračni vid i postaje već teško vjerovati.

Krv moja juri i bije po damarima u bezumnoj želji da se prospe na suncu.

I posljednje snage su bijesne od gnjeva, jer to čekanje vara kao šumska staza svojom daljinom.

Ja ne nalazim više oslona u svojoj duši koja se odveć razdavala. Ja tražim zaboravljene veze krvi i sežem u prošlost, dozivam u pomoć snage mrtvih naraštaja.

I gle, kao uvijek u časovima najvećeg iskušenja, ja vidim, da mi u dnu duše, pod tvrdom korom i sivim talogom praznih riječi i izvitoperenih pojmova koji tako brzo iznevjere, žive vječne, nesljesne i blagoslovene baštine djedova, koji su tijelo svoje položili u stara rasuta grobišta, a jednostavne i jake vrline svoje u temelje naših duša.

Sav sjaj što ga Bog svijetom prosipa plavi oči moje. Vezeni su čili mi od sunca i sjenka. Ocrnjen miris ima vino života. Srce mi pod grlom bije.

 Za dug život i veliku radost!

Putujte i brodite, ne ostanite željni burna mora, ni polja, ni gustih šuma! milo je Bogu da vas vidi gdje vam je život p jesma i ples!

 Za žive i za one koji su mladi!

Za slobodnu ljudsku djecu je radost ljetnih dana. Gle, kako se negdje nišu grane, kako je nemirno srce u meni! - Gle, ptica ne će da umukne cijelo jutro, i ceste što svijetom idu hite, hite i zovu, i nebo kog s moga prozorka ne mogu da vidim, mora daje veličajno i divno kao jedna jedina beskrajna radost.

Dva put sam u životu imao prsten, ali sam ih jadno izgubio.

Staro prstenje, nježni pokloni; prvi: biser i tirkiz u ugasiotom zlatu, drugi: krvava suza rubina koja spaja obruč neobične vitkosti. Ti ljubavni pokloni, očito, nisu imali sreće na mojim prstima.

Prvi sam izgubio jednog ljeta na putovanju koje sam bio poduzeo od očaja. To je bio jedan od onih dana koji kasnije vječno žive u nama.

Okupao sam se u maloj, dubokoj rijeci tuđeg kraja. Sunce je zašlo. Na stjenovitoj obali je ležala topla sjena. Legao sam na stijenu koja je dahнула vrelinom minulog dana kao da živo tijelo pulzira poda mnom.

Pogledao sam svoje ruke. Prstena nema.

Nisam ni pokušao da tražim. Sa najbeznađnijim gubicima čovjek se najlakše pomiri. Zagledao sam se u tamno zelenu vodu. I u slici izgubljenog prstena na pješčanom dnu bi mi jasan život čovjekov i mladost i ljubav kako se kida i gubi i prolazi, bez nade i povratka.

Osjetio sam da sam se prerano odcijepio od ljudi, da sam osamljen i nesretan.

Sdjena je bila obrasla debelom mahovinom i lišajem; mahovina je naličila malim srcolikim jastučićima u koje žene zabadaju igle.

Bio sam go i sam u prvim sjenama sutona, koje uvijek uznemiruju čovjeka nad tuđim krajem i tamnom vodom.

Nigdje nikog. - Zalud sam tražio u sebi oslona; i pao sam kao kamen na kamen i pristonio lice uz mahovinastu stijenu, koja je grijala kao živo biće koje diše, ali me nije slušala ni razumjela, a zlatna veza s ljudima leži na dnu vode za uvijek izgubljena.

Bilo mi je osamnaest godina i priroda me odbijala, jer sam grešno prekinuo vezu ljubavi.

Ali još sam jednom obnovio vez (krvava suza rubina na tankom obruču zlata).

Bilo je dično i mnogo radosno, već su se javljale i nade, ali tada kucnu očaj opet u svoje zvono, diže me nemir. - Zbogom ravnotežo! Zalutalo se u mislima ogrješilo, o dušu čovjekovu! - ljedne noći dođe opet znamenje.

Quai se gubio u magli i s njim beskrajan niz svjetiljka. Tada sam imao za prijatelja nasilna i bezbožna čovjeka, koga sam zvao Baraba, jer je tako morao izgledati onaj koga su pustili da bi Hrista razapeli. Kosa mu je počinjala rasti odmah iznad obrva tako da nije ostajalo mjesta za čelo. Spavao je danju i bio razrok.

Pio sam vino, crno i teško kao nesreća. I bilo mi je jasno kojim sam to putem krenuo.

Išao sam kao otrovan. A kad me poduzelo piče bjesnio sam svu noć. Posljednje što sam vidio u velikom ogledalu: ležao sam voštana lica, a oko mene bludnice, jedna je držala moju lisnicu i brojila banknote.

Kad sam se probudio - bilo je u jednom malom tek nasadenom parku - moj smoking je bio mokar, a moje ru' krvave od razbijenih čaša, krvave i - gole.

Objesna djeca su mi natakla napuko, drven obru< . »a vrat i sad se kraj mene samilosno zbunjeno smiješi gradski stražar koji me probudio. Bilo me je stid sunca.

Tako je svršila noć u kojoj sam izgubio drugi prsten, posljednju vezu s ljudima. Tirkiz i biser: (tiha vjera, dar krvi i prošlosti, temelj ličnosti i baština mnogih naraštaja) progutala je rijeka u tuđini.

Krvavu suzu rubina: (ponos čovjekov, ženska ljubav, jedina sreća i smisao života) ukrala mi bezimena noćna žena.

A jesenas me je, prstenom kog neću nikad izgubiti, bolom žrtve, usud vezao s čovječanstvom, koje preko patnje ide istini i dobru u susret.

Je li kad bilo naraštaja i u naraštaju pojedinca na kom bi počivale ovako teške baštine i neminovna prokletstva rase i krvi?

Strahovit je hod historije; preteški su tereti prošlosti i zahtjevi budućnosti na ovim uskim plećima.

(Svršetak mariborskog dijela)

II.

Kad sam se već drugi dan vozio (u osjećaju kome nema imena, gdje bol prelazi u tupost, kao žar usijana željeza u bjezinu) ušao je u moj kupe jedan svećenik. Čvrst i mlad čovjek. On je govorio sa saputnicima. Ja sam šutio. Njihovi su odgovori bili glupi. On se razljutio i ućutao.

Najednom se okrenu meni: "Vas mora, gospodine, da tišti neka velika žalost!" Odgovorio sam neodređeno i kratko. Ućutali smo i ubrzo se rastali.

Stali li je taj čovjek vidio na mom licu? I šta li ga je gonilo da protiv konvencionalne diskrecije i uljudnosti učini takvu grešku?

Sigurno je da mnogi ljudi cijelog svog života i ne slute kako nesretnih ljudi ima na svijetu.

Evo sam dvadeset i jedan dan slobodan i bez prestanka sam. Neprestano promatram pupanje, i cvat a ipak se ne mogu oteti da mislim o ljudima.

Jutros, na suncu, dođe mi sva ljudska historija kao jedan pokolj nevinih, kao crni kovčeg kom je ključ bačen u more. I radi istog Hrista prvi koji su poginuli bili su nevini.

Kad nevolja poraste i stradanja zaredaju, kad bol zaboli odveć onda se u meni duša okrene, ispuni me prkos i drska zlobna ravnodušnost i crni ponos onih koji odviše pate.

Ne udaraj nas odveć, Gospode, i ne daji nam tereta iznad naše snage, da nam se ne pomrači sjaj Tvoj i da se zlo ne zacari nad nama.

Leden vjetar s Vlašića koji se diže cm i ogroman kao tra-
gična kulisa.

Danas sam bio u gradu i vidio sam jedno lice koje me je
gledalo takvim zvjerskim očima kakve ne vidjeh ni u najgrozni-
jem snu.

Vratio sam se znojan i umoran. Sad me prožima leden
vjetar, dok šetam šljivikom, a u duši mi osta nedosanjan san.

Mrače se modre sjene po putevima, a mene je strah i
sjena i puteva jer ne znam kakve mi goste nosi.

Niču studene zvijezde i misli koje ne mogu nigdje da se
stane.

Tada iziđe, kao krvav pečat na sve moje sumnje, crven,
pun i zao mjesec iza brijega.

Žene, vaše bijele rake lome dušu moju kao hljeb. Ritam
vašeg hoda i nerazumljiv sjaj očiju vaših klikte u mojoj duši, buče
i vrište, zbunjuju mi misli i nedaju usnuti.

Pokreti vaši i glasovi, u jutro, dok nosite prijesne hljebove
ili stojite naslonjene na česmu, ispune me svega i još u noćnim
snovima žive u fantastičnim oblicima i veličini.

Žene, vaša sjena leži na uspavanoj želji asketa i besanoj
žudnji razvratnika. - Da svedemo sve misli i težnje ovoga svijeta
na njihove prvotne smjerove i istinske motive, ja mislim da bi ih
veća polovica stala u toplo duplje vašeg pazuha.

Žene, ja ne znam kome ste vi bile blaga kiša jutarnja, ali u
naš život ulazite kao pljusci nošeni viorima. Preko vaših bijelih
tjelesa pjenu se bučno život naš, zaustavlja se u virove i pada
strmoglavce.

Tu mudrost nije lijek, ni starost ne pomaže i kad sve
umukne vaš je glas još u bilu krvi moje.

S čega se mudračeve oči mute i svetačke usne blijede?

Ženo, što ne možemo da te jasno vidimo kao pračovjek
ženku na suncu, nego si postala strašna vizija i otrov krvi naše, pa
bježimo pred tobom, i dok mislimo da si daleko, ti bdiješ u
našim mislima, i dok hoćemo u radu da te zaboravimo - gle! -

na svim našim djelima tanke vijugaju linije, tragovi tvojih nevidljivih prsta.

Šta znači talasava linija vašeg tijela? I ta nijema, bijela, raspjevana ljepota koju nemirno lovimo kao djeca leptira, a ona nam, naizmjenice, ili zadaje bol ili se pretvara u gorčinu?

Žene, u očima vašim sja ulomak jednog ljepšeg neba koje je sjalo nad sretnijim stvorovima no što smo mi i za neke strahovite kataklizme prsio u parčad.

Tu je moja brodolomna mladost smrskana u crne minute.

Dok govorim sa sobom i svu noć stavljam sve glasnije pitanja Bogu koji vječno šuti, ja čujem kako iz daleka, kroz tamu i kroz zdvojne misli, dopire šum slobodnog velikog života iz svijeta.

To je šum žuđenog, slobodnog, dalekog života, koji se čuje samo noću u časovima najvreljih molitava i najsmjelijih želja. - O, izgubljeni, lijepi slobodni živote, tek malo na istok ili daleko na zapad, o teško meni, na suhom ukletom prudu, slušajući tvoj daleki šum.

Huji, huji i buja, da ga uho koje se razboljelo od čežnje sluša kao obećanje oslobođenja.

Huji, huji i tutnji, kao da milijun valova velike plime u propanj ide po mene.

Huji, huji i primiče se plima dalekog života i - razbija se uvijek o tvrdi nesretni žal, prije neg' stigne moju kuću koju vjetrovi biju.

Kasno u noć. Danas sam čuo u razgovoru kako neko reče: "-----on i ne zna šta je p r a v a sreća". Ne znam za kog je to rečeno. Ali kako je jadan onaj koji je to rekao!

Ja ne znam šta je prava sreća, ali za to ja i šutim. Šutim o svojoj sreći kao i o tuđoj.

Ljudi su u velikoj većini, jadona stvorenja. Svoju sreću grade na varkama, a zlim očima gledaju oko sebe.

Knjige su dobre; neka i ljudi; ali mnogo mi je bolje gledati kako kiša pada. Moj odnos prema pojavima u prirodi nema ništa od ljudskih odnosa, ni tjeskobe, ni obzira, ni silničavosti. Ja tonem u njima i upijam ih u sebe, u isto vrijeme.

Svi gromovi nalaze u meni odziva, sve tišine nalaze u meni svoje mjesto i svi vjetrovi svoja polja i sve magle gudure.

Ljudi su mi teški i njina surovost i podlost, a vjetrovi su moji prijatelji, oluje moje radosti, sunčeva žega moja naslada, mukla studena jutra moji najsvečaniji časovi.

Noći su pune teških snova. Osviču jutra, polusvjesna, kad se miješa groza jave s grozom sna.

Ljepota miluje moje oči, ljepota ljetnih dana oproštajnim poljupcima, da mi se ražali nebo hez oblaka i daleke planine i tamno zelena stabla u skupovima.

Ja koji živim sam osluškujem noćas muk iznad polja.

Udes koji mijе sve uzeo darovao mijе ovu šutnju da mi bude štít prema ljudima, utjeha u svim događajima i iscjeljenje duši. U toj tišini šutnje je sve moje: vjera moja, spašena iz tolikih poraza, moja samačka radost i stradalnikova nada.

Posljednji izraz svih i najjednostavniji oblik svih nastojanja je — šutnja.

Zavolio sam je za sav život, a kad umine život, položiće mi šutnja, dobra majka, blijede ruke na oči i utonuće u tami sva ova jadovita priča, kao što umire kratak i nerazumljiv zvuk u tišini.

Danas je Veliki petak. Ustao sam rano poslije neprospavane noći.

Išao sam u crkvu i gledao nerazumljive obrede i slušao tamne riječi Hristove tragedije.

Kroz prozore seoske crkve ulazilo je bijelo svjetlo aprilskog jutra, čuo se cvrkut ptica i jek zvona na govedima, ali sve je to bilo muklo, bijelo i prigušeno kao pozadina tamnom glasu stare tragedije koja jutros ima svo j praznik.

Bol se u meni digao do ekstaze, došao je svijetli čas olakšanja; vidio sam svu veliku bracu kako pognuti pod teškom ognjenom aureolom prolaze i imaju mirno lice u olakšanju koje daje veliki bol.

I moj rođeni bol i patnja dođoše mi kao nešto što nije besmisleno izdvojeno i osamljeno, nego živi kao mali dijelak velike tragedije čovječanstva koje se bori. A sav noćni nemir i strah bi mi nerazumljiv i dalek kao magla što leži po obroncima ispod mene.

Ja hoću da zagledam u oči tom strahu što me muči u snovima. Ja ga čekam. Ja bdijem. Ali on ne dolazi kad ga očekujem, nego onda kad mu se najmanje nadam; zaskoči me i pije i grize i tek s jutrom odlazi i ostavlja me iznemogla i puna mraka i tegobe.

Ali uporedo s mojim mukama raste i moja očajna snaga; stičem jednu smjelost slabih, jednu samosvijest osamljenih, jedan ponos stradalih.

Opkoljen svijetom, koji mijе tuđ i malo dobrohotan, ja se sabirem u sebi i osjećam sam i napušten, sam pod velikim ravnodušnim nebom, van svake cjeline, van svakog društva, kako sam uvijek živio, nezaštićen privilegijama nikakve klase, bez zanimanja, bez budućnosti, bez rodbine i prijatelja koji bi mogli pomoći. Sam, prognan, bolestan.

Ali dobro je i ovako.

Nesretni su moja braća.

Ja ne razumijem nečedan sjaj vaših očiju, ja mislim da mi svi imamo podjednako malo razloga da se smijemo.

Odveć sam dugo sjedio, nekoć, naslonjen na tamnički prozor. U čelo mijе udubilo gvožđe dubok trag, i crnu prugu u život duga samoća.

Sve se ja prividno smiješim s vama i govorim, ali iznad vaših glava ja pružam ruku svim nesretnim, osamljenim, svladanim, svoj braci svojoj u patnji.

Mirne jutarnje misli.

Sad uviđam: gubiti je strašno samo tako dugo dok se ne izgubi sve, jer gubiti malo donosi žalost i suze; i dok god možemo na preostalom mjeriti veličinu izgubljenog teško nam je, ali kad jednom izgubimo sve onda osjetimo lakoću za koju nema imena, jer to je lakoća prevelikog bola. - Lagan sam, lagan da poletim!

Sve izgubljeno je u mojoj svijesti, samo bez težine i gorkosti zemaljskih stvari; ja imam opet sve što izgubih, preobraženo i uljepšano - u sjećanju. I još: ja imam veliku slobodu onog koji ništa nema i mir onog koji je prežalio i konačno se rastao.

Tako se teško živi, tako se kratko živi, pa još dobra polovica tog teškog i kratkog života nam prođe u mržnji i nesporzumcima.

Oh, ugasite mržnju! Ljudi su nama potrebni i nikako se, nikako ne može živjeti bez opraštanja.

Svi su mi ljudi i te kako potrebni. Svi, od one starice koja me je primila na ruke kad sam došao na svijet, pa do onog nepoznatog prolaznika koji će, kad mene budu nosili na neko groblje neki ljudi, skinuti kapu i prekrstiti se i zaželjeti mi vječni mir i laku zemlju.

Vječni mir! - kako je dobra i velika i lijepa ta želja! O, nepoznati dobri čovječe, blagodariam ti za tu želju tvoju!

Živite i borite se kako najbolje umijete, molite se Bogu i volite svu prirodu, ali najviše ljubavi, pažnje i saučešća ostavite za ljude, ubogu braću svoju, čiji je život nestalni pramen svjetla između dvaju beskonačnosti.

Volite ljude, često im pomozite i uvijek ih požalite, jer su nam svi ljudi potrebni.

U vjetrovitoj noći.

Ja, čovjek nestalna srca, koji živim, bez mira i radosti; gorak život o tuđem hljebu, nemirne prošlosti, pune lutanja, nesnalaženja i stradanja, nestalne, teške sadašnjosti i mračne budućnosti, šiban strastima, potresen događajima i mučen od ljudi, oboren i gažen na ulazu u život, podgrizen grijehom i borbom proti grijehu - ja žudim svom dušom mir i molim noćas od Boga život vedar i tih, da se ne kidam u sebi i ne lomim svijetom.

Kad rukom razgrnem mokru travu ugledam na dnu, vlažnom i rosnom, bezbroj bubica, gusjenica i pužića; kad podignem kamen razbjegne se ispod njega čitav jedan svijet stonoga, crvi ličinka. Isprva sam osjećao strah i odvratnost prema tom tamnom svijetu ljigavih životinjica, koji živi u mraku i vlazi, ali se sada, ostavljen od ljudi, sve više sprijateljujem s njima.

Krijepi me misao daje sva zemlja nastanjena i puna oblika, bića i životnih klica, da je život jači i ustrajniji od smrti, krijepi me i bar na čas utičuje moju silnu žeđu vječnosti.

Uvijek su noći bile mom životu kobne. Čuda su u meni nicala i kaosi hujali. Obuzdavao sam velike strasti, bio bitke, trpio poraze i slavio pobjede.

Krv su mi pile sjene koje noću duh pohode. Rješavao sam i zamrsivao, naizmjenice, bezbrojne zagonetke života i umišljene protivnosti.

Međutim su vani prolazile noći kao božji pozdravi, ljetnje noći sa raskošnom tamom, mnoge mjesečine i zimske vedrine sa suznim zvijezdama.

Zle misli i crne slutnje jednog melanholika imaju svoju strašnu točnost pa ma koliko izgledale zdravu čovjeku apsurdne i netočne.

Melanholici su kao jasika, koja drhti i onda kad druga stabla i ne osjećaju vjetra. Kao glumac koji, dok još stoji za kuli-

som, baca sjenu na pozornicu, tako se javljaju događaji u snovima i slutnjama melanholika.

U zdrava čovjeka je centar mišljenja: život i njegova pitanja, a u melanholika: smrt i njene tajne.

Oni boluju od hipertrofije duše. Oni su kao goli spuž kog obijesna djeca bace u trnjak pa se grči i previja, ali kud god se makne udari na trn. Oni su živa disonanca ovog borbenog i krutog planeta.

Nisu visile zastave na po stupa, ni tukli doboši prekriveni crnom čohom, ni treštali tromboni grcajući bolan marš, ni zvono nije zvonilo, jer mi još od jesenas nemamo više zvona; bilo jc sve obično i mirno kad je umro težak, Nikola Balta.

Njegova žena, šutljiva i prije vremena ostarila, plakala je cijelu noć i sutradan do iza podne, slušajući kako tešu daske pred kućom, a kad su pokojnika digli i ponijeli ira groblje ona se zanjela i dvije su žene ostale kod nje da je taru jabukovim sirćetom i posvećenom soli.

Sprovod je išao uz brdo i sporo, jer su starci koji su ga nosili nejaki, a bilo ih je malo pa se nisu mogli izmjenjivati. Župnik, brižan i boležljiv čovjek, je teško vukao svoje čizme, ali je psalme pjevao lijepo i glasno. Žene su molile kronicu.

Nosili su ga seoskim putem po kom su sa strane cvale voćke i savijale grane jednako milosno nad svakim prolaznikom.

Saranili su ga brzo i razišli se, a odmah iza tog je pala sitna i obilna proljetna kiša; na grobu se je osipala i slijegala zemlja s kojom se je on cio svoj vijek borio i nosio.

Tako su saranili težaka, Nikolu Baltu.

Bilo mu je tek 54 godine.

Veoma su česte noći kad nemir neda usnuti. Nemir koji je isprva sladak i drag, a što duže zalazi u noć biva sve teži i mučniji.

Teško je po dušu da osjećaji koji su vezani uz događaje našeg života, ne umiru zajedno s tim događajima. Nego i kad nestane lica i krajeva koji su bili podlogom osjećajima, oni ostaju živi i svježiji i to ne u liku sjećanja nego istiniti i moćni kao u dan

doživljaja. A kako su izgubili svaku realnu podlogu bude bol i čežnju, tresu dušom kao nezaštićenim stablom, hrane se nemir-rom srca, krađu sadašnjost i truju budućnost.

I još se često u noći pitam: odkud ovaj nemir!?

Svaka zatvorena vrata mi se čine kao nijema prijetnja. Izgledaju mi kao podmukla usta.

Kad ih na mjesecini gledam meni se na časove pričinja kao da se crna linija u kojoj se spajaju oba krila lagano širi, da će se vrata polako rastvoriti i iz njih se pomoliti nešto strašna i neznana što se pritajilo za svakim zatvorenim vratima i što nas konačno sve čeka.

Do umora i do izbezumljenosti sam se nekoć nagledao zatvorenih vrata na ćeliji.

Vrata su zatvorena samo na grobljima, na dućanima propalih trgovaca, na kućama u kojima je bolest ili kakva druga nesreća i na tamnicama.

Zvižduk vlaka koji odlazi nosi u sebi mnoštvo uspomena. U njima ima nečeg mučnog, uvijek na nešto podsjećá i uvijek na nešto drugo.

U njemu je nada i bojazan polaska u svijet bol mnogih rastanaka i sav jad besciljnih putovanja, nemir mladosti i uzaludnost mnogih očekivanja.

U njegovom glasu govori (u uspomeni) bjesomučnost orgija i ludost godina u kojima se čovjek još ne snalazi, srdžba sudbine, očaj zapuštenosti i samoće, jadna vezanost i nemoć ljudi.

On svaki put rani dušu sjećanjem i otruje me čežnjom, taj crni vlak, u ravnici ispod mene, sa bijelom zastavicom dima nad sobom i otegnutim zviždukom.

III.

Dani mi prolaze uzalud. Najljepši izvori dušini presahnuše. Izgubio sam dodir sa svima koji me vole i razumiju, taj spasonosni dodir koji nas krijepi i drži, koji djelima našim daje poticaj i snagu i življenje našem smisao.

Posve sam odcijepljen. Tonem u zaboravu. Prikriva me žalost. Sam sebi dolazim kao svijeća koju su zaboravili ugasiti pa izgara svu noć na oltaru kao neviđena žrtva u gluho doba.

Najteže je čovjeku kad sam nad sobom osjeđ samilost.

Kome da kažem kako me je zamorila zemlja? Ko zna koja je to pokora da se živi gluho i bezizgledno, među ljudima kojima ne mogu ništa kazati i koji mi nemaju ništa kazati?

I tako uvijek: izmjenjivanje lažnih udvornosti i mučno skupljanje plitkosti. Nikad topla ni iskrena razgovora, da stare riječi i drage misli zaigraju kao sunčana prašina na svjetlu smiješka; nikad da se rastaje srdačno, pune duše, s dragim licima, radujući se ponovnom viđenju, nikad da se liježe, usne i budi spokojno.

Tako život prima masku ukočene, bezglasne tragike i rođena duša mi biva kao lijepa daleka uspomena.

A izgleda ni odkud.

Vidio sam da je, u ova vremena, glavni i često jedini pokretač ljudskog djelovanja strah, panički, nerazumni, često posve bezrazložni, ali istinski i duboki strah.

Evo druga godina da u svih ljudi gledam na licu taj strašni i smiješni izraz, koji ne slični ničemu što se inače vidi na licu čovječjem.

To je neki napregnuti izraz u kom ima opreza, nijeme samilosti i ponajviše sebičnosti.

Taj izraz još najviše slični onom smiješnom i nestalnom izrazu lica u djeteta koje padne i onda gleda one koji su oko njega, neodlučno da li da udari u plač ili u smijeh.

Možda je u početku bilo i drugih motiva, ali danas je glavni strah. Od straha su ljudi zli i surovi i podli, od straha su darežljivi, čak i dobri.

Sve se niži višega boji. A onaj koji nema nikog da se boji taj preza pred strahom kog mu rađa njegova bolesna mašta, jer strah je kao zaraza koja ispunja sve mozgove.

Kad bih mogao zaviriti u nutrinu ovom čovjeku kom je određeno da me muči, mislim da bih našao malu, bijednu dušu, izmučenu obzirima i strahom pred propustima i ukorima.

Zao mi gaje i ta me samilost boli.

Misao kao voda u gorskom viru, među stijenama gdje ne dolaze životinje i ne dopiru ljudi, grgolji, ponire, vraća se i baca i pjenu od sđjene do stijene.

Sva tragika mog sadanjeg života se može stegnuti u jednu riječ: samoća.

Muka i neplodnost mog života potiču od ove strahovite duhovne izolacije u kojoj se ledim i kamenim i propadam kao napuštene kuće u koje niko ne dira, ali one - baš zato jer niko u njima ne stanuje - propadaju i ruše se stalno i polagano, kao da ih nevidljiva ruka kida.

Otišao sam N-im na ples. Tijelo je bilo zadovoljno. A duša je u liku mršave Cigančice zebala i čekala pred portalom s košaricom ljubica. Kočijaši su je grdili.

Kad smo se, u zoru, razilazili nudila je ljubice. Svi su odbili. Odbio sam i ja.

Odpratili smo dame, a kad sam došao kući, satrven i umoran od bdijenja i ogavnosti, našao sam na stolu buket ljubica, malo povelih i blijedih, kakve prodavaju ciganske djevojčice ispred portala.

Nikad nas duša naša ne ostavlja. Ona prati tijelo na svim njegovim lutanjima, kao poziv i opomena, a u samoći čeka tiha, u ustrpljivoj ljubavi.

Tri sam puna sata sjedio večeras nad stolom. Moji su snovi bili od onih koji se rasplinu prije nego zgleđaju bjelinu papira i moje misli tamne, strelovite i daleke kao noćni vjetrovi.

Više od tri sata sam prosjedio za stolom u mislima i sad idem da spavam, zanesen i umoran.

Ugasio sam svjetlo i u tami vidim kako se na stolu sablasno bijeli neispisana arđja.

Drage moje nekazane želje i carski noćni snovi, ostanite sa mnom da u pustim noćima vodimo duge razgovore, da budete kraljevska baština meni siromahu, da me tješite u suzne godine i da mi budete jedina nagrada za sve probđjevne noći i samotne i gorke dane.

Svi bolni napori da se uzdigne nad sebe i izvan sebe nisu nego jedna muka. Oni se - naopako po mene - miješaju s nezadovoljenim zahtjevima života i stvaraju nepodnosiv haos.

Živim trajno u tami, jedino svjetlo je bljesak rijetkih i kratkih časova koji uskrsavaju dušu zanosom i obećanjem divnih podviga, stvaranja i djela. Ali časovi ne dotiču ni koliko da čovjek posegne rukom za perom, a nada mnom se opet sklapaju mrak i jad kao valovi.

A nastojim li protegnuti srijedu minutu inspiracije i pripeti nježna krila svog sna ruga mi se s papira, kao iz ogledala, moje lice i moja sudbina, čuje se, samo meni poznat, krvav plač samca i tužba stradalnika.

U svakoj provinciji ima jedan očajan strah od dosade.

Taj strah je najmoćniji faktor palanačkog života. On je uzrok one bezumne društvenosti, on ih goni da se žene, da se dueliraju, da uče jezike, tjeraju politiku, love ribu ili skupljaju kukce. On se ceri iz njihovih ogovaranja i bdiye u njihovim očajnim terevenkama.

Taj strah pred čamodnjom pusta i mrtva života tako je užasan da ga građani i nc priznavaju jedni drugima, nego potajno živi u njima i grize ih i goni i sve je jači, kao bolest koja se krije, a za kišnih sumornih dana, kad zaokupi duše kao pani-

ka, on se ne da sakriti nego je na licima svih prolaznika kao samoubilačko bljedilo.

Dvadeset i četiri sata je bio u meni haos. Bio sam žrtva muka koje sam sam sebi zadavao. Po sto puta sam prešao sve skale duševnih patnja. Pohodile su me sve nesreće koje samo može zamisliti jedna mašta. Grijesi, sumnje i kajanja. Bezpomoćnost i strah djeteta, nemir i očaj zločinca.

Sve je prošlo dušom u dvadeset i četiri sata, a danas, sjedeći sam za stolom, bi mi odjednom lako i svijetlo u duši. Osmjehnuh se i dočekah izbavljenje kao nešto što se po sebi razumije.

Jesu li ova dvadeset i četiri sata slika mog života?

Ta žena seje zvala Nepomućena Radost Života, ali to je u jeziku kojim je moja duša govorila s njom bila jedna jedina zvonka riječ. S tom ženom sam urekao sastanak; usred grada, u po bijela dana.

Ja sam došao. Ona nije došla.

Čekao sam je. Čekao sam je najprije strpljivo i veselo, a onda sve nemirnije i teže.

Sati su prolazili, a ja sam kao uklet šetao na uglu gdje me je ročila nevjerna žena.

Moje čekanje je prelazilo u očaj. Zaklinjao sam se da ću otići ne okrenuvši se, ali sam se sa ugla vraćao: samo još jednom! I šetao sam ponovno.

Stalo mi se prividati. Žena koja je dolazila imala je njen hod. Druga je imala njenu haljinu. U treće sam vidio njen nakit na vratu. Ali nje, nje nije bilo.

To je strašna žena. Ja mislim da ona uživa u tuđim mukama i da stotinama ljudi zakazuje u isti sat sastanke i dok je na stotinu uglova čekaju, noseći mučne sate kao žeravicu u utrobi, ona stoji, negdje na kraj grada, iza prozora i spokojna lica ukočeno promatra polja koja se mrače.

Dok sam ja spavao pala je kiša.

Sad je nebo svijetlo i puno mrkih pocijepanih oblaka. Stabla su tamna. Šum je zamukao. Krenu se kratak, lagan vjetar i donese miris zovike koja cvate u komšiluku.

Po obroncima slaze rudari sa svojim malim svjetilkama koje čine oko njih drhtav krug svjetla.

Mislio sam daje to mučan san što me probudio. Ali nije. Najavi kao i u snu glasno i razgovjetno moje to srce meni govori: treba umrijeti, treba umrijeti!

Tražim utjehu, dozivam jednu nadu, ali moje na smrt suđeno srce ponavlja svoju strašnu priču.

Ni u čem se ne opaža apsurdnost današnjeg društvenog položaja kao kad se radi o hljebu i ženi.

I baš to, da u pitanjima uređaja tih dvaju temeljnih uvjeta ljudskog opstanka vlada toliki nered i nepravda je dokaz kako je društvo neizlječivo bolesno.

Druga noć da ne mogu spavati.

Mlado stablo koje zarezū zacijeli i pod novom korom ostane jedva vidljiva brazgotina.

I najudaljeniji krajevi vječnog leda osjete proljeće, pa ma kako kratko.

I najdublje špilje ocute jugovinu i veselo grgorenje vode.

Svaka rana zaraste i svaki bol umine, a ja ne mogu da zaboravim; nikad da prebolim, nego sam okružen samoćom i uvijek mučen i iskušavan. Nije mi dano ni da usnijem radost; ne mogu da osjetim vedru ljepotu života koja vani negdje živi i bije svijetlim ritmom.

O, Bože, koji znaš sve što biva, ne koristi mi da tajim da ima časova kad s Tobom govorim nečistim jezikom ove zemlje. Govorim ovako:

O, Bože, zašto si mi dao srce koje me bez prestanka vuče za daljinom i ljepotom neviđenih krajeva? Zašto si učinio da sreća moja uvijek boravi ondje gdje mene nema?

Čemu mi ovaj strašni dar: ljubav za raskoš, užitak i promjenu? Čemu vječni oganj nestalna srca? Čemu zanosi koji se kaju i osvećuju?

O, Bože, čemu sva muka vječno žednog i vječno svjesnog:

ja?

Još uvijek su mi drage noći i noćna lutanja.

Nikad ne izlazim noću, ali često u večere, kad pođem da spustim zavjes otme mi se pogled i povuče me ludo srce kad ugledam iste stare zvijezde koje su sjale nad mojim nekadanjim lutanjima.

I svaka cesta, koja se u noći zabijeli na mjesecini meni se čini da je za mene stvorena i neodoljivo me zove, a daljine koje se gube u svijetloj magli uzbune mi uvijek dušu.

I sad često biva da u meni kucne stari skitnički damar; ali ja brzo spuštam zavjesu i sjedam za sto.

Mali bijeli papirić, koji čeka spreman na stolu izazove nas tako često da na njemu označimo put svojih misli i lijet svojih osjećaja. - Potomstvo ne smije o tom ništa znati.

Kakav je svijet besposlen i zagrižljiv još bi iz tog izvodio zaključke u pitanju psihologije umjetničkog stvaranja. Svakako bi čitajući kako nas boli duša ili kako smo izgubili nadu, mislio na bijeli papirić. Nego to je neuljudno.

Zar nije mnogo da se pjesnici udustoje pripovijedati o tom kako ih boli duša ili kako su izgubili nadu.

Jedan od mučnih dana kad oči blude s predmeta na predmet i kad duša ne nalazi nigdje mira. Mislio sam cio dan na život svoj, kakav bi imao da bude i kakav ne može biti.

Iza večernje kiše bilo je mnogo crvenih oblaka koji u meni digoše slutnju neizrecive sreće i visine. - Čudno je, kako je malo potrebno da budemo sretni i još čudnije: kako često nam baš to malo nedostaje!

Ispod mog prozora šumi rijeka.

Dok je žega nad nepomičnim granama i tišinom izgleda da i vrijeme stoji, šumi ona bez počinka i promjene, i izgleda kao jedan očajan napor da se izmjeri ne Vrijeme nego neka nepoznata vječnost.

Šum vode u ušima zabrinutog čovjeka.

Sav teret mog života dolazi mi na toj beskrajnoj, jednoličnoj noti, kao na velikom modrom nebu bijel oblačak koji ne živi nijedan cio dan.

Povratio sam se. Opet sam bio među ljudima. Punom strašću duše koja se razdaje slavio sam svoj povratak među žive ljude.

A gle sad: kako sam nijem i umoran. Bučna je radost silovito piće, otrov koji djeluje tek u samoći. Prekorno šuti napuštena soba i pojavljuju se samotničke misli, kao uvrijeđeni prijatelji koji se čine da me ne poznaju.

Povratio sam se, ali bi bolje bilo da nisam išao.

Šest je tjedana da kap kiše nije pala. Polja gore, po cio dan trepti nad njima crven žar, zemlja je ispucala, a voće zri prije vremena i opada.

Težaci prolaze pokraj njiva kao otrovani i okreću glavu u stranu da ne gledaju jad.

Kukuruz je zatravio jer se ne može okopati dok kiša ne padne ("Šta ga hasni zagrtati ovom božjom žeravicom!")

Procesije hode oko crkve i na groblje, naređuju se molitve s oltara, ali kiše nema. Naoblači se i zagrmi katkad, ali tada puhne vreo vjetar koji nosi crvenu prašinu i rastjera oblake, a nemilosno nebo u boji čelika sja opet nad očajnom čeljadi i njivama koje sagaraju.

Od kako sam prisiljen da živim tu, srasao sam s ljudima i s krajem, pa me boli onaj kukuruz i dobri hranitelj, koji se tek pomolio, a već vene, na duši mi leži suša kao žeravica ljute žedi.

Popodne dugo i vruće. Popodne mnogih zaborava. Ima ovakih dana i ovakih misli, kao svirka na gama žici ili pjevanje promuklog alta.

Sanjam jednu dobrotu bez granica kojom bih hdo da nekoga obaspem, kojom bih htio da me neko obaspe. Sanjam, a sam sam.

To se u meni njiše jedan vers, kao dar i uzdarje, kao prisjen cvijeta koji je procvao, cvao i opao, a da ga niko vidio nije. Sjedam, umačem pero - gle, kakva je ovo knjiga na stolu! Hm! Da, zbilja, šta sam ono htio? Da, stih? Ah, kakav stih! Glava me boli! - bacam pero i šetam.

Ipak, ipak, kako bih htio da ostavim nekoliko rečenica koje bi zadržale dugo, dugo brižnost duha, neizbljeđelo ljetno popodne, ovo malo tuge i ljepote sa vijugavih staza života!

Umukla kiša. Duša koja je opet stigla svoju ravnotežu otvara sjećanje minulog dana i duša govori:

Zar je u blatnim ulicama, po uglovima sumnjivih kuca tvoje mjesto bilo? Zašto dragovoljno trpiš besmisleni teror prilika i stvari? Zašto si mir svoj vezao za tvrdnu zemlju i krhke ljude?

Zašto ne pogledaš iznad zemlje i preko sebe? Zašto misliš da sreću svoju moraš prstima opipati? Zašto ne izideš nikad iz sebe?

Zašto živiš nedostojno, strahujući i prezajući nad kukavnim dobrima koja ti život prezirno dobacuje? Zašto nemaš mirne noći ni radosna dana? Zašto si vezan i bespomoćan? Zašto si grješan?

Tako govori sa mnom moja duša ove noći, dok je umukla kiša.

Vi, koji mislite da ste uzeli u zakup istinu ne dolazite mi na oči jer vas ne mogu vidjeti.

Zašto vaš korak tako oholo ječi po pločama? U jutro ste zadovoljni sami sa sobom, a u večere brojite novac, i kamo god podete stiže vaša naduvenost prije vas.

Po nedokučivim odlukama promisli dano vam je da vladate, a vi mislite da držite promisao u rukama.

Na sve što nije već sadržano u vama vi odgovarate otrovnom pljuvačkom; ko vas se takne dugo vas se sjeća!

I ma da svaki dan saginjete glavu pred Bogom, srce vaše stoji uspravno i sve vaše misli glade vašu taštinu niz dlaku.

O, vidio sam ja vašu pravdu i vašu istinu, i ne dolazite mi na oči, jer vas ne mogu vidjeti!

Dalo mi se na plač. Bio sam na kratkoj šetnji i, prošavši ispred neke kuće, čuo sam neočekivano glasovir i niske tonove alta. - To je prvi put nakon godinu i po da čuh muziku; ponese me talas. Srce mi se steže. Bilo mi je kao da sam kroz svijetao prozorak pogledao u lijepi, nikad ne zaboravljeni, a za uvijek izgubljeni svijet. I to da sam se sjetio, da osim ovog svijeta u kom živim sa svojim tihim jadom ima još jedan ljepši i viši svijet ispuni me ne srećom nego najcrnjom žalosti.

Bilo mi je da plačem.

Časovi mirnog zadovoljstva i radosti tako su rijetki. Sjedeći pod voćkama mislio sam u što mi prolaze godine i kako sva mladost ode, a ne donese vedre minute; tada dođe talas vjetra i donese lak miris trave, kao da sam se takao vječnosti, i bez imalo gorčine bi mi jasno da je moj dio radosti ispio dragi i da je meni ostalo veoma, veoma malo. A to da je dragi ispio moju čašu ne ispuni me gorčinom nego nekim gotovo radosnim mirom.

Sunce zađe za velikim jasenom koji kruni brijeg. Umiriše se i istakoše najednom boje koje su na suncu titrale i stapale se u svijetlo zelen veo. Začuše se novi glasovi, javiše se iz šume kosovci i na cesti ispod mene čuh razgovor kog dosad nisam čuo. Ispoline planina se istakoše oštrije na bljedom nebu i udubiše se jače doline sjenom koja leži na crnogorici.

Kao da se diže blještav veo koji nam je zasjenjivao oči.

Jednom sam proveo dan s dvojicom jezuita. Čudni ljudi, imaju jedan svoj način ljubavnosti koji je po malo odvratn. Iznenadila me društvenost i živahnost. Oni svedu razgovor na jedno usko indiferentno područje, tu ga strogo ograde i onda se kreću prividno posve slobodno; smiju se šale i zabavljaju, tako da se već zaboravim i zagrijem kao što uvijek činim u iskrenu i toplu razgovoru, dok najednom jedna gesta, jedan pogled ili jedna pauza ne podsjetite na nešto neodređeno neugodno.

Nešto prije podne. Sjedim u vrtu, na suncu, naslonjen leđima o visoku ogradu. Odmah iza ograde je ulica, koja upravo tu čini zavoj. Do mene dopiru usklici, glasovi i ulomci razgovora i zamiru čim ljudi zakrenu u ulicu.

- Tja! to vam je tako, šta čovjek može? Ništa. Eto ja na primjer...

- Aa, porebrica to nije šala (uvjerava neki stari gospodin) .

- Pasji sin, kila klinaca krunu! A prije...

- Bože, Bože! (oteže jedan ženski glas, kao završetak nekog neveselog razgovora).

- ...lako je govoriti, ama nek on kuša s ovom placom...

- Ne, ona je meni prva rekla, veli, čovjek ti je u vojsci, a ti si otvorila, veli, kafanu da ti lakše švaleri dolaze...

(To vrišti neka žena nastavljaćući valjda raspru sa suda.)

- ...najprije jedna mobilizacija, pa druga, pa onda rat; starog mu uzeli u taoce, ostale žene i djeca - da Bog dragi sačuva (govori dubok glas, zastajkujući na uglu i, očito, brojeći sve bijede na prste).

- ...da Bog da mi oba oka ispala ako sam i pomislila.

- Dva put je dolazio na urlap i baš posljednji put kad je bio...

Tako se razvija preda mnom ovaj uski pojas života, a ja sklapam oči, dok iza mojih leđa prolaze ovi ljudi svaki sa svojom bijedom i tegobom.

Neka ti nije žao rad samoće i šutnje stoje oko tebe.

Možda udes dobro misli s tobom, možda je to stara nečija molitva koja te okružuje tišinom kao zaštitom, možda u tvom ćutanju leže pokopane riječi koje nose nemir i nesreću.

Počinimo u tišini i nad mirnom vodom zahvalimo udesu za sve zlo i teško što nije bilo!

Pod konac ljeta sve zrije i krv u čovjeku mira ne nalazi; svijest se naseljava slikama radosti koje su visoke kao nebo i jake kao zemlja.

U jutro, između stabala i plotova, blješte i njišu se niti paučine i kani rose (i koji je to samo ritam u kom se njišu stabla i povori grmlja!) i sve što je oko mene izgleda kao preostatak neke igre iz minule noći.

Jesen je kao smiješak, pun značenja, a tajanstven, preko cijele zemlje.

Tada krv oboji moj pogled, niknu žudnje duboke kao bezdani i stare kao svijet, i pred ovim očima porastu zagonetni oblici ženskog tijela do nemile veličine i kobnih simbola nečeg većeg, opojnog, smrtonosnog.

I krv koja u sebi svemir nosi zaustavi put svoj u glavi.

Rastem i bivam velik i bezimen kao podnevno nebo, modri žarko beskraj po kom bludi jedna čežnja bez prestanka; jedno se ogromno ognjeno sunce njiše od sljepočice do sljepočice.

I te oči su posrnuli meteori, na bespućima traženja.

Sve zri uz šumu strasne igre, po zakonima vječnim i vječno istim. Povija me moćan vjetar, kršim se i zrim kao paprat u osoju.

Ima izvjesnih mislioca čija filozofija nije drugo do neki duševni komoditet, neko rimovanje misli.

U meni se buni istina i mrsko mi je to stiliziranje života duše, ta ljubav za red i to nasilno traženje simetričnosti.

O, ti blaženi mislioci, koji se opijaju harmonijom koje nema, oni u tok svih događaja unose neki red, cjelishodnost i smislenost, kao neurasteničan putnik melodiju u lupanje željezničkih točkova.

Bio sam prisiljen da hodam i govorim s mnogo ljudi. O, tih "mnogo ljudi", što uvijek, nikad umorno, ruje lakomim prstima u tkanju mog života!

O, koliko se puta tako vraćah kuci, rastresen, razdražen razgovorima i pogledima, uvrijeđen, ojađen, orobljena srca i rasplakane duše, sa sumnjom u ljubav, u prijateljstvo, u sve osjećaje koje ljudi između sebe izmjenjuju!

O, tih "mnogo ljudi" s kojima me zapravo ništa ne veže!

Kako me kao samca prima moja tiha soba sa svojom prekornom tišinom u kojoj se kao kucanje zla sata čuje savjest i neda usnuti. Kako je dug i težak put koji vodi iz društva kuci, posut podmuklim mislima i busijama kajanja i žalosti.

I uz cijeli put, u tihoj sobi i još prije sna uvijek ista misao: daje moglo biti bez toga.

Kiša u septembru.

Prohladan vjetar, zadihan i ozbiljan kao glasnik dolazi sa zapadnih brda, a onda prva kap i s njom prvi suhi list. Iz kuta tamnih brda, gdje se vječno magli i mračni kad liježu oblaci na stijene i omorike, jurnu kiša.

Nervozni ritam pljuska zagrmije iznad glave; laki ježurci tijelom i vrelina i tjeskoba oko vrata.

Pođe prvi potočić. Iz gudura među brdima dahnu hlad zloslutan i nemio. Ladolež se pripri čvršće uz plot. Zanjihase suncokreti starim umornim glavama. Stadoše se otresati i pogledati dva oleandra, što zimuju u podrumima i vječno se boje hunjave.

Stade šapat i dozivanje vrtom, smrtni alarm usahla povrća i povaljene trave; neki malen tamno crven cvijet, koji je u lakom rastvorenu čašku primio odveć kiše, sagne glavu kao neko ko je previše pio pa mu nije dobro.

Tarabe potamniše u čas. Poda mnom se u ravnici diže izmaglica iz tople zemlje, povi se šljivik i vidjeh lijepo kako prođe sjena s jednog kraja na drugi.

I po poštropljenom putu, u velu od kiše, uđe u našu kotlinu jesen sa svim bolnim znacima.

Jesenje sunce kom se toliko hiti zašlo je, još je za gajem vidan oganj mu, kratak kao uspomena pokojnika.

Po kaldrmi je razasuto orahovo lišće, a u vrtu pokazuju šemboji crno sjeme. Isprepletena po kutevima još uvijek cvate m i s i r a, to otrovno cvijeće bez mirisa i ljepote što uvijek kiti naše avlije.

Nigdje se tako ne osjeća dah propadanja i nekog čistog, smirenog umiranja kao po avlijama naših starih kuća.

Ozbiljno veliki i teški krovovi masivni su i pozelenjeli, a na kraju otrcani malco od kiše i vjetra, mrazova i suša, kao krila u nekih ogromnih ptica koje su ostarile.

I sami zidovi, prozori i vrata, pomnjivo čišćeni i bijeljeni, ostavljaju dojam nečeg vjekovnog i starog, starog kao što je star kamen i zemlja.

Stara divahana sa hrastovim trabozanima koji su vidjeli sve goste, zapamtili sve pogrebe i sva veselja u kući; bijela, toliko isprana kaldrma nad kojom je prošlo stotina jesenjih kiša i cvalo stotina proljeća; korektna zagasita bjelina fasade i prozori mrka pogleda, sve to ima jedan uvrijeđeno uporan izraz koji govori: Oprostite, ali u n a s je običaj ovako!

Ja sam uvijek (i kao dijete dok još nisam druge krajeve ni poznao) osjećao dah umiranja oko naše kuće. I danas ona stoji s licem čovjeka koji mirno sluša smrtnu osudu.

Sunce me je osmaglo. Moja kosa je opaljena i kruta od vode i sunca.

Tjedni, mjeseci su mi prošli svijetli i mirni. Jednostavan život mi je činio veselje, a samo gibanje mišića, zglobova i tetiva ispunjalo me zadovoljstvom. Ležao sam sate i sate go na vrelom pijesku, osjećao sam kako moja put miriše onim neodređenim mirisom koji daje zdravo ljudsko tijelo na suncu.

Tada sam noću hodio svjež, krepak i besan, gazeći sjene pred sobom, dok se je duša u meni razlijevala kao sjajne, mirne vode u noći. (Božanstvene su nasmijane snage, linije i ritini čovječjeg tijela!) Sve je tada u meni bilo jasno, jednostavno i veliko kao što je sjaj neba, huk vjetra i put oblaka; bez sumnja, bez svrhe, bez glasa pitanja.

A kad je došla magla i kiša i prva slutnja jeseni, gle, u najdubljem kutu duše stalo se mračiti daleko i zloslutno, kao oblak među brdima u dnu neba.

Strah se javio.

O, nikad dovoljno nekazana brzina kojom mladost prolazi! O, jeseni!

Kao zid od mraka, vjetra i magle stao je preda mnom umor i strah, taj crni teret s kojim sam se rodio, strašan i neprolazan, a ja sam sjeo u njegovu sjenu i zaplakao.

Kažite mi, gdje ima ljubavi! Kažite mi gdje da bježim od zla, kažite: gdje da se sklonim od mržnje!

Kao vijenac plamena oko mene je mržnja; ima li mjesta duši nad zvijezdama? Ima li svijetla časa odmora? Ima li čista visoka mjesta gdje ne dopire strahota zemlje?

Zao mi je čoljeka.

Romoni voda u žlijebu, prolaze noćni časovi; meni se čini da počivam pod planinama vlažnog mraka. Mašta mi je umorna, a u polusnu me muči bez prestanka tvoja pojava.

U crnom dugom ogrtaču ispod kog proviruju bijele čipke, Ti ideš mračnim hodnikom prema mojim vratima, sa licem žrtve, ali ne sa izrazom straha nego teške žalosti. Sporo i tiho koračaš, u lijevoj ruci Ti podrhtava svjetlo, dok ga desnom zaklanjaš od vjetra.

Tako te uvijek gledam kako se lomiš i šuljaš sa svjetlom u ruci put mojih vrata i prelaziš polumračnim hodnikom, a nikad ga ne pređeš. Sva mi duša premire od samilosti i drhti kao svjetlo u tvojoj ruci, ali Ti nit mi možeš doci nit se možeš vratiti nego se vječno lomiš mračnim hodnikom.

Romoni kiša u žlijebu, nišu se noćni sati. Kad hoću da usnem ili da se vriskom oslobodim strašna sna, užas me steže za grlo i otvara mi oči.

Život je dug i mučan, kako da ga prebrodim, kad na mene naiđe umor i želja smrti.

- Nastoni glavu na čije rame, sij njivu i hrani svoju djecu, potrpi i život će proći.

Godina je duga i oskudna, kako da je pređem kad naiđu zli mjeseci?

- Pomisli da je bilo gorih i da će doći bolje i pretrpi; godine brzo prolaze.

Mjesec je dug i težak, kako da ga preživim kad mi dotežaju brižni dani bez kraja?

- Mjeseci se izmjenjuju, prolaze brzo, a s njima i brige.

Dan je dug i siv, kako da ga podnesem kad me zamori i rastuži?

- i/dui TA: LCJMI DIZO. x uupii — —i

iduu^i i Ounycü uui,

Sati su dugi neveseli, kako da ih premetnem kad donesu strah i žalost sa sobom?

- Brzo iskucavaju sati; radi i zaboravljaj, imaćeš miran san i radosno buđenje.

Minuti su dugi i bolni, ko će ih izdržati kad se jave gorke misli i kajanje?

- Da, moli Boga, sine, da ti u zloj minuti dade utjehu!

Sunce zađe. Dug niz rijetkih borova ocrtava se kao fina tamna čipka na svijetlo blijedom nebu. I zemlja vidno diše.

Gle, gdje je jad što me malo prije tištao? Za čim bih to da tugujem?

Hrabra budi, dušo, strpljiva u samoći i stalna u kolebanju strasti!

Mračni se put i boli me u sjećanju, ali još nije ništa izgubljeno. Sve je tu: staro srce, koje bije po vječnim zakonima, brže ili sporije, mlada krv struji, pluća koja primaju zrak ovaj kao lijek i duša, stradalnica, i snovi, čuvani kao zlatno vezivo i sveti zavjeti i carske misli, nesaopćene, neokaljane, dobri temelji života nepotrešeni i spremni.

Mir. Mir sunaca koja se rađaju i zalaze po zakonima vječne strpljive prirode.

Dvije godine moja nada pupa; dva proljeća je mrz bje, a ona iznova pupa.

Nov snijeg leži u šudljivoj bjelini, u dugim prugama proviruju ispod njega jesenske brazde kao crna okosnica. Pod olovnim nebom legle u san sive daljine. Groblje i crne omorike stoje pod snijegom kao četa koja je zastala u pohodu.

Ma šta činio ja se bola svog osloboditi ne mogu; tu nema bijega i nema povratka, jer on je uvijek pada mnom kao beskranjan ocean pod umornom pticom.

Pa ipak dok mi traje daha ja kravim ledeno cvijeće na svojim prozorima, jer imam dušu koja ne može da iščekuje.

I iznad hiljadu sužanjskih sutona sačuvaću svijetao predjel u kom moja nada pupa.

Ja znam dobro koliko su žene jadne u svojoj sitničavoj pohlepi, taštini i laži.

Znam koliko je jadona i plitka prevejanost bludnice, ali nema tako pokvarene žene kod koje neće, nakon odužeg razgovora - pošto prohuji bura laži i uljepšavanja za koje ona misli da je dužna reći ih - bljesnuti tračak povjerljivosti i istinskog osjećaja.

S muškarcima je većinom obrnuto. Kako je često da se upoznajemo i mislimo: evo novog prijatelja, a već nakon dan drugovanja zja gladnoj a i komična, odurna sebičnost.

Ledena noć, kad je radost gledati zvijezde, predrage zvijezde, treptave tajne, dobri drugovi svih samaca.

O, Kasiopea, sestrice, na visokom prozoru prokletog tornja, kad niko za me znao nije i niko nije smio da pita, ti si na mojim rešetkama vezla svoj zlatni vez. Osjećáš li, Kasiopea, kako ti pogledom noćas zahvaljuje tvoj blagodaran brat?

O, Vlašići, junačka četice, što ste mom djedu kazivali da je prevalila ponoć, kad se je ugrijan vraćao s prela, sarajskim poljem.

O, Vlašići, čudni putnici, šta kazujete, hoće li skoro moja zora?

Da si zdravo, Jupiter, carska zvijezdo, triumfatorski plame, i vi, Mliječni Puti, nebesko obilje, rasuto sjajnim modrim poljima, i vi, bezbrojne, bezimene sestrice.

Što vas duže gledam, o zvijezde, sve mi je veća tajna vaša, jer se treptav sjaj vaš spliće u zlatan neproziran veo.

Šta nagoviješta vaše sisanje?

Oči mi izbjelješe, zanosi mi se glava, šumi i blješti; umor me u san baca, ali i u snu sanjam tajnu i tražim odgovora.

Zvijezde, zvijezde, vi ste zlatna, treptava potka vasijske tajne. Kako to da na svim kobnim pragovima gdje prestaje moć moga saznanja susrećem svuda vaše drhtavo hladno zlato:

na visokom nelm,
u dubini mora, kad se noću iskri
na mikroskopskom polju,
u očima žena koje se smiju ili plaču
i na stalaktitima mračnih spilja ?

Zvijezde, zar nije vaše treptanje kao šapat neki koji nas dovodi do očaja, kad ga napregnuto slušamo, a nikad ga ne možemo razumjeti?

poenneli litvickerni jrloni , ougnv-u umoluu i rav u, CIOM.tin.Ctl C/llWICt pALctjJct
moliću Boga da vas pošalje na prozore braći mojoj, sužnjima, da im donesete utjehu kao što ste meni nekoć donosile.

Jedno jutro.

Blješti visok nov snijeg pod rumenim suncem zimskog jutra, na njemu se jasno ocrtava fini ornament vrtnih vrata tankim plavičastim sjenkama.

- Sanjao sam da me je zadesilo neko veliko zlo, neki bol duše, teško stradanje neko. Bio sam bespomoćan i skrušeno sam molio Boga da mi pomogne, da pošalje mir i svjetlo na moje puteve, da me izvede i utješi.

Gubi se crvenilo, sunce je sve više, jače i zlatnije, sjena biva kraća i tamnija. U milijunima radosnih iskrica blješti snijeg pod vedrim nebom i sunčanim sjajem. Nijemo gledam.

Mnogo bi više trebali da pripazimo na svoje riječi, bar kad već u godine zađemo.

Kad bi riječi bile kratka vijeka kao što je zvuk koji ih je izgovorio! Ali one često žive godinama, kao sramne rane bole i žegu i truju život.

Odkud samo ova zlosretna potreba da se govori i zašto često puta imamo tako malo samilosť s rođenom svojom dušom?

Jedna himera za koju je jedan čovjek život svoj dao diže se u red okrunjenih istina.

Svi koji stradaju i umiru za svoje istine jedno su s Bogom i čovječanstvom, i baštinici su vječnosti koja postoji samo za one koji vjeruju i pate, ugaoni su kamen u budućoj zgradi novog čovječanstva, koja će se, nakon svih muka i zabluda, ipak ostvariti kao misao božja na zemlji.

Sto će nam ovaj život od pedeset godina (a jedna teža od druge!) ako mu jedna sveta istina ne daje snagu i ljepotu i ne produžuje ga u jednu sjajnu vječnost?

Nemojte drhtati kao daje svijet hladna i prazna soba, ne zatajite svoje duše nikad, nikad, jer je divno i nerazumljivo uskr-savanje istina.

Istine su kao onaj kraljičin ispovjednik koji je utopljen zajedno sa svojom istinom, ali je i uskrsnuo; i u stotinu gradova stoji i danas na mostovima u kamenom liku.

Svejedno je koja je vaša istina, glavno je pronesite je kroz život kao svetinju i ne iznevjerite dušu svoju nikad.

U nekom društvu.

Imao sam težak osjećaj: ja ne spadam ovamo i nemam ništa zajedničko s ovim ljudima. Neki djetinjski osjećaj užasnog straha i izgubljenosti kakav sam osjetio jednom na hodniku neke tamnice u noći. I još jednom davno, kad sam - bilo mi je sedam godina - beručii jagorčevinu zašao za brijeg i izgubio kuću iz vida. Sličan osjećaj kao kad čovjeka zatvore u uzak prostor i kad vidi da mu ponestaje zraka i da će se ugušiti.

Ovo je od svega najteže: kad se osjeti, da se je zašlo daleko, da se je na mjestu na koje se ne spada, da su dani koji

prolaze zaludni, da izgubljeno vrijeme plaće. Ja taj osjećaj kazujem prosto i možda nejasno, ali on mora da je dobro poznat ljudima koji nisu našli svog mjesta ili su ga izgubili.

Evo godine su prošle, burne i mnoge, i misli se da se je bog zna šta i bog zna gdje, a ono u dnu duše, kao u jutro kad sam jagorčevinu brao, jeca i zapomaže isti osjećaj tjeskobe i izgubljenosti.

Prema meni je sjeo Sudija.

Između nas se je zrak ispunio dahom oluje koja nas zateče na otvorenom polju i kojoj se ne može uteći.

On je bio veći nego Stojte od neba do zemlje, njegova je snaga bila nad svaku snagu, između palca i kažiprsta držao je sunce kao sitnu svijedu stvar, a u očima njegovim koje su bile dublje od oceana i veće od nebesa nisam vidio svoj lik, nego samo jedno beskrajno polje modre, neumoljive istine.

Šta mi je koristilo što sam krio podlu riječ i sitnu misao ili hranio grijeh u duši kao živu ranu? Sad sam tu sjedio, malen i zbunjen treptao očima, a duša mi je umirala pod lavinama odgovornosti koju na nas slaže svaka riječ i svaki čin.

I tada kad se snizih do zemlje, želeći da se sakrijem i iščeznem pred licem svemoćne istine koja kažnjava, tada mi ispuni dušu nepoznat sjaj i pouzdanje i ja se - malen i go čovjek - uspravih i rekoh, nadahnut smjelošću onih koji se bore za svoj život:

- Znam! Znam! Znam!

Znam da Bog na nas šalje strahote kad mu se ražali nad dušom našom i kad odluči daje izbavi.

U moju visoku sobu sjalo je bistro nebo kroz dva prozora i zimsko sunce oštarih kontura. U sobi je bila bijela i dobra tišina skrovitih čednih života.

Čovjek može podnijeti nevjerovatno i nemoguće, napori duha mogu biti neočekivano veliki i daleko iznad snage. Čovjek može da udivljen stane nad veličinom svoga djela i odricanja; mnogo može duh, ali ne bez posljedica.

Ne podlegne, ali napukne nevidljivo i izgubi dragocjenu sadržinu, ostane kao suha i prazna posuda, i čovjek se može ponositi daje podnio sve, ali sreće nema, jer je izgubio sposobnost da se svom uspjehu raduje.

Kad se pomoli proljeće, prostruje sokovi koji vežu sve što je stvoreno, onda nas zemlja-majka privlači sebi i razgoličuje kao neposlušnu djecu.

Sa svakim martovskim danom osjećam kako pada s mene stotinu umišljenih okova i taština. Go sam i malen pod suncem koje jača.

Kao u malom jezeru oblaci, prolaze u meni događaji proljeća: bolno razvijanje pupova, nenadkriljivo nježni pokreti ptica, geste djece u proljetno jutro, kretnje vrelih djevojaka koje se ugiblju i krše pod teretom ploda, nada i vječnih zakona u sebi i sav taj bezbroj malih kratkih događaja prvog proljeća, koji su trajniji i istinitiji nego išta što sačinjava naš život.

Dok se izmakneš društvu dok potražiš pero, artiju i samoću, dok ponovno prepoznaš dušu iznakaženu dnevom, dok se s mukom prisjetiš vala koji je dušu taknuo i ponio te u samoću, u to je i osjećaj rad kog si došao, nesretni pjesniče, davno iščezao.

I ostane sjeta. Tiha zamišljenost nečeg što je minulo za uvijek a da nikad nije ni bilo ili bar nikad duže nego što vjetar pomiluje čelo kad hiti poljima.

Neka ovaj od Boga poslani bol sažeže sve m o j e u meni, neka ispali ognjeno j a kao ranu i neka me iscijeli od posrtanja na putu želja i maštanja.

Sve, sve što me sputava i što se zove: moje neka iščezne da budem čist, jak i slobodan, a na dnu duše neka ostane samo ovaj jedini i veliki osjećaj koji mi daruje razumijevanje i samilost za sav jad čovjekov, i moćna ljubav koja ublažuje bol i stupa, svijetla i prekaljena, putem stvaranja.

Ah, ljubav mnogih godina, izvržena promjenama, nemilosrdnim zakonima i brigama bez broja! Ne, ja ne tražim ljubav koja traje mnogo godina; ja znam da ljubav ne živi ni koliko jedno proljeće.

Ah, ljubav koja traje mjeseci, puna iznenađenja i zapreka, ljubomorna ili zasićena, nemirna i samovoljna kao ljetno sijevanje munja! Ja ne želim ljubav mnogo mjeseci; ja znam da bi ona umrla od umora, mučena sumnjama, obzirima i sitnim mislima.

Ah, ljubav jednog dana! Osamljeni mladici koji maštate u nerazdavanoj ljubavi, pozivam vas da se odlučite za ljubav jednog dana!

Jednom sam proveo jedan dan kod liječnika u provinciji; i o i riie⁰OVa SCStra koia i** vesele oči * oVra^{ri}itr -.j 1 - » PnK[^]- spierre voljeli smo se cio dan. Ljetni dan.

Nikad nisu dvoje ljubavnika izmijenili nježnije dodire ruku, ni dublje poglede, ni više onih polumračnih riječi koje se razumiju prije nego se izgovore i ostavljaju slast jednog milovanja.

A kad je došao suton i s njim maštanja i mogućnosti svih sreća, morao sam putovati. Dok su moja kola jurila, na brijegu je lepršala djevojačka maramica, kao zastava u slavu ljubavi jednog dana.

Sagaraju ljetne vreline. Vidici su bistri i daleki, a samoća, bez kraja i konca, stvara tamna velika polja za snove i uzaludan let nada. Svaki dan otvara nove samoće i pustoši u meni i oko mene.

Želim svjetove i oceane i vihore i velike ognjene pojave koje liče na čudesa, i mnoštva želim, bučna silna ljudska mnoštva koja se povijaju pod zanosima radosti i bjesnila kao klasje pod vjetrom.

Htio bih da još jednom idem s mnoštvom koje pjeva, koje pleše i bjesni, htio bih da sam sam i nepoznat u tom bezimenom mnoštvu kom sam brat samo po liku.

Ima časova kad se u meni duša pjenuje i baca i moje dvadeset i tri godine dižu svoj glas i moja luda želja bije čelom o uski udesni krug kao ptica o staklo.

Ima časova kad smirenošću, koju daje nevolja sama po sebi, uviđam potrebu odricanja i stradanja, kad - blagodarom za sve radost života koje su bile - uviđam da je bilo nužno da jednom bude i njima kraj, da bude ovakav kraj.

Ima časova kad gorim mirno kao žrtveno svjetlo tek uneseno u hram.

Dvadeset i četiri sata puše vjetar bez prestanka. Kao daje prešao negdje preko ognjenog mora, kao da nosi pepeo i sumpor, vruć je i zao i otrovan. Lažan vjetar kakvog poznaje samo prokleta klima ove zemlje, koji vara željna stabla, pa otvaraju bezbrojne zelene oči; pod njegovom nemilosrdnom rukom bolno se otvaraju martovski pupovi koje će ubid aprilski mraz.

U ovakim noćima su najveće poplave i najstrašnji požari. Bekrije se sklanjaju ti nevesele krčme i kasapski psi se dižu ispod ćepenaka i urliču dugo i bijesno instinktom živa bića proti nerazumnoj sili elementa.

Ljudi koji nose danju skriven teret na duši ne mogu usnut, nego izazivaju sudbinu i okreću vrelo jastuk da nadu hladna mjesta nesretnoj glavi. Zvijezde bivaju crvene kao krvave suze Isusove nad sudbinom čovjekovom.

I ko živi za ljepotu duha taj zalud pokušava da mislima smiri tijelo; ognjen vjetar dolazi na mahove kao kucanje silnog zemljina srca i polaže mi ruku na tjeme. Zemlja traži svoje.

I ko nosi tajnu ranu grijeha na duši, tome je zapali ognjem i nanese otrovne klice, pa bol raste svakom minutom, a kajanje ugasne kao zaboravljeno kandilo.

Vjetar, saveznik ognja, nesreće i zločina, otvara širom vrata na vrtovima, provaljuje kroz dimnjake i raspiruje iskru na zapretnim ognjištima, budi one koji su usnuli u suzama.

Kad pogledam natrag čini mi se da mi preostaje još samo umrijeti.

Kako su brzo ugasli zanos! Ocvale sreće! Pali planovi!

Sve je prošlo kao brza noćna vožnja na mjesecini. Sve na pola samo viđeno i sve u brzo zaboravljeno. Toliko toga je bilo daje samo spomen na jedan jedini dan težak i otrovan kao olovo.

Noćas sjedim nad sjećanjima. Divim se podloj igri udesa i žalim se po malo.

Kad pogledam n a p r i j e d čini mi se kao da sam tek od juče na svijet¹,.

U što sam proživio ove godine? Je li moguće da se projuri kroz dobar dio života, a ne ostvari glavnih zadataka ljudskih? Cio život sa svojim neispunjenim zahtjevima i iskrenutim istinama koje se ljuto osvećuju, stoji preda mnom kao tužitelj. Dobar dio snage je rasut po bespućima, ali život neumoljivo čeka: pa valja početi. U ime božje, valja početi!

Ruke mi često preko dana staju nad poslom i velik dio noći bdijem samo da mogu duže misliti o Tebi.

Prije ptica se budim, prije zore dižem (a kroz sve snove prolaziš Ti); u osvit sam naslonjen na prozor kao da Te čekam.

Ljepotu cijelog svijeta kriju u sebi moje misli. Neostvariv san je postao sadržaj mog života. I tako život prolazi, ali u času smrti ja mogu pokazati na svoju čežnju kao na jedino veliko, istinito i lijepo u svom životu.

Ima nešto, što i one koji su duševno najjači, sili da bar jednom dušu svoju polože u tuđe ruke i zaigraju va banque.

Ima nešto što nas goni na taj strašni riziko da igramo, a sa vjerovatnošću koja je više nego vjerovatnost, da će nam se naruhati, da ćemo povući u se ranjenu dušu i izgubiti prijatelja.

Začudo je kako svi ti ispadi svršavaju jednako, kako ih uvijek ponovno i s novim nadama poduzimamo. Svu noć grize-

mo usne, jecamo u jastuk s nemoćna bijesa i zaklinjemo se na tvrdo samotovanje, a čim jutro svane, gle, mi iznosimo dušu kao nježni balon maslačkova cvata na protivne vjetre života i vjetar ga kida i raznosi.

Ali ko spasi samo jednu sitnu macicu i unese je u zavjetrinu, taj je spasio cijelu dušu svoju. Gorak je to posao, ali onaj koji ne iznosi nježni cvijet duše svoje na vjetrove iskušenja, pa ma ga i cijela spasio i pronio do kraja, tome je kao da ga nije nikad ni imao.

Ja neću više da čekam šta će mi ljudi kazati, poživicu još kratko možda, a i to bijedno, ali utjehe više ne očekujem. A već ruka koja mi što pruža ispunja me strahom i ogavnošću kao zmija.

Ja neću da na licima žena koje prolaze tražim sreću svoju koja je iščezla. Neka sam sam i neka me boli, ali neka su mi oči oborene i nijema usta. A u svojoj tišini, satkanoj od bola, priviću misao što niče, kao ljutu travu, na ovu ranu koja mi ne da ni živjet ni umrijet.

Kad umrem (na smrt ne čeka niko odveć dugo) možda će neko, tu i tamo, spomenuti moje ime. I živ, tašt čoljek misli evo i o tom.

Možda će na putevima duha, gclje su zagubljena i moja nastojanja i neuspjesi, bljesnut kratko, tu i tamo, moj spomen, kao kratak svjedočki oganj, kao opomena novim putnicima pred krivim, zaludnim putevima. Možda će spomen na mene ganuti u čijoj duši osjećaj.

Ne vjerujem da će mi biđ u grobu toplije od tog, ali jutros mislim i na to.

Još sa 39°C ja mogu da čitam. Niko ne bi vjerovao kako za vrijeme temperature mogu da intenzivno i mnogo mislim.

Čini mi se da mi iz očiju suklja plameni dah, u grudima je neki ne jak koliko neugodan bol, koji u svijesti odgovara od

prilike predstavi o sivoj boji i slomljenom komadu drveta sa iskončanim i bodljikavim krajem na oba mjesta gdje je slomljen.

Te obe predstave bole ružno i otegnuto.

Čini mi se da mi se nešto ogromno uvalilo u usta i svaki čas se uvjeravam da ti mogu stisnuti zube. Osjećaj gađenja i umor koji ne da ni gledati. Ali mislim, mislim mnogo, brzo i ispravno. Ne bih znao kazati koja se misao prva javlja, jer izgleda da dolaze sve zajedno ili jedna proizlazi iz druge.

Svi neizpunjeni zadaci, sve što sam namjeravao ili morao poduzeti i učiniti, sve je tu, i za čudo kako točno i određeno znam šta bi trebalo učiniti i u koje vrijeme.

Tako u čestim groznicama sagaram ubrzano i beskorisno.

Misao u noći, kad me probudio vjetar. Najgora nesreća i najstrašnja kazna mog života jest u tom što sam osuđen da živim sam.

Bez prestanka me tišti daljina i boli bol rastanka. U ovoj istoj noći spavaju svi koje volim i koji me žele. Ili možda bdiju? Možda mole?

Nikako da se nađe sna ni razloga toj ogromnoj nesreći u tami.

Beskrajan, beskrajan plašt od tame, smrt svih želja i nastojanja, jedan pokrov za svu kobnu igru ljudsku, a na rubu u trzajima: beskrajno maleno srce moje, kao stvar izgubljena u mraku, kao krvav pečat sudbine.

Često moja soba naliči na grobnicu.

To biva pred mrak, kad me zamore časovi puni maštanja, pa još prije tame spustim zavjesu i užježem svjetlo.

Tad se kroz zavjesu jasno vidi daje napolju još dan, a u sobi je neko čudo što nije ni dan, ni noć, ni svjetlo, ni tama.

Mir i neprirodna ukočenost stvari i njihovih sjena.

Negdje u Poljskoj sam vidio taku grobnicu gdje je kroz vitraž dopirala slutnja svjeda. Evo i sada: čedri siva zida, slutnja svjetla kroz zavjesu, tišina i ukočenost grobnice. Ali metnem li ruku na prsa čujem kako muklo ali stalno bije srce.

- Pa ipak se živi. Još samo katkad biva, da me prevlada bol, pa se savijam kao crv na zemlji i pritištem lice u šuškvu, hladnu travu i izgovaram u crnu žednu zemlju riječi koje nemam kome da kažem.

Još samo katkad grešno žudim smrt i žalim se nevidljivom Bogu, što sam udaren nepodnosivim prokletstvom, da najbolje misli i najljepše osjećaje prosipam neviđeno i zaludno kao pelud na kamen, iskre u tamu, jauk u vjetar.

Svako jutro osvanu nove voćke u bjelini. I sunce jača i list se razvija i oranice se šire kao tamni valovi preko krajine.

Dobre sate preživljujem gledajući ove pojave stare igre, mirne, blagoslovene događaje, koji teku bez zvuka ljudskog glasa bez boje ljudske tuge ili radosti; bez svijesti svrhe buja i dika priroda kao korov u vlažnim zaledima kuća, ispod zavaljenih ograda.

Dani se nižu u đerdan ljepote:

Lagani mali oblaci, koji žive jedno popodne, pa i to provedu začuđeno lebdeći nad zemljom - "bijeće ovčice vezene na plavoj svili".

Zvijezda kojoj ne znam imena i koja svake večeri staje na najdaljoj tački mog horizonta i privlači pažnju svojim osamljenim položajem i krupnim plamsanjem čas crvenog, čas zelenog svjetla.

Laki, jedva čujni vjetrići kakvi idu samo u mjesecu martu i izgleda da nose miris još neprocvalih cvjetova i sjaj i toplinu nekog boljeg sunca, da miluju samce ljude po kosi, kako ljudska ruka nikad ne miluje.

Niska seoska soba. Mrak i sparina. Pokriveni ćebetom i komadima haljetaka leže, jedno do drugog, mati i troje djece. Ispod nogu im prolazi pruga mjesečine koja se širi ili sužuje već prema tome kako mjesec putuje s oblacima.

Dijete na kraju se budi i odbacuje pokrivku kao tegobu sna, diže glavu, ogleda se i počinje da plače, najprije tiho i prigušeno, a onda sve jače i stalnije, kao kiša pred zoru.

(kroz plač): ...ma-ma, ma-ama!... ja gladan, daj mi 'ljeba.

Mati se budi, ali se čini da ga ne čuje. Dijete plače sve glasnije.

Dijete: Mama, boli me tibu, ja gladan.

Mati: Evo, dušo, mame, nemoj plakat', nemoj; de spavaj, zlato, de!

Dijete (kroz plač): ...gladan... 'oču 'ljeba.

Mati: Ne jede se, dušo, po noći, de spavaj, de, pa će sutra mama dati 'ljeba i šećera i pite i svašta Marijanu.

Dijete: ne ću ja pite, 'oču 'ljeba (zacene se od plača) bo-li me ti-bu!

Mati: Pst! Eto fra Nikole, eto ga s prutom.

Ha, ha! Ko to ne će da spava?

(Dijete se zavlači pod pokrivač i samo još plače.)

Mati: Nemoj, fra Nikola, nemoj bit' Marijana, sluša on mamu, spava... evo, zaspo je.

(Dijete još jeca samo, kratko i odmjereno kao kiša koja staje. Pruga se svjetla sužuje.)

Mati, rasanjena, dohvaća sa zida krunicu i počinje da mo-li. Brzo, brzo se miču njene usne.)

Ima saznanja, kasnih, dubokih koja su suđena kao dar ljudima koji misle i pate.

Nemoguće bi bilo podnijeti život sa svim varkama, nespo-razumcima i zabludama, da čovjeku nije dana misao o Bogu duše naše, koji je utočište, isdnito, pravedno i čisto.

Kad nas svijet otruje i zamori i kad se, kao posljednji vi-dan znak očajne ogavnosti, sklope oči, da se bar na čas ne gleda zlo i rugoba, onda biva, da u tom času očaja, iza spuštenih vjeđa, pred unutaranjim pogledom plane, kao nagrada za sve patnje, sunce dragocenih kasnih spoznaja.

Zanimivo je posmatrati nježnost s kojom ljudi gledaju sami sebe.

Jeste li već slušali kako ganutljivim glasom pripovijedaju o malim nepravdama koje su im učinjene? Kako su samo do suza

dirnuti svojom nezgodom i kako vole da je čine svjetskom i općenitom, kako udarcima samo njima namijenjenim podmeću velike namjere samo da sebi dadu veličinu i dostojanstvo žrtve.

Jeste li već slušali malog čovjeka kako pripovijeda o svom crijevnom kataru i Karlovim Varima? Ili o promaknućima i mi-moilazenjima?

Što više samuješ i čuđš o sebi, sve ti je plići i ludi razgovor tvog susjeda.

Danas je bio težak, oblačan dan, od osvita je puhao jug, topal, nemio vjetar.

I sad zavija i cvili u dimnjaku i oko prozora. Sva kuća miriše dimom i paljevinom.

Taj vjetar oko kuće i ta noć, puna oblaka i nemira, čine da se osjeća prisutnost nekih nepoznatih sila koje nisu dobre. Živci se polako razgaraju besanicom. Vjetar zapjeva u dimnjaku. Tremolira prozor. Pokućstvo pucketa, kao da se namješta da zaspe. Napolju gola stabla dobivaju prve pupove i savijaju se kao djevojke koje ne mogu spavati. Sokovi rade i kolaju. Tama je puna klica, pupova, bića, rasta, ploda i želja.

Bilo je jedno vrijeme kad sam htio da služim Istini. Htio sam joj život svoj posvetiti i ostati kod njenih nogu. Ali u noćima, kad nisam mogao spavati neodoljivo su me zvale ceste i brežuljci krajeva koje sam nekoć, lutajući svijetom, gledao; i ognjena rijeka krvi je šumila i nije davala mira ni sna. Mučio sam muku i bio pošten boj. Tada sam se odlučio za ljude, stvari i krajeve koje sam u lutanju gledao.

I kad sam pošao niz brijeg, mrk i sam, ali slobodan i vedra duha, dočekale su me raširenih ruku stare ceste i klicanjem živice, pune ptica i cvata. Vjetar me je cjelivao u čelo.

A tamo gore ne znam da li je i opažala Istina da me nema među mnoštvom podno njenih nogu, ali nad cestama i poljima je vladala radost.

Jedanaest sati noći.

Neko je rekao jednu riječ, običnu i svagdanju, a moji mrtvi uskrsnuše u meni. Val me bola podiže i spusti. Razgovor teče dalje, a u grudima bolom boli.

Sad, evo, san me svladava, dobri, blagosloveni umor sna, jer kad bih inače zaspao?

Slabo mi pokapamo naše mrtve. I tako često biva da neko, ništa ne sluteći, reče jednu običnu svagdanju riječ.

Molitva ujutro. O, Bože, nemilosrdni stvoritelju, koji me svjetlom svojim budiš na muku dana, oprosti mi i budi milostiv meni koji, evo, hulim.

Daj mi u ovaj dan kameno srce koje ne zna samilosti, koga ne će taknuti slabost ni pomjeriti udarci. Daj mi u ovaj dan tvrdu, ponosnu dušu, da niko ne vidi ni moju časovitu nježnost, ni moj vječiti bol.

Daj mi čelično tijelo bez strasti i potreba da mogu od svanuća do noći ostati u svojoj nepomućenoj samoći, da ništa ne trebam od ovih ljudi i da im ništa ne moram dati.

Bože, ne prezri molitvu napaćenog, gordog grešnika!

Da si zdravo, proljeće - tajno, ljekovito; tvoji vjetrići miluju moju ranu. Ja ne znam da li ću te preživjeti i na koliko, ali slava onom koji mi te dao doživjeti!

Gle, ja, bolestan samac, otvaram široko svoj prozor da blješti na suncu, kao mala zastava jedne duše koja se raduje.

Sta znači crna misao čovjekova na sunčevu traku?

Hoj! Hoj! Vjetre, nado moja martovska!

Ništa živ čovjek ne može izgubiti što mu jedno proljeće ne bi moglo povratiti, niti može biti čovjek trajno nesretan, dok Bog daje da se duša liječi zaboravom i zemlja obnavlja proljećem.

Da si zdravo proljeće - nevidljivo, svemoćno; što zagrijevaš duše i bregove da voda slatko grolji potocima i radost nas zalijeva svijetlim valom; što se javljaš vjetrom i slutnjama u suton i svu noć tuguješ pod jablanima, dok gore zvijezde i spavaju tupoglavi građani, a sa svanućem otvaraš rosne oči široko i puštaš bez broja svoje ševe - vesele note - put neba!

Da si zdravo, proljeće, u šumu mutnih, vratolomnih potoka, u kratkovjekom cvatu, u nadi čovjekovoj, u ljepljivim pupovima rakita, u damarima djevojčica koje već osjećaju božji zakon, ave, besmrtno proljeće, pozdravlja te jedan koji umire.

Naslonjeni leđima o zid sjede kod stanice dva vojnika. Kraj njih im leži oprema. Jedan savija cigaretu, a drugi je već zapalio pa drži upaljenu žigicu dok drugi savije. Zapale. Nastavljaju neki razgovor.

- A-a, da su meni tvoje godine ja bih se kutarisao, uvjerava mladi.

- Ts, jok brate! Ko jednom uđe u njihove knjige taj lako ne izlazi. Kažem ti, kad me ono ranilo na Tolminu, laživo je reći, a jest čabar krvi iz mene isteko, pa ništa. Na suprotviziti pita mene onaj štabcarski:

- Kako ti stari?

- Jesam, star sam ja, gospodine, kako nisam star.

A on nešto dreknu, dok priskoči onaj mladi što govori 'vako ko i mi.

- Koliko ti je godina, stari, pita on mene.

- E, to ti ne bi znao reći - đe ću ja to znati, molim vas? - samo znam, velkački sam bio kad je okupacija došla, u drva sam hodio i 'nako... Kazujem ja njima sve 'vako ko sad tebi, a oni se zgledaše i nasmijaše; istom onaj najstariji nešto reče, daj znaj što je, a ja skupih gaće pa odoh.

- I kako tada tako i danas; evo ima deseti mjesec; oni mene jednako šalju na arbajt, a s arbajta u špitalj, pa već ne znam dokle će 'vako.

- Eh, da ti imaš crno na bijelu koliko ti je godina pustilo bi tebe odmah, tvrdi mladi.

- Ah, ko ti zna njihova posla, moj brate.

U to zviznu negdje lokomotiva, obojica vojnika užurbano skočiše i stadoše šutke prtiti svaki svoju opremu.

Ima časova kad pred duhom, jasnošću munje, sine sva strahovita nepravda društva i njegova poredka.

Ima istina koje su stare, svagdanje i otrcane dugim ponavljanjem, ali kad te isdne sinu čovjeku pred očima nekazivane i nenaglašavane, nego ocrtane na šutnji jednog strahovitog časa, odigrane među živim ljudima, tada te stare oveštale istine dobivaju nov i strahovit lik i žive u duši našoj kao vječna bolna misao.

Ogledalo je simbol sreće.

Zašto da lažem? Ja sam danas plakao, kratko i gotovo bez suza; ali sam plakao; tu na ovom stolu s grčem u grlu i licem na hladnoj artiji.

Ja ne mogu vidjeti u ogledalu oči svoje, koje su imale biti sretno, ja ne mogu izdržati taj pogled; i te linije usta i čela, kako da me ne ispune tugom i ta nesretna glava, koja je imala biti sretna?

Oko mene cvate nov kraj proljećem, sretno sam žabovario puteve triju godina, ali ogledalo ili jc panitilo i sačuvalo.

Ja ne smijem da pogledam to hladno staklo koje je imalo odrazivati jednu sreću.

Svi koji duševno stvaraju, mora da poznaju ovaj osjećaj:

Cesto se, dok ležim polusnen u tami, javi misao svijetla i nova. Kroz taj čudni čas između jave i sna proleti kao komet. I ma da se je činila spasonosna i velika kao objavljenje, pokrije je san i ona se izgubi, kao prsten u moru.

Upravo za takvim beznadnim gubitcima najmanje žalimo. Samo u jutro, kad se probudimo, javi se bol, muklo i duboko, i bezimena žalost ne silazi s lica cio dan, a da sami ne znamo za što.

Odvjeć sam se prepustio očaju i žalosti. Sam sam otrovao izvore dušine. Hodao sam s mislima samoubice. Ražalio sam dobrotu božju nad sobom i prelomio stare zavjete ljubavi i strpljivosti, ponosne čovječje vjere i snage.

Molitve onih koji me vole izvrgoše se u porugu, jer se ne nađe pred očima božjim duša koja strada i očekuje izbavljenje.

Još jednom moradoh spustiti srce na de da bude gaženo i da moli. Još se jednom sa visa samoće zakleh na bdijenje i čekanje, na bezuslovnu strpljivost.

Često mi se čini da nije sve izgubljeno na vjetrovima i bespućima. Često me obraduje misao, da je očaj, kaos i bludnja samo nuždan prelazni oblik. Često mi se čini da osjećam kako izlazim, još nesiguran i omamljen, iz svega što je bilo i da stajem na čvrsto mjesto, van sebe, odakle počinje pucati vidik, širina i sloboda.

Često mi se pričinja da sam jak i stalan, da sam. već dovoljan sam sebi, da sam se izvio nad ropstvo tijela i vlast sudbine i da samo treba da sjednem i položim ruku na djelo i da radim, vedra duha i smirena srca, dugo, ustrajno i oduševljeno kao stari zlatari.

Često mi se pričinja. Ali me dan još češće povuče sa sobom, pa se lomim i prebijam od nemila do nedraga, od čovjeka do čovjeka, od laži do laži i od bola do bola.

Večerom, dok mirišu trave i zriču šturci, ja ti kazujem tiho svoj nauk, najdublji, najteži i najmoćniji nauk strpljivosti.

Ušutkaj ludo srce koje zavidno gleda tuđe: ženu, kuću, djecu ili ma koji posjed. Stegni srce jer ti ne smiješ ništa imati što bi ti mogao neprijatelj oteti - neranjivi su samo koji ništa nemaju - ti si rob i ne posjeduju ništa.

Ponada li se sav svijet dobru, ti ostani miran i čekaj, ne daj da ti osjećaj smete pažnju; ti si rob, ti se ne nadaj.

Ljudi lako zaboravljaju, pa kad im dođu svečani dani neka oni piju, pjevaju, igraju i ljube, neka pozivaju i tebe, ti ne zaboravi da je tvoja radost daleko još, ti si rob i ne raduj se s njima.

Ja, grešnik, čovjek od sablazni i ovoga svijeta, plijen sumnja i strasti, držim na svom stolu jednu Gospinu sliku: Mater Redemptoris a Sassoferato. U sjenci su joj oči koje podsjećaju dane mirne radosti; raspelo još nije bacilo svoju sjenu na njeno lice, nego samo Navještenje počiva na njemu, kao tanani veo zamišljenosti na licu djevojaka koje su u slutnji.

I dok ja pišem nemirne retke, njene pečalne, nerazumljive oči gledaju u stranu kao blag prijekor.

I ovi što su mi najbliži što sa mnom vojuju, i oni su vjernici glasne radosti.

Oni su vojnici, ja sam leventas; u mom grbu je crn veo; oni se bore za pobjedu, a moja borba nema kraja.

Kad oni siđu kao pobjednici u ravnicu zapjevaće široku mirnu pjesmu iza boja, a ja ću pobiti svoj barjak u samoći i pritezati kolan za nova putovanja.

Kasno u noći.

Pošto sam se naradio cio dan, namučili me ljudi, zabrinuo život, nagazio sam se blata, nagledao nevolje i srama, naslušao jada i laži, sad sam sam sa teretom svog života i teškim zloslutnim bolom u grudima.

Slava Ti, Bože, za muku dana i mir noći, za kratki život i veliku zagonetnu smrt, neka su blagoslovene odluke Tvoje po kojima dolazimo na svijet i odlazimo s njega pošto smo se naradovali i namučili. Ogromni su i neshvatljivi planovi Tvoji i jasno je da im mi ne možemo dočudati ni smjera ni svrhe i da ih moramo smireno priznati; ali teško je biti čovjek, Gospode.

Kad seje mali rodio, Usud je nad njim bacio kocke:

Bićeš od jakih i smjelih i kad prvi put čuješ riječ: sreća, zaželićeš daje pribaviš cijelom svijetu, ali ćeš na jednog jedinog zaboraviti

i nećeš biti sretan nikada.

Bićeš možda pobjednik strasti i visoko nad zemnim
kalom osjetićeš bijelu radost čistoće i visine, ali
sretan ne ćeš biti nikada.

Bićeš možda nasmijan sin zemlje i osjetićeš svu radost
užitka, toplu i neizrecivu, kao bilo u nježnom zglobu žene, ali
sretan ne ćeš biti nikada.

Zažalīćeš možda na svijet, pa svladati i svoju žalost i svijet
i, ostavši tako pobjednik svega, umrijeti sa smiješkom koji sve
razumije i sve oprašta, ali sretan,
sretan ne ćeš biti nikada.

Ja prezirem bljesak gospodstva i lažni pjesnički stih, okre-
ćem glavu od onih kojima je dobro i u kojima duša šuti.

Sirotinju ja volim i siromaštvo slavim i one koji imaju
tihe, čedne radosti i nadu u patnji.

Tebe, blijeda lijepa djevojko, koja šiješ bez prestanka cio
dan i pola noći još u sjeni bijelih zavjesa i nadaš se vedro sreći,
koju će ti Bog poslati za tvoju ljepotu, za vjernost i dugo samo-
tovanje.

Tebe, krupni pognuti težače, koji u mirnim očima nosiš
po cio dan odraz beskrajnih tamno smeđih brazda i pod teškim
plavim brkom istinoljubiva usta u kojima su jednostavne riječi,
koji, pošto si se naradio, sa sutonom zajedno i s umornim volo-
vima stižeš kući i, dok ti mlađi polijevaju na ruke, osjećaš kako
sva zagrijana proljetna zemlja bije ritmom tvoje zdrave krvi i
imaš, dok se odmaraš, pod orahom u avliji, topli i široki osjećaj
svršena rada.

I tebe, skromni i nepoznati studente kemije, koji sjediš za
uskim stolićem, između dva prozora, kraj plinske lampice i gle-
daš kroz otvoren prozor na park i brežuljke i slušaš kako na
krovu laboratorija golubovi guču. Tvoje oštre oči mirno i samo-
svjesno gledaju u jutro. Ti si bdio noći i u poslu i odricanju
provodio dane, a jutros si pobjednik. Zadatak je riješen teoretski
i praktično. Tu je razvijena formula, tu rastopina sa svim reakci-
jama, i ti veselo i slobodno čekaš starog profesora; glava ti počiva
na desnoj ruci i u dnu duše ti se smiješi budućnost.

I sve, sve vas, koji radite i znoj otirete i muku mučite i
svoj hljeb jedete, sve vas, nepoznati radenici, koji ponosno pro-
lazite svijetom i časno i smjelo pronosite svojim rukama svoje
živote.

Visoka plava gospođa iz Maribora, ako Vas se jutros - sav u radosti voćnjaka koji cvate - sjećam, vjerujte daje bez gorčine neispunjene osvete, jer ja sam sretno zaboravio, a opraštati nemam što, jer sam i onda jednako žalio sebe i Vas.

Da, u Vašem gradu sam, nepoznata plava gospođa, saznao kako je ići blijed, umoran i satrven vlažnim ulicama, dok sa rasvijetljenih balkona plješću beščutni muškarc i okrutne žene. Od Vas sam saznao kako je vezanu, nemoćnu robu kad mu pljuju u lice.

To je bilo davno, a ja sam, evo, sve sretno preturio. Ali nevolja redom ide; možda je kakva nesreća pala i na Vašu kuću s balkonom; pa mi Vas je žao, jutros, kad pomislim, da Vam u Vašem bolu možda katkad još i naša blijeda prekorna lica mute trzav san.

Još kasno u noći (poslije dugog dana u kom sam bio s mnogo ljudi i čuo mnogo događaja) sjedim u mislima. Zao mi se je rastati s njima i nikako ne bih htio spavati. Ij noći i tišini izlazim lako iz sebe, dobro zagledam u događaje i njino naličje.

Sama činjenica: da živim, daruje me mirnom radosti.

Osjećam veliku ljubav za ljude, za njina djela, za sreću i nesreću, za grijeh i strast i sav jad što iz njih izlazi, za borbe i posrtanja, za zablude i patnje i žrtve, za sve što je čovjekovo na ovoj planeti.

Osjećam časovitu, ali neizmjernu sreću da i ja pijem kap iz nepresušivog izvora radosti ljudske, da i ja na čas ponsem dijelak velikog krsta, što ga nosi čovječanstvo.

I što pogledam sve je pjesma i čega god se talcnem sve je bol.

EPILOG

Mnogo samuješ i dugo šutiš, sine moj, zatravljen si snovima, izmoren putevima duha. Lik ti je pognut i lice blijedo, duboko spuštene vjeđe i glas kao škripa tamničkih vrata. Izidi u ljetni dan, sine moj!

- Sta si vidio u ljetni dan, sine moj?

Vidio sam daje zemlja jaka i nebo vječno, a čovjek slab i kratkovjek.

- Šta si vidio, sine moj, u ljetni dan?

Vidio sam daje ljubav kratka, a glad vječna.

- Sta si vidio, sine moj, u ljetni dan?

Vidio sam da je ovaj život stvar mučna koja se sastoji u nepravilnoj izmjeni grijeha i nesreće, da živjeti znači slagati varku na varku.

- Hoćeš da usneš, sine moj?

Ne, oče, idem da ž i vi m .

NEMIRI

NEMIR OD VIJEKA

U djetinjstvu mome izabrao si me i označio da idem Tvojim putem. - Nisu mi bile pune četiri godine kad sam usnio da mi je sa ikone sišao jedan svetac, blijed i okružen cvijećem kao mrtvac i predao mi raspelo koje je njemu dotežalo.

I ništa mi drugo nisi na put dao.

Tebi me je zavjetovala majka moja u času tjeskobe, u jednom od onih časova kad nema ni otkud pomoći i kad su sva vrata zatvorena, osim vrata Tvojih.

Ko je još vidio da se mala djeca tako opremaju u svijet, sa krstom siromaštva i teretom velikih zavjeta? A ipak, Ti si me tako poslao i sa licem oca, koji se rijetko smije, strogo označio put moj.

Pa kako sam mogao biti sretan?

I još sam bio lud i samosvoj, odmao sam se putu i pozvanju, trgao sam u stranu i bio sam kao zio dijete koje ne spava kod kuće nego bjega, nečisto, sa vlatima sijena na odijelu a pogled ima mutan i nestalan kao ničije pseto.

Kad Te nisam vidio nad sobom, mislio sam da Te nema. I ništa nije ostalo što nisam učinio da Ti se otmem, jer je malo ko ljubio grijeh i giješnu radost kao ja. Prolazio sam svijetom i udarao lijevo i desno na vrata tuđih sudbina, ali sva su redom, kao po nekom mučkom dogovoru, bila za mene zatvorena. Nasrtao sam uzalud na vrata čovjekova, i poslije sam dugo sjedio krvavih ruku, na kamenu.

Jer kasno sam uvidio, da se ne otvaraju silom.

Nisam mogao shvađti zašto je za mene svaki živ čovjek tajna vlažnih treptavih očiju i zašto se pred mojim koracima svaka vrata zatvaraju, kao na tajni znak.

A to si Ti htio da me odbiješ od svijeta kao što se djeca od godine odbijaju od sise: da im ogrkne i da im se ogadi. To si Ti, 0 strašni, postavljao svoju nevidljivu ruku između mene i svijeta, da me onda inokosna i ostavljena okružiš svojom ljubavi koja boli 1 posvećuje.

Ja znam da niko živ nije prešao svoj put a da mu se Ti nisi približio, položio mu ruku na rame i pošao s njim jedan čas.

Prevelika je i preteška za jednog čo-sjeka ta snaga i ta mudrost kojom nas iskušavaš.

U časovima kad mi je preteško, ja mislim da si Ti pod-mukla snaga u hljebu koji jedemo i vodi koju pijemo i da pomalo i potajno prožimlješ tijelo naše i upijaš nam se u krv pa tako ravnaš korake naše da idemo kao na nevidljivom lancu, određeni da padnemo u čas borbe s Tobom. - A svaki se živ čovjek bori s Bogom, jedan dulje a drugi kraće; i svaki podleđe.

Jednog nemirnog proljeća kad trava nije htjela iz zemlje ni cvijet iz pupa, i kad je gorak i hladan život nosio zadah krvi, postavio si me na tamnom mjestu gdje vjetar ne prestaje, gdje nemir ispunja dan, a strah noć; oblačan dan i jezovitu noć.

Bio sam stari čovjekov boj na koji nas Bog poziva tajnom.

Sve što postoji ovdje, prokleta je na borbu bez kraja. More i krš, sjeme u zemlji i vjetar i životinje zajedno s ljudima.

Redaju se svjedo i mrak i izmjenjuju vjetri s tišinama, ali borba ne prestaje da se bije. U sjenci jedne grdne tajne i mutna sna što ga sanja i prostire svako biće nad sobom, stalno se čuje kako u srcu zemlje ritam života čekića između bola i radosti. I još u toj lomljavi strahovito je njegovo čutanje.

Vjetar njiše granu od bora. Sve stvari zebru i drhte u tamnici zakona.

Bog je noć u kojoj leži sudbina naša kao stvar tiha i malena.

Sa mjesta, gdje se gasi i tone ljudska misao, širi se strahovitim talasima u okrug samoća svega što živi.

Bog izbija kao svjetlo iz svake stvari stvorene i svakog života koji se miče.

Osamljen kamen na žalu ima aureolu njegova daha, i obljeva ga jutrom i večerom, kao ljubičast fluid, sjaj sunca koje se ne vidi.

On je kao toplota u dahu svega što živi.

On je gluh za sate koji izbijaju i cijepaju vrijeme na parčad, i On je slijep za dan i noć i sve promjene vremena.

On je kao miran sjaj i velika tišina u kojoj se čuje glas koji ga niječe.

On tako dobro šuti da se već pomišlja da ga nema.

A On je mirno srce svih atoma.

Ja moram noćas da bijem na Tvoja vrata kao neko ko je ustrašen i zadocnio, jer ja sam od onih kojima zemlja nema više što da kaže. Ja moram noću da se dižem, da Te tražim i pitam: koje je moje mjesto i moj kraj, jer ne mogu ni ja do vijeka živiti kao siročče bez imena i puta.

Kako su slabe ljudske ruke i kako tvrdo može da spava Bog.

Ali ja se nemam kuda vratiti; ne odstupam, i vraćam se uvijek ponovno kao talas bez sna.

Što sam ja ovdje u svijetu? - Stablo na vjetrovitu mjestu. Cvijet ukraj puta. Kameni stup, osamljen na ruševinama, koji ne drži svoda i ne služi ničem nego puca na mrazu i gori na žegi, i još onako polomljen i sam kazuje slavu koje više nema.

Ti nisi isti u jutro i večer; sa minutama zrije lik Tvoj; zaludu sam Te juče poznavao, jer Ti rasteš i o Tebi svaki dan govore drugo.

A ja prostirem svoje smrtne godine ispod Tvojih svodova i šutim na njima i mrem pored Tebe koji se rađaš bez prestanka.

Dok se rađanje i umiranje u silnom zamahu lome i biju oko mene kao dva protivna vjetra, ja zaklanjam rukama i grudima malo čovjekovo svjetlo, malo čovjekovo svjetlo, koje se ne vidi na svodovima i koje ispunja kratkim sjajem jedino dva vlažna polja mojih zjenica. Alija Te osjećam uvijek, ispod mojih nogu i iznad moje glave, u dahu rastvaranja svega, laganom i vječnom, osjećam kako u mraku dišeš Ti, čije se veličine bojim.

Tako mi, kao dva nejednaka protivnika, ležimo noćas uporedo.

Ja blagosivljem, a sjen mojih dlanova pada na svijet.

Zašto je sunce i miso o Bogu, i ostavili me sama.

Umor, i zadah prašine.

Veče. Meni se čini da je ovo čas kad ću kao ptica koja ima nerazumljiv pogled, odletiti, zajedno s vriskom, sa svijeta.

NEMIR DANA

Noć u vozu

Vozili smo se od podneva, zbijeni u uskim sparnim vagonima, ne znajući kud nas vode, ni kako ćemo svršiti.

Vojnici koji su nas prađli stenjali su, i kupali se u znoju i kriomice popuštali kajiše na telećacima, koji su bili nabijeni i puni žege. Neki od nas su bili već obučeni u robijaško odijelo, oni su širili zadah kuhinje i radionice.

Kako se je smrkavalo, činilo se, da se vagon sužuje, u šutnji i dahtanju činilo mi se, da visoki telećak vojnika do mene raste i da me sve više tišti i pribija uz prozor, koji nismo smjeli otvorid.

Vozili smo se uz more. Svuda je bio razliven sjaj sunca koje je sada negdje zalazilo. Sve same svijede plohe i sve same neke čudesne boje kakve nikad prije nisam vidio. A kad bih se okrenuo: vagon je bio taman, pun vojnika, opterećenih i zlovoljnih mojih drugova, uplašениh ili ravnodušnih. Zagušljiv, upljuvan i raskliman vagon se naglo mračilo.

A napolju je padao sve novi sjaj i nova boja, i nebo i zemlja se prikivali ljepotom kakve nikad slutio nisam. Bojao sam se da okrenem glavu u vagon, pripio sam lice uz staklo i gledao i pio očima, i zaboravljao šta je za mnom.

Tako dok ne iznevjeri i posljednja boja, i ne zgasnu i posljednji oblak.

Kad se okrenuh, vagon je bio u potpunoj tami, onoj najtežoj tami koja je zla i još blijeda od uspomene na minuli dan. Pomiješan zadah od naše tamničke kaše, kože i znoja. Sparina je rasla i nebo je potamnilo.

Uoči te noći bez kraja i na rubu mog posljednjeg dana koji me izdade bez milosd, zaludu sam tražio u sebi i oko sebe nešto što bi mi dodalo ruku da predem preko ponora ili skratilo moju muku.

Plamsala je drhtava svjetiljka i u njenom zelenkastom sjaju ja vidjeh, na staklu za kojim je ležala noć, svoje lice - i ništa do svoje rođeno lice! - kako se ljulja i podrhtava kao lice utopljenika u večernjoj rijeci. Zaludu sam sklapao oči, bio sam osuđen i morao sam uvijek ponovno da gledam sebi u oči. Tako cijelu noć.

Iznad pobjeda

Iz godine u godinu slušam urlik o pobjedi a sve je manje hljeba na svijetu i snage u ljudima, dok zemljom prolazi laž o pobjedi.

Vaša pobjeda ima nisko čelo i crvene oči. U pobjednika je nemiran pogled. Prokletu je vaše ognjeno pobjedničko vino. O, ne okrepljuje ono i ne veseli!

Bog drži ruku na tjemenu pobijeđenih a pobjednik je sam i njegova radost plamti i gasne. Sve što je nade, utjehe i ljepote na svijetu otkriva se očima pobijeđenih; pobjednici su slijepi, drhte i gore, i nemaju ništa do svoje divlje plamene radosti iza koje ostaje pepeo.

Jer šta su drugo današnje pobjede nego sutrašnji porazi? U očima čovjeka samca nema dobivenih ni izgubljenih bitaka, nego u svim ratovima jednako: dobivenim kao i izgubljenim, jedno poraženo čovječanstvo.

Vjetrovi putuju i kiše idu, dobre i plodne, uvijek jednake, a zastave se polako rastaču i cijepaju; i boje blijede i sve se zaboravlja a čovjek ostaje uvijek isti, pognut pod bolom i ustrajan u radu; venu vijenci i trunu zastave a ostaje čovjek koji sije i radi i kiša koja mu pomaže. Ko će pobijediti čovjeka?

To je samo Bog na čas okrenuo lice i ostavio svijet u tami, a vi urlate: pobjeda, ali pobjede nema, nego jedna mala krvava laž ijedna velika nesreća.

Ti pobjednici su blijedi sa velikim ružnim ustima, a krv im je nasjela na oči, ali će ih postidjeti jednog jutra more svojim mirom i njive svojom svetom tišinom.

Sve je to samo kratak ružan san, taj govor o pobjedama. Nema poraza ni pobjeda nego uvijek i svuda, kod poraženih jednako kao i kod pobjednika, napaćen i ponižen čovjek.

Djeca

Aprila mjeseca godine 1917. kad je država dijelila svakoj kuci kilo kukuruzna brašna na tjedan i kad su ljudi pojeli svaku travku od kukuruza i srž od zovike i javorovu koru, dok im nisu noge pooticale i dok nisu redom počeli umirati, toga aprila mjeseca izmilila su na ulice bezbrojna djeca.

Ne znam kako je bilo te godine s pticama i ljljanima, ali tu djecu je Bog očito zaboravio. Djece je bilo po cijelom gradu, po mostovima, oko dućana, po jarcima ukraj puta, oko kasarna.

Uz gradsku djecu pridolazila su nova sa sela iz okolice. Svakim danom ih je bivalo više. Mnoga se nisu više ni vraćala na selo, gdje je pored gladi bio i tifus, nego su ostajala u gradu i klatila se danju i noću. Na putevima koji vode u grad stajale su cio dan patrole i vraćale ih u sela ali oni su zaobilazili stranputicom, gazili potoke i slazili preko uzoranih, vlažnih njiva i stizali u grad onako pocijepani, s korom crvene ilovače na hosim nogama i gladom u lakomim očima. Žandarmi su ih tukli i gonili ali ih hapsili nisu, jer ih ne bi mogli hraniti.

Na izmršaiom Lijem i Lamom nogama izgieuaiie su njmove glave strašivo velike i oči su im postajale starački tupe a lica mala, smežurana i lišajiva kao pipuni koji zimi venu na rafovima.

Gradić je vrvio od djece. Ona su gazila po potoku koji je prolazio ispred vojničke klaonice i lovila komadiće crijeva i droba, što su ih bacali u vodu; ona su pobrala koštice od suhих šljiva, tukla ih na kaldrmi i jela gorku jezgru iz njih, ona su na đubrištu iza oficirskih kuhinja hvatala izbačene prazne kutije od konzerva, ispirala ih vrućom vodom i to pila; ona su, da zavaraju glad, žvakala srčiku od zove tako dugo, dok im krv nije potekla iza zuba; ona su kušala list od jagorčevine i hljeb od paprati; ona su se noću zavlačila u tek obrađene vrtove i prstima iskopavala juče posijan krumpir iz mekih lijeha; ona su prosila, krala, otimala, ali sve to nije bilo dosta da se nahrani i ostane na životu.

Izgledalo je kao da u gradu gladuju samo djeca. Muškarci su i onako rijetki, žene su radile i šutile, ali djeca se nisu dala ničim zavarati ni utješiti nego su lunjala po gradu cio dan, a mnoga su i spavala ispod dasaka od kuća porušenih u preklanjskim borbama. U uskoj ulici pred aprovizacijom leži po cio dan, kao snoplje, toliko djece da u prolazu morate gledati da im ne

stanete na noge; uzalud ih policija goni, ona se uvijek ponovno vraćaju i liježu uz magazin i vrebaju.

Umirali su i stariji, ali ponajviše djeca. Svaki dan bi po neko izostalo od skitanja; ležalo bi pred Velikim Hanom ili na pločama kraj mosta, nateklih podočnjaka, i zurilo u kaldrmu preda se, bez glasa i pokreta.

Otpaci jednog velikog europskog restorana mogli su spasiti tu djecu, ali hrana je bila te godine nejednako razdijeljena po svijetu i pomoći nije bilo; umiralo se, prvo djeca pa stariji.

Onima, koji su preživjeli, iščezao je - sve se zaboravlja i sve prolazi! - odurni okus paprati i memljiva brašna davno iz usta, ali tu djecu je teško zaboraviti ko ih je samo jednom vidio kako čuče u dronjcima od domaćeg sukna i vojničkog odijela i kako žvaču prijesnu djetelinu a u uglovima s obje strane usta im se cijedi zelena pljuvačka! I strašna je pomisao da će možda jednom ta cljeca biti sablasni svjedoci na nekom strašnom sudu, gdje će se bolje gledati i pravednije suditi nego u aprilu godine 1917.

Pogrebna pjesma

Njegovu su smrt javile novine koje se noću štampaju i zaudaraju u rano gradsko jutro katranom.

I pisali su, da je zlikovac - kao što i jest - i da je sve u redu i pravo - kao što i jest - jer ko dira u tuđe, zaslužuje smrt.

Ali imena mu se nije znalo, jer su njegovi papiri bili lažni, a poznao ga nije niko, jer ovaki kao što je on nemaju znanaca.

On je poginuo za jedne provale, ubio gaje jači od njega - a jači imaju pravo! - ustrijelio ga je jedan od onih koji sili služe, a ti gađaju dobro.

Jedni umiru u postelji tiho i među svojim, drugi u bolnici ili ubožnici ili u kom drugom kanalu humanitarnosti, a treći na poljima sumnjive slave, ali malo ko umire ovako kao on, uhvaćen u krađi i ustrijeljen kao pseto na tuđem mračnom tavanu - i malo ko ovako sramno.

On nije zaslužio bezimen sramotan grob ni prezir kukavica, nego uzdah dobrih ljudi i samilost i pjesnikov stih, jer nije lako nesretniku: kriti svoju mladost danju, na periferiji grada, po jazbinama, a noću ići na nečastan zanat.

Bez mape, bez oružja i špijuna, uzdajući se u svoje oči i svoje ruke on je provalio u tuđu kuću----- drugi provaljuju u države! - da uzme što mu za život treba - drugi za raskoš krađu.

Jedni se bore za veliki posjed, drugi za milijune, a treći za priznanja od lažna zlata, on se je borio za svoj go život, grješan i bolan ko i drugi, tek on je imao manje sreće i podlegao je u neravnoj borbi; na tuđem mračnom tavanu ubio ga je onaj koji je jači bio i branio svoje.

Vi pišete: pravo je.

Jest. Ali kad bi ta ista pravda svakome od vas koji je jednom dirnuo u tuđe, dosudila tane, ja se bojim da carski arsenal ne bi imao dovoljno metaka za svu tu rpu poštenih hajduka.

Opasno je zazivah pravdu!

Svi ljudi griješe mnogo i teško, tek siromasima Bog lakše prašta.

On je izdahnuo na tavanu i za njim ne će niko plakati, a leš mu je oskvrnuo žurnalist, hulja.

U mračnom neznanom grobu počiva bezimni zlikovac, dobro mu je jer ne živi, a nad njim moja pjesma gori u ogorčenju i samilosti.

Priča iz Japana

Za vlade carice Au-Ung bio je među osuđenom Tristopedesetoricom urotnika prognan i pjesnik Mori Ipo.

Tri godine je proživio na najmanjem od Sedam Otoka, u kućici od rogoza. A kad je carica oboljela i njena moć stala sve više da opada, njemu je uspjelo, kao i većini od Tristopedesetorice da se povrati u glavni grad Jedo. Stanovao je nakraj grada u jednom krilu neke svećeničke zgrade.

Građani, siti krvavog gospodstva lude i okrutne carice, su zavoljeli pjesnika, a već oni od Tristopedesetorice bijahu mu nerazdruživi drugovi. Od ruke do ruke su išli njegovi kratki stihovi o junaštvu i smrti, a njegov dobri smiješak bio je u njihovim raspravama kao riječ koja odlučuje.

Tada se dogodi da od otrova sveopće mržnje umrije carica preko svakog očekivanja naglo. Njeni se nevaljali dvorani

razbjegoše, a ona je ležala naduvena i grdna u pustom dvoru i nije bilo nikog ko bije saranio.

Brzo se sakupiše Tristopedesetorica urotnika i preužeše vlast. Podijeliše između se činove i časti i stadoše da vladaju jedinstvenim carstvom na Sedam Otoka.

Kad je u dvoru nekadanje carice bilo prvo svečano vijeće, prebrojaše se Tristopedesetorica i vidješe da jednoga nema, a kad se pročita spisak svih zavjerenika vidje se, da nema pjesnika Mori Ipo. Ne htjedoše da vijećaju bez njegova glasa nego odmah poslaše roba sa dvokolicom po njega. U neko doba se vrati rob sa praznim kolima; rečeno mu je, daje Mori Ipo otputovao i daje za vijeće Tristopedesetorice ostavio pismenu poruku. Najstariji u vijeću primi savijenu artiju i predade je načelniku državnih učenjaka a ovaj je stade na glas da čita:

"Mori Ipo pozdravlja, na rastanku, drugove svoje, zavjerenike!

Blгодарим вам, drugovi moji, na zajedničkoj patnji i vjeri i pobjedi i molim vas da mi oprostite što ne mogu da s vama dijelim i vlast kao što sam dijelio borbu. Ali pjesnici su - protivno od drugih ljudi - vjerni samo u nevolji, a napuštaju one kojima je dobro. Mi, pjesnici smo za borbu rođeni; strasni smo lovci, ali od plijena ne jedemo. Tanka je i nevidljiva pregrada što me dijeli od vas, ali zar nije i oštrica mača tanka pa ipak je smrtonosna; bez štete po svoju dušu ne bih mogao preko nje do vas, jer mi podnosimo sve osim vlasti. Zato vas ostavljam, drugovi zavjerenici, i idem da potražim ima li gdje god koja misao koja nije ostvarena i koja težnja što nije izvojevana. A vi vladajte razborito i sretno, ali dođe li ikad na naše carstvo od Sedam Otoka kakva bijeda i iskušenje i bude potrebna borba i utjeha u borbi, potražite me molim vas."

Tu je predsjednik vijeća, koji je bio malo nagluh, čitanje prekinuo i staračkom nestrpljivošću, s negodovanjem u glasu rekao:

- Kakva bijeda može zadesiti carevinu za pravednog i slobodoumnog vladanja Tristopedesetorice!?

Svi vijećnici kimnuše glavama; stariji se osmjehnuše prezrivo i sažalno: Kakva bijeda?! Čitanje se ne nastavi nego započe vijećanje o zakonu za uvoz i carinu.

Samo načelnik državnih učenjaka pročita do kraja pjesnikovu poruku, ali u sebi, i onda je smota i pohrani u arhivu nekadanje carice.

BREGOVI

Bregovi u daljini, krunjeni snijegom, što se pričešćujete suncem, još se jedino za vas našla u meni pjesma.

Vi ste napor zemlje - jedini vrijedan - put neba i visine.

Kad mislim na rumen sjaj visina, mene ispunja mir.

Znam, tamo cvate vatren ljljan i tišina. Ili u snijegu kopni oprezan zvjerski trag. I ako se pojavi jedan bol, njega odnesu promjene kao rijeka oboreno stablo. Tamo je smrt: rasuto perje, čiste, izbijeljene kosti i crna, plodna zemlja.

S tih bregova dolaze ova jutra.

Evo, jedno jutro kad ja, koji nemam bogova, padam i klanjam se vama, visoki bregovi, na kojima je šutnja smrti i života, topla i plodna kao šutnja dvaju usta u poljupcu.

Lišen zbunjenih večernih misli o zvijezdama i daljinama, i pregazivši sve puteve, koji bole u sjećanju, ja padam pred vama vrhovi zemlje na kojima vlada za nas daleka i nerazumljiva harmonija elemenata.

Bijela tišina do koje se nije spustio Bog i do koje nije dosegao čovjek.

Visoki sniježe, sa sjenom tamne omorike i punom mjerom vremena i šutljivih zakona u njemu! Kolati sniježe, sa likom zvijezde i ljudskog oka, putniče, kom se ne hiti i koji ima pozdanja u vrijeme i oblike i mogućnosti koje čekaju, ti si mi jutros u svijetloj daljini kao božanstvo koje se zaziva. T vrhovi ove zemlje na kojoj patim još uvijek su mi draži od nekog nepoznatog dalekog neba od kog sam se umoran rodio.

Visoki bregovi, vaša je slika u mojim očima koje se žale na prolaznost vjernija i dulja nego sve što me je u svijetu sretalo, jer sve što je kroz moje ruke prošlo iščeze u nemiru kojim su proklete stvari i ljudi. Vama pružam moje ruke prazne; i sjen dana koji počiva na njima evo se skraćuje i vara.

Kad sam vidio kako su svijetle magle u daljini i kad sam čuo šta govore šume svojim licem koje se uvijek mijenja i vrhovi planina koji su izgubili zelen i ljepotu ali stoje mirni, goli i vječno jednaki. Kad sam vidio neumoljivi i dostojanstveni hod sjene i svjetla po dolovima ispod mene i osluhnuo im glas u krvi

mojoj, uplašio sam se pred tajnom i zaprepastio pred snagom otkrića koja je dana čovjeku. - Uvidio sam odmah da ću biti loš govornik i nepouzdan svjedok. - Zastao sam časak i bio sam malen i sam sa neizrecivom tugom svijedih kratkih dana koju samo čovjek poznaje. Šudo je Bog i svijet.

Biju me dani nemirom, san me vara i mladost me boli, a ja šutkam otrovanu krv da u dšini bolje čujem huk vremena koje dolazi.

Zora koja će sutra svanuti za mene je najviša zapovijed, sve dotle ja sam čovjek koji čeka i vojnik na skrovitu mjestu.

Oko mene su šume, koje znadu samo jednu zapovijed: da se raste, i samo jednu nuždu: da se umire. Nada mnogom oblaci, zli, nijemi i žalosni.

Suđen sam na samoću, srce mi, čini mi se, ne bije, samo osluškujem divlji topot i svetačko pojanje godina koje dolaze.

U krvi i slavi novih sve ljepših zora iščezavam. Živjet ću možda još samo kao tamna opomena u dušama, a niko ne će znati kako mi je bilo u suton kad je velik i svijetal oblak na obzoru, kad želja raste, a staze mokre, i nema nade da će iko doći.

Kad bih ja mogao da znam kud noću prolaze ta svjetla gorom, i kad bih mogao da znam ko sjedi kod vatara što se svaku noć pale visoko u planini, da izgleda da gore u po neba!

Kad bih mogao znati kako žive ljudi po svim gradovima i po svim obalama svijeta i kakve su njihove radosti sada pred veče, i kad bih mogao da vidim sve puteve i sve sastanke i svrhe svih vatarara i svjetala oko kojih se sada ljudi kupe, i sve večernje radosti i sve sutrašnje namisli, i kad bih vidio sve svijetle linije i sva smjela gibanja i sve korisne i plodne bolove, i kad bih mogao izmjeriti snagu svih mišića i dugovječnost vatre i radosti na zemlji, i kad bih se uvjerio da će biti i dostajati još dugo, dugo - do vijeka! - za sva stvorenja, ja bih oprostio svojoj ugašenoj pjesmi i prekinutom vrisku i pun pouzdanja i nevidljive snage ispravio bih se, na čas, sretan i bogat i velik, za cijelu glavu viši od neba iz priča.

A onda bih legao, kao umoran i miran domaćin, da odspavam jednu vječnost.

Jedno veće sam vidio unutrašnjost svih stvari. Krvavo naličje života mi se ukazalo golo i grozno u strahovitom trepetu korijenja, živaca, mišica i damara.

Vidio sam jednolično stezanje srca u kome vlada vječni mrak i obliveno je svake sekunde krvlju, vidio sam rad moždana, jazovit i slijep, i jedva primjetno sijanje ganglija, strahotu organizma koji stari i slabi i plodenje ne manje teško i jezovito od umiranja.

U jednom večernjem času, u zraku zasićenom ljudskom blizinom, vidio sam nesvijest i osamljenost u kojoj živi, radi i troši se materija, i umire ćelija za ćelijom, bez svjetla i saznanja, u proklesoj samoći i bolu kojim boluje sve što je stvoreno, što živi i što se miče.

Vidio sam kako sve arterije biju, svi živci dtraju, sve ćelije dišu, kako u zemlji sve vode struje, i sve rude zriju i rastu u šutnji stoljeća i dubokoj žeđi za suncem ili vodom.

Probudio me nemiran san i zavjesa koja pleše.

Jutro, puno neke neočekivane mukle studeni i jeze. Kosa je neposlušna, voda nemila, odijelo hladno i tuđe a u očima i na licu san koji se sanja i ne zapamđ.

Nešto neriješeno i strano ima u danu koji otpočinje.

Na polju je sve pomješteno i uznemireno. Kakvi su to oštri i povijeni oblici? Stabla i more i oblaci, sve se to dalo na put. Kud to sve teži prema jugoistoku?

Sunce se jutros izgubilo i sve se diglo da ga traži.

Palme glasno šume; ali čempresima je najgore, krše se i sagibaju bez prestanka. I masline su uznemirene. Jedini bršljan, gladak i odvratn kao zmiya, ne miče ni listom.

More je kao tamno oranje koje putuje. Najprije su veliki valovi sa oštrim pjenastim hrptom a po njima prostrta mreža sitnih nabora, kao jeza po tijelu. Sjenka straha leži na valovima koji dolaze da se razbiju.

Posve u daljini zaokružuje more tamno-modra pruga koja se savija i priljubljuje uz horizont kao damascenska sablja.

Sve dolazi na mahove i iznenada. Kad se već čini da šum i pljusak i fijuk ne može biti veći, najednom se podiže urlik i tutanj, palme se propnu i voda izbezumi od želje da ode preko svijeta.

Oblak se kida i gubi.

Došao je vjetar koji puše šest dana; tri raste a tri opada.

Cvile vratnice i škriplju stabla u korjenu. Sve se pripija posljednjom snagom uza zemlju.

I cio kraj, dokle mogu dogledan, dobi izraz patnje i mračne odlučnosti da se bori i podnese.

Ima dana i noći kad tajna ispuni moj kut i posrnem kao živinče krvavih uplašanih očiju, i zaboravim sve, i nemam kome da se utečem, ni glasa da ga zovem.

Java i san, kao dva ogledala, dodaju moj bol jedno drugom.

Zaspem misteći na bol moga dana, onda ga u snu doživljujem ponovno i sa nj am , daje bol prošao, da nije nikad ni bio, i veseo sam i blagodarani rad zaludna straha.

A kad se probudim, gle, bol moj jučeranji je na svom mjestu, kao kamen.

I sve je istina.

I nema druge istine do jedne: bola, ni druge stvarnosti do patnje, bola i patnje u svakoj kaplji vode, i svakoj vlati trave, i svakom bridu kristala, i svakom zvuku živa glasa, u snu i najavi, u životu, prije života, a valjda i poslije života.

U jutro, kad imam oči odmorne i dušu iza sna, sastaju se u mojim očima bezbrojne linije, svaka u pratnji svoje boje i ritma koji je nosi.

Linije kuca besane i još jedva primjetno bijele od sinoćnje mjesečine, tramvajaska pruga koja bliješti u svjetlu jutra, ornamenat vinove loze po zidovima i predgrađu, mirna stabla, luk obrve neke tuđe žene, jedan muški profil, izraziti i blagi, pokreti djece koja knjige nose, rumeni oblaci koji bacaju ljubičasti

ton na moje ruke, trag kola u mokroj cesti, sve te linije ulaze u mene, šute i govore i pjevaju i plešu i stoje i nišu se; lome se i slažu konačno ujedan hram lelujavih i nestalnih oblika, u hram u kom nema vjernika ni svećenika i u kom je vjera i svetinja, i vjernik i svećenik jedno te isto.

Još je malo sjaja na veslima.

Na mahove dolazi studen vjetar. Pokidali se tamni oblaci i zalili sjajem sunca koga više nema.

More se zabrinu, potamnje i zbora.

Jedro zatrepta nekoliko puta kao srce u uhvaćene pdce, onda se okrenu i nadu. sa sjenom večeri no sred srijede.

S daleka, iz neke barke dođe jedna riječ otrgnuta i nerazumljiva. Na moru se mnoga jedra okrenuše. Bljesnuše vesla. Digoše se pognuti likovi brodara s jednomjernim pokretima.

U daljini planu svjetionik. I otpoče bijeg sjena, i jedara, valova, struja i oblaka, pun bojazni, šapata i sumračnih pokreta.

Za nama je padala noć, ogromna i svemoćna noć na mora i na ljudske oči; u daljini je gorio svjetionik kao nerazumljiv napor nekog drugog svijeta.

Gdje je to sunce što je ugaslo u rijeci Visli, juna mjeseca one lude godine, gdje je to sunce za vodom i poljem visoke raži koja je dozrijevala?

Ja petu godinu već stajem na prozor i rano ranim, i o zapadu se penjem na humke i nadnosim ruku nad oči - ali to nije sunce moje radosti.

Gdje je to sunce od nekoć?

Soba mi je puna sjaja i na polju trepće i bliješti snijeg. Veliko sunce martovskih dana sja a meni njegov sjaj puni oči suzama, isto kao kad čovjek plače, i ja zastirem dlanom nemiran pogled, a preda mnom - gle, je li to krv u mom dlanu ili u istini - zalazi jedno mirno veliko sunce u crvenoj rijeci i poljima raži koja zri.

Videći mnoge promjene oko sebe, zatrepta želja u meni da živim dovijeka i da padam po svemu kao sjaj i vjetar, i bijela magla koju donosi jesen.

Zaželjeh da živim samo pokredma i samo kao sjenka na bojama zemlje i neba, bez glasa i imena i s malo bola, tek koliko je potrebno da se živi.

Zaželjeh da imam dušu svijetlu i hladnu kao oko u životinja i površina voda, dušu kojoj je jednaka voćka koja trune u travi, a mravi buše u njoj vijugav hodnik kao i klica koja, blijeda od napora probija kaljavu opnu, kojoj je jedno te isto grohot i fijuk burna mora u špiljama i topla tišina kad bez trepta i daha izlazi mjesec.

Još ni sunce nije zašlo a već se mjesec pomalja. Uvijek sja jedna dha svetkovina koja nema kraja.

Tiho je danju (dho kao u snu i pored jednoličnog zrikanja), a noć sva buja tišinom, koja je svijetla i prohladna.

U kakvoj se samo slavi rađa sunce svako jutro, i kakvo je tajno značenje i neprolazna radost večernjih oblaka!

Još kasno u noći šumi žito teškim šumom zlatna sjaja i masline žare u noć bijel sjaj što su ga danju upile.

Bio je jedan bijel i kratak jutarnji čas kad sam, kao da su mi oči čudom umivene, vidio da je prošao moj cvat, i boja i slava proljetna, i da sam na tyrdnu putu, lišen svega, da zrim za jednu neizvjesnu jesen, trpkvo voće za nasmijana usta.

Gorim na suncu.

Teško je gledati kako se na meni ispunja zakon i mjera koja vrijedi za sve.

I zašto mi je onda u sjenovitoj crkvi objavljeno, da sam zvan za viša djela?

Kao zemlja vodu, ja pijem vrijeme koje prolazi. Ništa se ne događa. Samo zemlja putuje i sunce sja. Kad ne sja meni, sja drugim ljudima. Mnoge snage jačaju i rastu, mnogi se ljudi rađaju, rastu i umiru, ali svi hoće više i bolje. Mnogo smo sami i bijeni sudbinom ali, u stvari, svi se mi ljudi držimo za ruke.

Popuhuje vjetar i tiho i resko fijuče u travi oko mojih ušiju. Na ekvatoru plaču mala djeca i na Gronlandu cvile mali bijeli medvjedi. Vrijeme i život su plima bez kraja.

Pocijepali su se i starili smiješni kalendari i satovi su, nenavijeni, davno stali. Svi oblici i životi piju vrijeme kao mlijeko. Sve raste i buja; pogušit ćemo se, savit će se ova planeta kao tanka grana pod teretom; gdje ćemo naći mjesta? Stanovat ćemo u praznim kućicama izginulih puževa. Izjest ćemo školjke što se kriju u kamenu, prebit ćemo bodljikava krsta morskim ježevima kad je pun mjesec i pojest ćemo im ikru s okusom mora.

Sve raste i buja; ogromne šume se sijeku i ruše, lomi se kamen i biju životinje i melje žito. Uništava se i lomi i troši a sve klija i niče i raste i širi se. I zmija koju svi biju, ne gine nego se plodi i živi u kamenu, s odrazom sunca u tamno-sivom oku.

Podne. Ne može se tu govoriti o mjeri i imenima jedna je plima od postanka, i mi rastemo, mi rastemo!

Najednom, poslije svijetla i radosna dana, i opet ugledah naličje života.

Jedna mi žena pokaza koštunjavu ruku i sablasno lice i sve stvari se odraziše na pozadini svjetla koje gasne i primiše oštre predsmrtne oblike.

Razbi se dan kao prozor u crkvi i popadaše zvijezde, rane i ljljani. Iza pojava se ukaza ljepak i prašina i konci koji sve potežu.

Večernja ura. Kad gasne svjetlo svaka je nada bijedna laž i svaka utjeha uvreda.

Večernja ura, a mene pozdravi smrt tankom i sivom sjenom na licu tuđe žene.

Kad se ispeh strmom goleti, na kosu, rake su me bridile i gorili dlanovi od stijena i granja za koje sam se hvatao. Legoh od umora i zaspah u nejasnoj misli, pod omorikama.

Probudi me hladan vjetar i tamna jeza. Ugledah prvo svoje rake, blijede i tuđe. Neba nije bilo. - Posakrile se boje. A po meni napadale kao kiša suhe iglice sa omorike. Kosa mi leži na tjemenu kao ledena raka.

Prevarila me smrt: zaspao sam pa je ušla studen vlažna dana u me, studen što ubija biljke i rastvara kamen.

Raširih rake, zaprštaše kosti kao led.

Tada u daljini ugledah ispod sebe kuće, poznate, malene i bijele. I prvo mi se oči zgrijaše.

Oko deset sati prije podne pade magla. Najprije rijetka ko paučina, onda se zgusnu malko i dođe žučkasto-zelena od stabala koja se kroz nju provide, pa konačno osvoji i pritište sve i zavlada tako da mi se odjednom glas oduže i promuknuh i život se učini nevjerovatno i iščeznu. I u meni sve iščeznu. Bez uspomena sam i pjevušim u maglu.

Najednom se sjetih magle jedne nad Dunavom, osmjehnuh se i onda pomislih: U koliko sam ja ulica već stanovao, i život mi dođe dug i raznolik kao nevjerovatna priča.

Kad slušam riječi oko sebe ja mislim da su sve one zaludu, jer nijedna ne nalazi odjeka u meni, i kad slušam danju ili noću, sate koji izbijaju ja znam da nijedan od tih bezbrojnih sad nije moj.

Kad dobro osluhnem ja ne čujem ništa do kiša i vjetrova u kojima je moja duša kao njiva, tamna i bez glasa. Ali ja se smješkam u vrijeme, a moja strpljivost je sestra vječnosti.

Iskucavaju svijetom sati, a moje vrijeme je daleko i moji dani još ni klice pustili nisu. Ali i ovako, sam i nepoznat, ja bivam vedriji sa svakim danom i jači sa svakom noći.

Nisam nikad sludo da ovako umijem čekati i ići polako i stisnutih zuba, dok mi u krvi gori budućnost kao groznica i sve što će još biti vri u meni kao taman bol.

U noći. Umara me miso o postojanju tolikih bića i svjetova u mraku. - Tako dugo traje sve! I svijetu se otvaraju uvijek novi dani kao rane.

Meni od svega što sam vidio plamte oči. Velik svijet. Velik teret i velik umor. Duboka noć. A čovjek sam.

Jesenja svečanost. Praštajući se nasmijano ja podoh s lišćem i mirisima, iznad voda koje se sjaju kao nebo.

Putujem i ne sjećam se. - Ja idem s mirisima i lišćem u susret tihom času gdje počiva veliko savršenstvo bez svijesti i nevidljivo.

Nit paučine ode u oktobru, s lišćem i mirisima, iznad vode, između dva sjaja.

Ptica polijeće sklapajući oči od dragosti.

Razbi se jedna saksija pred kućom. Ispod prozora cijepovi, rasuta umorna zemlja i korijenje, i crno sjeme što hiti u pukotinu.

Praštajući se nasmijano pođosmo, iznad voda i polja litija bez kirya, svi u stajaćim haljinama, stupajući u zanosu.

Ženski je smijeh u jutro kao bijelo platno za kojim se mrtvac krije. - Prolazim ulicama tuđeg grada ah ja znam da je ljudski jad svugdje isti.

Na prozorima se cere bjelinom jastuci, perine i pokrivači kao da se utroba ovih tamnih zgrada pomalja kroz prozore; čini mi se da do mene dopire oduran dah noći, nakaznih života i ružnih briga.

Sunce, koje naliči suncu, sja tupo iza kupole kolodvora. U meni ledeno bolno kajanje kao klečanje na studenim crkvenim pločama pod kojima leže užasni grobovi. Na uglu sablasno drhti i plamsa jedna pokvarena svjetiljka i izgleda kao zakasnio pijanica sa svojim histeričnim plamenom koji je izgubio ravnotežu i sad plamsa u s'jedu dana posljednjim zamasima i umire jadnom i smiješnom smrti. Prilazim stražaru što stoji nepomično na raskršću i pitam ga za Spasiteljevu ulicu.

Predveče. Blijedo-sivo sunce zalazi polako (ne gasne naglo kao ljeti). Zrak je pun prašine, mušica, dugih niti paučine koja plovi. I kad zaklonim rukom sunce, sve mi titra pred očima kao svijetal veo.

Lišču vidim sva sitna rebra, i u dlanovima djece koja se igraju na humku, prema suncu vidim rumenu krv.

Noćas ćemo rano leći. Ove godine smo mnogo radili.

Okrećem lice od sunca, po planine je obasjano a na drugoj polovici leži plavičasta sjena, kao prašak na šljivama.

Kad bi me večeras ko zapitao zašto ja živim, i šta još očekujem, zbunio bih se pred licem sunca i sjajem neba i visokog brijega na kom živim.

Šutnja i sjaj i igra bez kraja oko mene. - Ali ja mislim da seja u svemu što mi se događa pripravljam za jedan oktobar, koji će trajati malo dulje nego je trideset dana i zajedno dugo veče, kad se ne će više iziđi, i niko mi ne ce poslati pismo ni zapaliti svjetlo sve dokle moje oči dosežu.

Odlučio sam da se ne trujem žalosti i ne satirem više brigom.

Odlučio sam sinoć kad sam ležao okrenut zidu u kom je kucala smrt kao sat, da još jednom potražim ima li gdjejedog mjesta, gdje se lako diše i mirno živi.

I jutros sam prošao sve ulice sa novom željom i mirnom snagom kojom ponovno raste pogažena biljka.

I ovdje dopire nemir. Često zadrhti ova visoka kuca na brijegu - od temelja do krova prođe kao jeza - lagano i muklo; i uvijek je budna kao sve što je od ljudske ruke stvoreno.

U noći kad ležim budan najednom osjetim drhat od vjetra, huka mora, dalekog topota ili meni nepoznatog gibanja. Za sklopljenim očima izazivam mir bosanske šume vlažna lista, gdje u sjeni koja se ne mijenja, rast i umiranje leže uporedo. A1 zemlja svugdje vara!

U što da se pouzdam ja, koji tražim stalnosti? U kamen ili drvo ili čovječje srce što ropski drhte u vjetru i neizvjesnosti. U more bez oblika? U treptave zvijezde? Il sunce, putnika?

Danas, dokle moja duša ide i dokle moje oko vidi nema mirna mjesta. Kao pramen vjetra i mlaz vode beskrajnih linija,

sikće, struji i trepće nemir svih svjetova u kom je nekoć prvi put čovjek pomislio na Boga.

Zar nije duša mirisnih krajina u meni? - Jer, ko meni daje ta velika viđenja silnih šuma i bijelih gradova sa vedrim zrakom i dalekim nebom po kom ja, kao zvijezda u luku, putujem, a sa ruku mi sjaj pada.

Boli me, jer samo slutim.

Zbunjuje me šum.

Čekaj, još koja noć, još koji leden put, i zacijelit će moja slutnja kao rana.

Dat ću rukom znak, da vode ne padaju i zašute šume i suha visoka trava na liticama što cvili u vjetru, a pred umuklim krajem i nijemim očima otkrit će se smisao svih težnja i osnovke svih slutnja i sva će djela i svi razlozi ležati kao mirna stada u punom suncu božjeg elana. I danu ne će biti kraja.

Pošto sam u oskudnom sjecanju prešao život na selu i život u gradu, dane samoće i dane burnih ludosti, sad vidim daje jedan te isti nemir što ga unosim na svako mjesto i u svaki oblik života, neminovno, kao što se unosi svoje lice ili svoj govor.

Tako biva, da se ljudi rode i cio život drhte od nevidljiva i nepoznata udarca.

S vjetrovima i zimom ja sam vodio borbu sam. Našao sam poljerljivu riječ sa sokom u travama. Mnogo sam patio dok sam upoznao sve snage i zahtjeve svoga tijela i toplu samosvijest svih života oko mene. Točno sam odredio svoje odnose prema kretanjama, pojavima i promjenama svega oko mene, borio sam se dok me nije sve zavoljelo kao neustrašiva stranca, koji ne misli na sebe. Oblaci, šume, izvori, životinje i stijene su ispunjali moju svijest, ali ljudskog lica nisam zaboravio nikad, divnog ljudskog lica obasjanog sjajem razuma i samo ljudske tuge radi onog što se vidi.

Iza svih mojih gorkih riječi krije se, ipak, uvijek ljudsko lice sa svojom željom za srećom.

PUT ALIJE GJERZELEZA

GJERZELEZ U HANU

U hanu, kod višegradske đumrukane skupilo se, malo po malo, dosta putnika. Mali pritoci Drine nabujali su i odnijeli drveni most na putu u Priboj i podrovali puteve na nekoliko mjesta. Most su gradili tesari, a put opravljali argati i robijaši. A svi koji su iz Sarajeva putovali na istok zaustavljali su se u hanu kraj đumrukane i čekali da se dogradi most i kako tako oprave putevi.

Ogromni stari han u obliku pravokutnika bio je pun kao šip. Sobe su bile uske i zbijene kao ćelije u saću, a ispred svih soba okolo na okolo, išla je uska i klimava drvena dihanana, po njoj su bez prestanka škripali i odjekivali koraci putnika. Cio je han zaudarao štalama i bravednom, jer su se u dnu avlije svaki dan klali ovnovi, a kože im se sušile, razapete po zidovima. Raznolika su bila ćeljad koja su tu zapela na svom putu.

Suljaga Dizdar, sa trojicom aračlija, koji je putovao službeno. Dva fratra iz Kreševa koji su išli u Stambol na neku tužbu, šta li. Grk kaluđer. Tri Venecijanaca iz Sarajeva i s njima mlada i lijepa žena. Kazivalo se da su poslanici iz Mletaka koji idu kopnenim putem na Portu; imali su i teskeru od paše iz Sarajeva i zaptiju da im ide na ruku, ali su se držali povučeno i izgledali otmjeno i sumnjivo. Trgovac, Srbin, iz Plevlja sa sinom, visokim šudjivim mladićem nezdravo crvenih obraza. Dva trgovca iz Livna i kiridžije im. Neki begovi, posavljaci. Jedan blijed pitomac vojne škole u Carigradu sa stricem. Tri Arnauta, salepdžije. Jedan Fočak što prodaje noževe. Jedan perverzan individuum koji se kazuje hodža iz Bihaća, a uistinu čini se da putuje svijetom kud ga vode mutni i strašni nagoni. Arapin koji prodaje lijekove i zapise, nakite od korala i prstenje na koje sam urezuje inicijale. I čitava gomila kiridžija, džambasa, pretrglja i Cigana.

Osim ovih stranaca sjedili su u kahvi povazdan domaći mladići, bogati i dokoni Turci. I po vazdan se čula šala, smijeh, pljesak, glas defa i šargije ili žurne, zvuk kocaka na suhoj daski od igre šeš-beš, roktanje i cika putene i bespostlene ćeljadi. Fratri nisu ni ishodili iz svoje sobe, a Venecijanci samo na kratke šetnje i to svi zajedno.

Među posljednjima je stigao Gjerzelez. Pjesma je išla pred njim. Na bijelu konju, krvavih očiju, on je jahao ravanlukom, crvene su kite bile bijelca po očima, a dugi čistim

zlatom vezeni, čevkeni na Gjerzelezu sjali su i poigravali na vjetru. Dočekalo ga čutanje, puno udivljena i poštovanja. On je nosio slavu mnogih megdana i snagu koja je ulijevala strah; svi su bili čuli za njega, ali gaje malo ko vidio, jer je on projahao svoju mladost između Travnika i Stambola.

Oko kapije se sakupiše stranci i domaći. Sluge mu prihvađše konja. Kad sjaha i pođe prema kapiji vidjelo se da je neobično nizak i zdepast i da hoda sporo i raskoračeno kao ljudi koji nisu navikli da hode pješice. Ruke su mu bile nesrazmjerno duge. Nazva nabusito i nejasno merhaba i uđe u kahvu. Sad kad je sišao s konja, kao s nekog pjedestala, poče da se gubi strah i respekt i kao da seje izjednačio s ostalima počeše mu prilaziti i započinjati razgovor. On je rado razgovarao, zanoseći malo na arnautsku, jer se mnogo godina vrzo oko Skoptlja i Peći. U govoru je bio ne vješt, svaki čas mu je nedostajala riječ, kao što to biva kod ljudi od djela, i onda bi širio svoje duge ruke i kružio precrnim očima, kao u kunića, u kojima se nije razlikovala zjenica.

Za nekoliko dana je posve iščezao čarobni krug oko Gjerzeleza; jedan po jedan približavali su mu se ovi bjelosvjetski ljudi

;; A.. xxx ua puui cuc

sebi. A Gjerzelez je s njima pio, jeo, pjevao i kockao.

Već sutradan je ugledao Venecijanku, gdje ulazi s pratnjom u odaju. Nakašljao se i udario rukom po koljenu i dva put je viknuo za njom:

-Aman!

Gjerzelez je planuo. On je skakao od same pomisli da se ti nježni zglobovi krše u njegovim prstima. Bol mu je zadavala ta nježnost i ljepota u njegovoj blizini. Gjerzelez se zanio i, naravno, postao smiješan. Građani i skitnice su mu odmah stali prilaziti s te slabe strane. Stali su ga svjetovati, nagovarati, odgovarati i zadirkivati, a on je samo blaženo širio ruke i sijevao očima.

U to se dogodi da od Rogatice stiže i Bogdan Cincarín, pjevač poznat u po Bosne; čim on zapjeva osvoji odmah i zanese vas han. I fratri su osluškivali iza prozora, a Gjerzelez izgubi mjeru i pamet. Raspasao se i oznojio pa sjedi među mještanskom momčadi i hanskim gostima, pred njim sir i rakija; oni se izmjenjuju odlaze i dolaze, a on bez prestanka pije, naređuje i pjeva, krivo i nisko svojim teškim i predubokim glasom. Alčaci se rugaju s njim već bez imalo straha i obzira. Bogdan Cincarín mlad a posijedio, zabacuje glavu (gornja mu usna lagano podrh-

tava) i pjeva, pjeva, a Gjerzelezu se čini da mu dušu vuče i da će, sad na, izdahnuti od prevelike snage ili prevelike slabosti. A onaj lola Fočak sjedi do njega i ruga mu se da se svi krive od smijeha, samo ga Gjerzelez blaženo, razrogačeno gleda, grli i cjeliva u rame, dok mu on bez prestanka puni glavu o kaurkinji. Hoće da ide po nju, da je otme i posadi kraj sebe. Handžija se već pribojava skandala, ali ga Fočak sa obješenjačkim, nadmoćnim smiješkom zaustavlja.

- Kud ćeš, bolan? Nije ono handžinica s Metaljke, a ni džizlija sarajska. Gosposko je ono, heej!

A Gjerzelez sjeda pokorno kao dijete i nastavlja da pije, puši, pjeva i plaća, dok mu se i momčić što posluhuje iznad glave krevelji.

Dva dana terevenči Gjerzelez s društvom i doziva Venecijanku i uzdiše i priča svima svoju ljubav, mucavo, nejasno i smiješno; ljudi ga tapšu po ramenu, lažu da mu je poručila ovo ili ono, a on se odmah diže da ide gore po nju, dok ga Fočak, koji je potpuno zavladao njim, ne zaustavi i posadi, svjetujući ga i magarčeci da se vas han trese od smijeha.

Trećeg dana, nekako o užini, porječkaše se Fočak i Gjerzelez, bezrazložno, kao ljudi u piću i besposlici. Fočak se šeretski uozbiljio.

- A kao zašto da ne bi ona mogla i moja biti?

- Jok, jok, džanum! - dere se Gjerzelez, a lice mu sja od zanosu što mu je neko osporava i što može da se za nju bori.

- Bogme, ko prije djevojci onog i djevojka - uvjerava jedan sa strane.

- Krila da imaš, krila da imaš, more! - vrišti Gjerzelez Fočaku, unoseći se i kazujući više rukama nego riječima.

- A vi se potecite; metnućemo jabuku na košiju, pa ko prije jabuci onoga je djevojka, svjetuje ih posve ozbiljno jedan Mostarac, udešavajući tako dogovorenu komediju.

Gjerzelez odmah đipi na noge, omahnu oko sebe spreman da se bije, da trči ili baca kamena ne znajući više što radi ni zašto radi i sav presretan da je došao čas kad će snaga da progovori.

Izidoše na ravan, pred han. Na direk od ljujačke objesiše o koncu uvelu, crvenu jabuku, zategoše konac ispred dvojice trkača i iskupiše se svi, podgurkujući jedan drugog i neprikriveno se smijući. Jedni se užurbali oko trkača, a drugi gledaju iz daljega. Fočak zasukuje rukave i nagoni u smijeh sve oko sebe,

a Gjerzelez se raskopčao i glavu povezao čevrmom pa došo još zdepastiji i manji. Jedni se klade za Gjerzeleza, drugi za Fočaka. Mostarac dade znak; konac puče, a oba trkača jurnuše.

Led Gjerzelez kao krilat, a Fočak se nakon dva-tri koraka zaustavio i tapka nogama na mjestu, kao kad varamo djecu da trčimo tobože za njima. Gjerzelez trči ko da zemlje ne dira, Fočak tapše rukama; a gledaoci se savijaju od smijeha. Pljesak, vriska i smijeh.

- Ha, Gjerzeleze!
- Ačkosum, magarče!
- Ha, poteci, Gjerzeleze, sokole!
- Aferim kenjčino!

Odmiče Gjerzelez i biva sve kraci, kao da mu noge ulaze u tijelo. Poduzela ga bijesna snaga, čini mu zadovoljstvo ovaj napor, meka ledina i svježja struja zraka. Čini mu se kao da osjeća za sobom neprestano topot svoga protivnika i to ga podstrekava i goni. Kad bi kod direkta maši se rukom za jabuku, ali alčaci objesili jabuku hotimice visoko, pa je ne dohvati prvi put nego se morade zaskočiti i onda je otrže s koncem zajedno.

Među gledaocima urnebes. Jedni taru suze, a drugi poiegli po travi pa se samo valjaju od smijeha. Debeli beg iz Posavine se drži rukama za trbuh i odhukuje. I suhi, službeni Dizdara ga stao na kapiju pa se smije krezubim ustima.

Gjerzelez je stajao časak onako s jabukom u ruci, a onda se okrenu, vidje da nema Fočaka i odmjeri ih, kao da ih iz daljine bolje vidi. Nisu mu mogli razabrati izraz lica, ali taj pogled je bio opasan. U jedan čas kao da svi osjetiše da su pretjerali. Daljina i odstojanje su mu vraćali sve što je izgubio u društvu s njima. Sad kad je bio tri stotine koraka daleko od njih i valjao se prema njima, mrk i težak, kao da ih naglo osvijesti taj razmak; i najbezbržinije među njima ispuni strah. Više nije bilo sumnje da je srdit i da nešto smišlja. Prvi iščeze Mostarac, a zatim jedan po jedan stadoše otpadati u svoje sobe. Neki zadoše za han i izgubiše se u ljeskovoj šumi.

Dok se Gjerzelez primakao ne osta na ledini ni žive duše. U travi se bijelila jedna marama, ostavljena u hitnji i strahu. Ta praznina ga do kraja razljuti.

Onako raspojas i zadihan on je razroko, još uvijek u nedoumici, gledao u kapiju, gdje su se izgubili. I pod tom tvrdom, debelom lubanjom kao da se počelo galiti i svitati: da se tu s nekim ruglo tjera i da bi to sve moglo biti besposlenjačka

komedija. Na tu ga misao svega prože plamen. Bijesno i neodoljivo zaželje kaurkinju, daje vidi, daje ima, da zna na čemu je ili inače da pobije i polomi sve oko sebe. I kad je tako, gegajući se umorno u bokovima i mašući rukama, prolazio pored kapije, ukaza mu se najednom, pred zamagljenim pogledom, uvrh stepenica, široka zelena haljina i bijel veo. On samo što jeknu i onako razgolićen i uzrujan pruži ruke put nje, da sa dva skoka dotrči do nje, kad se zelena haljina lagano zanjihla i iščeznu za sobnim vradma iza kojih se ču jasno ključ u bravi.

Gjerzelez je spustio ruke niza se, malko oborio glavu i dahnući vas znojem i muškom snagom stajao tako časak, mrk kao oblak i jak kao sama zemlja. Nije znao šta da počne i na kog da udari. Onda se okrete i po hanu stade ršum i lom. Neko dijete koje se, ne znajući šta je, ne bješe sakrilo ispusd iz ruku džugum i pobježe pod minderluk ispod kog su mu virile bose i ispucale noge. Čuše se konji u štalama, a u svom ostalom hanu nije bilo ni mačke; sve se živo posakrivalo i ušutjelo od straha i zorta. Ta tišina je Gjerzeleza još više dražila i izazivala. Udarao je na vrata, ali su sva bila, kao ukleta, zatvorena.

Ne znajući ni sam, od srdžbe šta čini, stao je sedlati konja i puniti bisage. Opremio se je sve zagledajući ne bi li koga vidio i onda je, trgnuvši žestoko dizginom, izveo uzrujana bijelca na avliju i zajahao s panja na kom se meso siječe. Konj gaje ponio; na njemu zveknu srma i oružje; odmah se u njemu stao slijegati gnjev. Otpljunu, izjaha iz avlije i kao u snu prođe leđinom koju je malo prije pretrčao. A kad malo poodmače on vidje i nehotice, u samom uglu hana uduben njen prozor. Gledajući taj prozor, zatvoren, hladan i zagonetan, kao ženski pogled i ljudsko srce, diže se u njemu svom snagom već zaboravljen gnjev i jad; i u bezumnom prohtjevu da ubija i vrijeđa pa ma koga on diže ruku s dlakavom šakom put toga prozora i mahnu njom, rastvarajući pesnicu kao da baca kletvu.

- Kučko! Kučko!

Glas je bio tup od ljutine.

Jahao je kasom, mekotom i prečacem; da on vidi kakvi su ti provaljeni puti i koji su to odplavljeni mostovi koje on ne može preći! Da on vidi!

Za njim je ostajao han, još uvijek u prestrašenom ćutaju.

GJERZELEZ NA PUTU

Na Uvcu je Gjerzelez preskočio rijeku i podbio konja tako da su imali svi binjeđije i pribojski džambasi posla; privijali su mladu balegu na kopita i prali ih mokraćom od muška djeteta, a Gjerzelez je samo šutio, sagibao se, ogledao kopita, i nije smio da u oči pogleda konju. Nudio je zdravu medžediju ko mu ga izviđa i povrati mu stari kas.

Bio je šutljiv i nemiran i, što je rijetko bivalo, Gjerzelez nije mogao da jede! Od kako je iz Višegrada odbila mu se hrana. On je sjedao za sofru i pušio bez svake mjere mnogo, ali mu se gadilo i od same pomisli na jelo.

Drugo večer je izišao iz kahve, prigledao konja i bio zadovoljan jer je vidio da ide na bolje. Uputio se nekim puteljima prema drumu. Bila je tamna noć s mnogo zvijezda, i studeno. Vrludao je dugo, a vraćajući se hanu sustiže na dramu jednog kaluđera. Bio je poguren ili se je samo činio, da stariji izgleda.

Jesi li U, papas, odavle?

- Nisam, beže, nego zanoćio, veli kaluđer meko, a nikako mu nije drago što se sreo ovako dockan s ovolikim Turčinom.

Gjerzelez je koračao naprijed, i sam se čudio što govori s kaluđerom.

- A bogati, papase, jesi li ti nahodio u vašim knjigama, je li đunah po vašem zakonu da djevojka vaše vjere - gleda Turčina?

Kaluđer se uzvrtio i utanjio pa sve uvija dok se konačno, valjda vidjevši daje Turčin u nekoj brizi, ne osmjeli i spretno ne završi nekom pričom: kako je Bog dragi stvorio svakojaka šarena cvijeća pa tako i ljude raznih vjera, da je htio da smo svi jedne vjere, On bi to, bezbeli, i učinio, a ovako kad je On tako uredio onda treba da se svak moli Bogu po svom zakonu i da svak gleda i ženi svoju vjeru.

Kao uvijek kad sluša drugog, Gjerzelezu se činilo da govori pravo. U razdražljivoj šutnji on je nastavio put. Nije mislio ni na šta. Najedanput se okrenu licem u lice kaluđera kao da ga pita za nešto što je on lično skrivio.

- A reci ti meni zašto se vaše žene ne kriju?

- Eto tako - u nas zar taki adet, šta li. Ko ti zna, ženska, ćorava posla. To mi kaluđeri ne znamo; nemamo žena pa i ne znamo.

-Hm!

Još jedan čas ga je gledao a onda se hladno okrenu i pođe brže. U tišini se čulo kako mu škripi koža na bensiлах i tozlucima. Kaluđer je, na čudu, kaskao za njim. Kad su bili kod hana Gjerzelez pođe uz basamake; još se jednom obazrije.

- Laku noć!

- Bog ti na pomoć, beg-efendija; eisadile! - vikao je kaluđer odmičući brzo.

Ujutro su Gjerzeleza u ranu zoru probudili glasovi, smijeh i pjesma. To su bile Ciganke što su se umivale ispod mlinova, prskale vodom, vriskale i šibale vrbovim grančicama. Bio je Đurđevdan.

U kahvi zateče dva brata Morića. To bijahu sinovi onog starog sarajskog Morića što je bio čuven radi svog bogatstva i svoje pobožnosti i što je umro na hadžiluku. A oni bijahu tole i rasipnici, nasilni i sramotni, daleko poznah po zlu.

Mlađi je učio stambolsku medresu pa pobjego čim mu je otac umro i dao se s bratom na skitnju i raspušten život, ali je uvijek nosio bijelu ahmediju oko fesa. I pored svih strašnih pijanki i skitanja ostalo je njegovo lice kao što je bilo golobrado i rumeno s napućenim usnama kao u razmažena djeteta, samo su mu oči, nečedne i zelene, starile i pod nabuhlim vjeđama kao da su venule. A stariji je bio visok i blijed, nekad najljepši momak u cijelom Sarajevu, s teškim crnim brkom i velikim tamnim očima u kojima je uvijek plivao zlatan odraz. Samo je sad već njegovo lice bilo hladno i mrtvo; on se raspadao potajno od pogane bolesti, a niko mu nije znao lijeka do jedan berberin s Bistrika koji gaje liječio hapovima i kadovima, a nikom nije htio reći od čega ih pravi. Ali u posljednje vrijeme nisu braća smjela u Sarajevo, jer su dočuli da je na sve tužbe radi njihovih zuluma i ispada stigo iz Stambola konačni odgovor: da se obojicu Morića ufah i posiječe, pa su ih sad oko Sarajeva tražili zaptije i vezirovi Toske. A i inače su bili već pri kraju. Sve su kmetove bili isprodavali. Još im je ostao samo veliki han na Varoši i njihova čuvena morićevska kuća na Kovačima. U toj kući im je živila stara majka i jedina sestra, malo, grbavo i bolešljivo djevojče.

Upitaše se za zdravlje, oni su bili stari znanci i uzeše piti. Braća opaziše promjenu na njemu i stadoše ga zapitkivati i dražiti.

- Šta je, šta si se smrko? - Ostarilo se, Gjerzeleze, bogami!

- Pozdravila te Darinka iz Plevlja, kaže od kako si ti otišao spava sama.

Gjerzelez je šutio. Stariji Morić je govorio neveselim i pomalo dobrostivim tonom očajnih propalica, i sa samim Gjerzelezom on je govorio povjerljivo i prijateljski. Mladi se tek smiješio.

- Asli si đunup jutros, smije se stariji Morić, bezglasno i kratko.

A on ih samo gleda. Sve je u njemu mirno, bol se slegao i srdžba se ohladila, samo mu je još teško. Gleda ih i dolaze mu kao djeca, neuka i luda, kao dijete mu je svak ko nije vidio tanku Vlahinju, u širokoj haljini od zelena somota, s malom glavom nad ovratnikom od krzna. On je šutio. Nagovarali su ga da iza podne pođu na dernek. On se nećkao. Tek iza ručka osjeti dosadu, popusti i pristade.

Na vrh brežuljka bila je zelena ravnica okružena velikim i rijetkim borovima, a otvorena prema zapadu. Tu je bio ciganski dernek. Gorile su vatre. Tukli bubnjevi, udarale krnete i šargije. Kolo nije prestajalo. I na suncu vedrog dana su igrale boje šarenih ciganskih haljina; prevladavala je crvena. Pilo se, jelo, trčalo, smijalo, valjalo i bez prestanka pjevalo.

Kraj jedne vatre su sjedili Gjerzelez, Morići i neki momci iz Priboja. Pili su rakiju; Gjerzelezu se isprva činilo da je kisela. Ali svi su ga nudili mezetom, a dan je bio topal i lijep; pilo se, i kad god bi iskapio do dna on bi vidio vrhove tamnih borova kako se njišu na proljetnom nebu.

Upravo mu je jedan bakal govorio.

- Kad sam čuo, džanum, da si ti došo, zatvorio sam namah dućan, idem, rekoh, da ga vidim, pa eto...

Kad ga prekide pljesak i smijeh i svirka se zbrka i pomješa: na ljuljačku se popela Zemka.

Ta Zemka je bila puštenica, i to već po treći put, vitka, zelenih očiju i bijela mimo sve ostale Ciganke. Kažu, nikoj nije mogao na kraj stati.

Ljuljačka je bila svezana na jednoj takiši i vila se visoko zajedno sa Zemkom, s leđa su je otiskivale Cigančice, a ona se

raskriljenih ruku čvrsto držala za konopac i uzimala sve veći zamah. Imala je bljedilo lice i zaklopljene oči, prelazila je liniju brijega i ocrtavala se na horizontu, njene dimije su se plele i vile u sto nabora, lepršale i šibale nebo. Gjerzelez je, sjedeći nisko kraj vatre, prađo očima njen zamah i svaki put kad bi se digla i ocrtala gotovo vodoravno na nebu i vraćala u strmom padu u dubinu njega je prolazila neka slatka tjeskoba i jezovita strepnja kao daje on na ljuljačci. Pio je brže i veselije.

Zemka se nije zaustavljala; vidilo se da teško diše i da je bljeđa, ali ona se dizala i dizala, i svaki put kad bi bila na najvišoj tački otvorila bi oči da u slatkom užasu pogleda oranicu i rijeku pod brijegom. Isprva su je svi mučke i udivljeno gledali, ali do-mala započe smijeh i pijana graja. Cigani i pribojski momci počeeše podvriskivati i dovikivati ženi koja nije ništa čula.

- Alta! 'vamo pogledaj, Zemko!

- Nemoj, pašče, jedna!

- Ako, na meko će!

- Evo joj jastuka!

- Ha, ha, h-a-a-a!

-Jih! Ljuljni, Zemko!

A Zemka se umorila. Cigančice je prestaše otiskivati, zamasi su bivali sve manji, još se njihala samo svojom rođenom težinom, sve manje, sve manje, dok joj se noge ne dotakoše trave i ona siđe, zanesena i nasmijana.

Gjerzelez sjedi i gleda, topi se i širi ruke - zbogom pameti! - ponijelo ga veselje i ljepota i one dimije od džambas-me što lepršaju kao barjak i miješaju se sa vrhovima borova i vedrim nebom. Kao da se njegovoj žalosti prohtjelo da se sva od jednom prometne u objest i veselje. Samo jedan čas mu bi nekako i žao i sđdno što se tako brzo odriče svoje tuge i one gnjevne odluke s drumu, da ne će u svojoj blizini više nikad "ništa što je žensko... Ni mačke!... Ni mačke!... Ali na jednom Ci-ganke, pošlje duga sašaptavanja i dogovora, složno zapjevaše:

Razbolje se Gjerzeleze,

Aman, ciman!

Diže se hajnak i vriska, svi pogledaše u njega, a on ne vidje više nikoga. Oči mu zažagrite i lice sja, a osječa daje nemo-čan, i lak je, a nikako ne može da se digne.

Tu su pjesmu ispjevale srebreničke Ciganke neke godi-ne, kad je Gjerzelez svo prolječe ležao u Srebrenici, jer ga je

neko mučke ranio jednog petka kad je dohodio Nuribegovoj kćeri pod pendžer. A on se ne sjeća ni onog petka, ni pendžera, ni Nuribegove kćeri koju je davno zaboravio. Samo se sjeća kako je slab i ranjen ležao; ispod otvorena prozora mu pljuska i šumi nabujao potok, na brijegu je đurđevdanski dernek i Ciganke po prvi put pjevaju o njemu, pjesmu im dodaje brijeg brijegu, ječi i šumi sva srebrenička kodina od pjesama i potoka, a on leži i tako je slab da ne može sam ni maštrafu s limunadom da ustima pri-nese. Sjeća se, sjeća, ali ne može da razdvoji ovaj dernek od onoga što ga je bolestan slušao nego mu se sve miješa, pjesme i svirka i piće i čeljad od onda i od sada, a preko svega toga se ljulja Zemka u velikom smjelom luku, i on je lovi očima i jeza ga prolazi čas vrela čas hladna, ispod slabina.

U posljednje dane nije gotovo ništa jeo, pa ga piće obuzima naglo. Sunce je zašlo. Ide hladan vjetar, šume borovi; dim sa vatara biva modar, sumrak se spušta.

Gjerzelez naređuje Ciganinu da mu svira viš glave, na tanku žicu, pa svaki čas uzmahuje rukom i hoće da ga bije i psuje mu čemane i onoga ko mu ga je napravio, a stariji Morić mu zaustavila ruku i miri pa. Onda se diže na hoće da ide da hvata Zemku. Zadržavaju ga Morići i smiju se; osmjellili se i oni momci iz Priboja pa se smiju. Grohot i tresak, a Gjerzelezu se jezik plete.

- Ona je... moj dušmanin.

Otima se, diže, širi ruke i polazi put Zeinke koja stoji među Cigankama kraj ljuljačke i glode crvene arnautske šećer-leme. Raspaso se pa mu spadaju i boraju se čakšire, i onako kratke noge mu izgledaju još kraće i još deblje, otpaso mu se pojas od ibrišima višnjeve boje pa se vuče za njim, poliven rakijom i umrljan pepelom. Jedva se drži na nogama, krivuda i smjera čas lijevo, čas desno. Ciganke vrište od smijeha, i Cigani se ubezobrazili. Svirka staje.

- Ha, drži ga zemljo!

- Povuci, potegni!

-Jaalah!

A Cigančad što su se ispela po granama gađaju ga iz potaje suhim šiškarkama. Vraća se, sjeda i pije i upada u pjesmu.

Mrak pada. Svijet se pomalo razilazi, a Moriće i njihovo društvo tek poduzelo piće, terevenče i jednako tjeraju šalu s Gjerzelezom koji napreže oči da u mraku razazna Zemkin lik, dok mu se sve pred očima pomiče i kovitla. Sviraci hoće da im

odu, oni ih zaustavljaju najprije lijepim pa onda na silu, psuju im majku cigansku, nude im novce i tuku ih, naizmjenice.

- Dockan je, pustite nas, slatke age!
- Ne vidi se, more, daleko nam je kućama, izginućemo!

Najednom mlađi Morić skoči, njegovo je golobrado lice probljedilo i došlo podbulo i zlo kao u čovjeka koji je na sve spreman.

- Posvijediću ja vama sad, za dušu vam se firaunsku!

On se diže i uze veliku glavnju smrčevine; držeći je u stranu, jer ga je dim gušio i iskre obasipale, uputi se, lagano se povodeći, ravnicom. Na zapadnom, otvorenom obronku je stajao plast sijena, ograđen plotom od ševara i očupan i izgrizen sa strana, dokle su mogla goveda da dohvate. Nađe plast u mraku ali zadugo nije htjelo sijeno da uhvati plamena, tek kad nalomi suvih grančica od plota i naloži ispod sijena primi se u okrug plasta vatra koja seje sve više penjala dok se konačno ne pretvori u velik stup plamena koji seje na vjetru širio i naličio na ognjeno jedro. Pucketalo je sijeno i rojile se iskre, crvena je svjetlost zalila borove i ravnicu i zaostalu čeljad. Svi se stadoše razilaziti, kud koje. Svirači su drhtali.

- Aman, aga, šta učini? Povješače nas kadija sve.

- Sikter, more, i ti i kadija.

- Ne, neće oni na vas, nego nas Cigane; reći će: eto, Cigani zapalili kadijino sijeno. Uh!

I oni čaršnilije se prepali, ako su i pijani vide: odviše je. Samo oba Morića sjede, pucaju iz malih pušaka, pijuckaju i gledaju u plamen, trepćući.

A Gjerzelez posrće, podalje u polumraku za posljednjim Cigankama i lovi Zemku. Usiljava se da trči što bolje i bijaše je dobro pristigao kad ona najednom zakrenu na lijevo i izgubi se na putu koji vodi između njiva. Gjerzelez se nije nadao tako naglom zaokretu; onako krut, težak i pijan kad se jednom zaletio on se nije mogao zaustaviti, pređe obronak ravnice i otisnu se niz visoku strmu obalu put potoka. Isprva se dočekivao na noge ali kako je obala bivala sve strmija izgubi ravnotežu i skotrlja se ko klada sve do u potok. Pod rukama osjeti vlažno kamenje i glib, i odmah poče da se diže. U očima mu je još titrao sjaj ali tu je bilo mračno. Napipa vodu i stade da hladi ruke i čelo. Tako je sjedio dugo. Noć je odmicala.

U neko doba osjeti studen i neugodnu drhtavicu, pribra se i odluči u tupoj glavi da se izvuče iz potoka. Penjao se i

otiskivao, pridržavao rukama za travu i ogranke, odupirao se koljenima, idući sve više na lijevo gdje je obala bila manje strma, i sve je to činio kao u snu.

Nakon duga vremena i mnogo napora on se nađe na rubu ravnice na kojoj već davno nije bilo žive duše. Bilo je tamno. Osjeti ravno i tvrdo tlo pod nogama i tek tada iznemože potpuno. On pade na koljena, dočeka se na ruke i osjeti nešto toplo i prhko pod sobom; bio je izišao na mjesto gdje je izgorio plast sijena. Tako je ležao potrbuške, upirući se na rake. Bilo mu je mučno. Pod njim je u hrpi crnog gara bljesnula još gdjekad po koja iskra. Čulo se kako psi reže i glođu ostavljene kosti. Sa jednog bora pade šišarika i dokotrlja se do njega. On se osmjehnu.

- Ne gađaj se, Zemko, rospijo... vamo dođi!

Nikako ne može da se sabere. Prisjeća se daje htio nekog da bije; htio je nekog da upita šta je ovo s njim, ali bilo se naoblačilo i kasna noć; i nikog nije bilo, ni koga da pita, ni s kim da se bije.

GJERZELEZ U SARAJEVU

Jedan nesretan, slavan i smiješan, tako je obišao Gjerzelez po carevine. O njegovim doživljajima toga ljeta zna se veoma malo; i on sam ih je odmah zaboravljao. Čulo se samo da je počinio mnoge ludosti radi udovice jednog ušćupskog trgovca i da ga je ogulila neka Jevrejka što je hodila s čalgidžijama iz Selamika.

U oči samog Ramazana stigao je u Sarajevo.

Tri dana prije njegova dolaska pogubljena su nad Kovačima, na onom širokom raskršću gdje se sijeno prodaje, oba Morića. Uхватili su ih u jednoj mehani na dramu koji vodi u Trnovo. Proveli su ih kroz svo Sarajevo. Išli su, vezani, kratkim i oštrim korakom kako stupaju Arnauti; oko njih toske i zaptije. Za njima je ostajao lak oblačak prašine. Svijet se je obazirao.

Kad su bili kroz donju čaršiju, počеше da im dobacuju pogrde. Čaršinlije su skakali sa čepenaka i mašući bagavim nogama tražili po zemlji nanule.

- Ahaa!

- Hajduci!
- Sikiru za domuze!

Tako su ih vodili do Tašlihana.

Nisu ih smaknuli kraj Miljacke, ispod Latinske Ćuprije gdje su vješali raju i gdje bi obješeni visili po dva dana, a besposleni prolaznici bi im zasukivali konopac pa onda pustili i leš bi se dugo vrtio, kao vreteno. Njih su pogubili brzo i odmah sa sutonom sahranili na Bakijama. Majka im je izdahnula, bez jauka, kad je s dihvanane ugledala gdje ih vode.

Njihova velika kuca sa bezbrojnim oholim prozorima koji gledaju iznad grada i preko Igmana, ostala je tamna i pusta. Samo je u jednoj od donjih odaja gorila svijeća. Tu je, venući od sušice, ležala sestra dvojice Moriča sa plavom glavom na vrelim jastucima i grozničavih očiju slušala šapat svoje stare dadilje Angje koja je potajno snovala daje, bar u čas smrti, pokrsti.

Poslije prvih jesenjih kiša i vjetrova bile su sarajske ulice čiste i vedre sa veselim sjajem jesenjih dana u zraku i na kućama, i sa prvim pjegama rujeva lišća na strmim bregovima. Leti zrakom paučina kao svila.

Bio je Ramazan i danju je sve mirovalo ali noću se grad prolamao od svirke, sijela i ašikovanja po mahalama. Dućani puni voća i kahve pune ljudi bili su po svu noć otvoreni. Iz aščinicSa se širi oštar i zagušljiv zadah masla i pržena šećera. Prolaze buljuci žena a pred njima po jedan muškarac sa velikim fenjerom.

Gjerzelez ide, opaljen i lak, u silnoj snazi koja se pred jesen kupi u svakom čovjeku. Sva su mjesta mila; čeka ga mnogo radosti; puno obećaju dani i ljudi.

Redom su ga pozivali na iftar. I jedno predveče, kad je, idući Bakareviča kućama, prolazio između Rršle i Turbeta zastade pred kućom na uglu. Jedna starica, izmećarica smežuranih ruku, je kumala sitnim pijeskom avlinska vrata, kad se jedno krilo na pola otvori i pomoli se djevojka u svijetlim dimijama i crvenoj ječermi. Ona dodade nešto sluškinji i ostade časak onako prignuta u poluotvorenim vratima.

Kao uvijek kad bi ugledao žensku ljepotu on izgubi u tili čas svaki račun o vremenu i istinskim odnosima i svako razumijevanje za stvarnost koja rastavlja ljude jedne od drugih. Videći je onako mladu i punu kao grozd, on nije mogao ni na čas da posumnja u svoje pravo; potrebno je samo da ruku pruži!

Jedan čas je gledao, raskoračen i zažmirivši malo na desno oko, a onda se nasmija poluglasno i šireći ruke i gotovo poskakujući pođe prema njoj. Djevojka ga ugleda na vrijeme, trže staricu za rukav i uvuče je u avliju - Gjerzelezu se ukrstiše u očima gipki i veliki pokreti vrele djevojke - a onda tresak, i on ne vide ništa do, pred samim nosom, veliku bijelu plohu avlinskih vrata za kojima je škripala brava i strugao mandal. - Tako je stajao. Još je ostalo malko sada već besmislenog smiješka na njegovom licu; a onda se okrenu:

-Vidiš!...

I u nesvjesnom čuđenju nekoliko puta ponovi tu riječ bez smisla i značenja, kao što čini čovjek koji se žestoko uduri.

Sad je bilo mračnije. Iza Kršle su kosmati i krivonogi suarije strugali zagorjele karavane od pilava pripravljujući se za iftar. Gjerzelez pođe uz brijeg.

Za večerom je glasno govorio da nadviče sjećanje. Jeo je a jelo ga je ujedalo za srce. Iza večere, kad su ležali na šiljtetu teško dišući od prekomjerna jela i pušćići ne može održati i ispo-vjedi se mladom Bakareviću, vitku mladiću zelenih očiju i rumena lica s podrugljivim osmijehom. Pričao je sve, i pričajući i sam se čudio da j c cio đogaucij, k . u i se ui ugom k a / i i] e, tarto malen i neznatan. I nehodce je širio, uvećavao i uplitaio sjećanja iz drugih susreta. Gušio se riječima.

Sutradan je ustao iza podne i odmah se zaputio kući kraj Turbeta. Septembarski dan, i sinoćna gorčinja gorčina. Visok bijel zid, teška zatvorena vrata, a preko zida proviruje loza.

Prema kući je bila halvedinica iz koje ga neko viknu. Sa mirnim poštovanjem ga pozdravi jedan stari poznanik Arnautin. Bio je sin prizrenskog trgovca, ali je živio uvijek po svijetu "u trgovini", a u stvari se je satiro idući uvijek samo za jednom strasti. Sad je od svojih zemljaka halvedija zapazio djevojku u bijeloj kući na uglu i tu je gubio dane i nije odmicao iz halvedinice vrebajući uzalud njena vrata.

Kad Gjerzelez uđe, iziđoše halvedije iza pregratka, gdje su muklo dahćući mijesili šećer i tijesto i prostriješe im hasuru da sjednu. Obojica su nastojali da sjednu licem prema ulici i vratima. Kako nisu smjeli pušiti i kako ih je morila žeđ govorili su isprva veoma malo, i pogledali svaki čas napolje. Gjerzelez se prvi povjeri i ispriča mu "sve". Kad Arnautin ču obradova se bez imalo surevnjivosti, njegovo lice žuto s dubokim borama i njegove ugašene oči oživješe i planuše. Povedoše govor kao prijatelji.

Oborivši blijedo lice s podstriženim brcima Arnaut je govorio polako i rastavljajući riječi:

- Ona je kao kruška jerbasma, glatka a meka. — Asli je žena latinskog mileta vruća od svake druge žene.

I oni počеше dug i strastven razgovor, turski a šapatom. Arnaut je govorio promuklo i sa smiješkom koji mu je uvijek ležao kao neugodna sjena na licu. Od njega je saznao sve o toj djevojci.

Ona se zvala Katinka i bila je kći Andrije Poljaša, nesretna rad svoje ljepote o kojoj su pjevali dvije pjesme po svoj Bosni. Na kuću su im udarali rad nje. Nikad nije smjela izlaziti. Svecem bi je vodili zorom na ranu misu u Latinluk, i tad umotanu u bošću kao Turkinju, daje ne prepoznaju. Rijetko je silazila i u avliju jer je odmah do njih bila istahana, za čitav boj viša od njihove kuće, a đaci te škole, slabo hranjeni i mnogo bijeni mladići, provodili su, blijedi od želje, sate na prozorima, loveći je pogledom po avliji. A kad god bi izišla ugledala bi za prozorom nacereno lice ludog Alije, žuta i krezuba idiota, koji je bio sluga u toj školi.

Dešavalo se, poslije burnih večeri, kad bi askeri ili sarajski momci vriskali i nakašljivali se ispod prozora i udarali na vrata, da bi je majka, ni krivu ni dužnu, grdila i u čudu se pitala "u koga se umetnu", daje rad nje grad lud i kuća nemirna, a ona bi je slušala, skopčavajući ječermu na grudima, bez tračka razumijevanja u velikim očima. Ona je često po vazdan plakala ne znajući kud će sa životom i sa svojom proklinjanom ljepotom. Ona je klela samu sebe i grizla se i uzalud se mučila, u svojoj velikoj nevinosti, da dokuči šta je to "bezobrazno i tursko" na njoj što zaluđuje muškarce i rad čega se uspaljuju i mame oko njine kuće askeri i balije, i rad čega to mora ona da se krije i stidi a njeni da žive u strahu. I svaki danje bivala ljepša.

Otad zaredaše Gjerzelezu popodnevi u halvedinici. Počeše se kupiti i neki Sarajlije. Dolazio je mladi Bakarević, pa Der-višbeg sa Sirokače, ridi i podbuo od pića a sad, radi posta, ljut kao ris; i Avdica Krdžalija, sitan, mršav a žustar kao vatra, poznat ukoljica i ženskar. Tu, u polumračnoj halvedinici, gdje je svaka stvar bila potamnijela i ljepljiva od šećera i isparivanja, bi čekali da pukne top i vodili duge razgovore o ženama samo da zaborave žed i duhan.

Sa gorčinom u upaljenim ustima i nekim bolnim nemirrom u svakom mišiću Gjerzelez ih je slušao, smijao se pa i sam

pokatkad pričao, zaplićući se i uzalud tražeći riječi. A pred njim je uvijek Katinkina kuća zatvorenih vrata i nepomičnih pendžera.

Jedno popodne isprebijaše od čamotinje i zlovolje nekog somundžiju, rišćanina, što je prošao pušeći.* Pokušali su da zavade, za zabavu, Arnauta i Gjerzeleza radi djevojke, ali uzalud, jer je Arnautin bio nepomičan u svom miru sa smiješkom i bez traga surevnjivosti. Jedanput pladše neko dijete da iza ugla tanko vikne:

- Gle, Katinke! Kako si, Kadnka? Ama gdje si ti? Nigdje te nema.

Kad ču Arnaut, samo što strignu očima i bez šuma, kao lasica, klisnu prema vratima. A Gjerzelez za njim. Stiže ga na vratima i obojica ispadoše u isti čas na ulicu. A napolju nigdje nikog: dugo i sumračno doba pred iftar i pritajena bijela kuća; iza ugla se čuje po kaldrmi topot kako bježi plaćeno dijete. - Svi su se dugo smijali. I Gjerzelez se smijao.

Mladi Bakarević im predloži da zovnu Ivku Gigušu, jednu staru i poznatu pezevenkušu s Bistrika, koja je zalazila u svaku kuću, jer je prodavala bez i čevrme, ali je živila ne toliko od svog beza koliko od tuđeg grijeha i tuđe nevinosti. Bila je debela i visoka starica sa smeđim okruglim očima; u govoru se neprestano doticala rukom Gjerzelezova koljena. Obećala je da će razviditi, ali da nema nade, jer se do djevojke ne može; i otišla, oprastajući se glasno.

Sutra popodne zateče Arnauta i Gigušu. Arnaut je kimao glavom.

- Hej, hej otišla, otišla!

- Otišla, bora mi, efendija, ima dva dana. Odveli je, kazuju mi, prije sabaha; i sad daj znaj, dušo, gdje je. Zapazili zar gdje se vrzete oko kuće, a mnogo vas je, pa vele, da sakrijemo djevojku. To je, dušo, ništa drugo. A sad daj je nađi.

Stara je snizivala i dizala glas, nišući glavom kao nad gutbitkom. Arnautin je gledao preda se. Nije se nikako moglo znati šta misli.

Gjerzelezu udari krv u glavu. Ta stvar tako jasna i vje-rovatna i nepovratno istinita: da u toj kući već od neki dan nema djevojke s blijedim mršavim licem a teškom kosom i bujnim velikim tijelom (on je još jednom ugleda cijelu) uzbuni i prevr-

* Kako muslimani preko dana, uz Ramazan, ne puše, ne jedu i ne piju, nisu smjeli ni kršćani napadno pušid ili jesti ispred njih da im ne izazivaju želju.

nu sve u njemu. Kao da se steže i smrknu halvedinica; krvavi mu dođoše i baba i Arnaut; okrenu se i kao slijep izide na ulic u.

Nadimao se od gnjeva. Ne moći do te Vlahinje; nikad ne moći! I ne moći nikog ubid i ništa razlid! (Novi val krvi zapljusnu). - Ili da ovo nije varka? Da njega ne magarče? Kakva je ovo šala opet? I kakve su to žene do kojih se ne može kao ni cio Boga? A isti čas je jasno osjećao da su to pretanki konci za njegove ruke i da - po koji je to put već u životu!? - ne može nikako da shvati ljude ni njihove najjednostavnije postupke, da valja da se odreče i poruče, i da ostaje sam sa svojim smiješnim gnjevom i suvišnom snagom.

Išao je tup i ubijen. Nijedne misli u glavi, samo se crven oblak jedan za drugim diže i rasplinjuje. Nije se osvrtao, a za njim je ostajala bijela šutljiva kuća i mračna niska halvedinica.

U Rršli su se vježbali trubači; jednolična melodija vojničkoga marša se svaki čas prekidala i ponavljala. Sunce je dobro sjalo. Odjednom ga steže oko vrata i proli znoj. Išao je niz Miljacku; ispod njega rakite i vrbe zelene, ali s tragovima još proljetnih poplava. - Dobro je da je put niz Miljacku tako ravan i tako dug; da nikad ne bi svršio! Da se nigdje ne mora zakretati.

Zaustavio se tek na Hisetima i zakrenuo, sad već s jasnom namjerom, u Donje Tabake. Tu uđe u jedno malo dvorište s visokom kapijom. Pod njim su jecali i škripali uski basamac i izgledani od mnogih posjeta! U maloj i lijepoj sobi, u prigušenom svjetlu zavjesa od tanka bijela čezeceta sjedila je, s mirnim očima i bijelim rukama, Jekatarina, kao da čeka.

Ta Jekatarina je bila kći jednog ljekara, koji je došao nekad iz Odese. Govorili su da je Gruzijanac ali u stvari je bio Rus; i nikad se nije znalo zašto je izbjegao. Nosio je fes i zvali su ga Veli-beg, ali je prije smrti zvao popa i umro kao hrišćanin. Kći mu je, osirotjela i sama, htjela najprije da pođe u kakav ženski manastir u Rusiju, ali ju je zadržao jedan Grk, kavaz, a kad je on prevari preselila se u jednu od onih malih lančića što se redaju niz Hiseta do u Donje Tabake, i u kojima žive pod državnim nadzorom, sve po jedna ili po dvije u svakoj kući, kupovne i cijelom gradu po imenu poznate djevojke. S ostatkom očeva novca ona je kupila tu malu kuću u kojoj je sada živila s jednom starom sluškinjom također nekadašnjom hisetskom djevojkom. Po danu bi spavala ili plela jastučnice u sjeni svoje avlije a po noći bi primala bogatije gospe. Bila je ozuška, krupna i šutljiva.

Gjerzelez ju je poznavao iz prijašnjih noći. Ona se iznenadi danjem posjetu; ustade, a on reče mirno, s vrata:

- Jekatarina, došao sam do tebe.

- Neka, neka, dobro došo! - govorila je ona namještajući mu pokorno jastuke.

Sjeo je na kratko šiljite, a ona ostade stojeći, malko prignuta. I odmah poče da ga raspasuje. -

Poslije je legao položivši glavu na njen skut, dok mu je ona milovala suncem opaljenu šiju. Pripio je lice uz tanko tkivo njenih dimija; pred očima su mu kružili svijetli i crveni kolotovi nesretne krvi i bezbrojne uspomene, ublažene i daleke.

I ta ruka što je osjeća na sebi, je li to ruka žene? - Mlećauka u krznu i somotu čije se tijelo, vitko i plemenito, ne može ni zamisliti. Ciganka Zemka, drska i podmukla a mila životinja. Gojna udovica. Strazna a prevena Jevrejka. I Katinka, voće koje nije u hladu. - Ne, to je ruka Jekatarine. Samo Jekatarine! Jedino do Jekatarine se ide ravno!

I još se jednom javi misao s kojom je sto puta zaspao, nejasna, nikad do kraja ne domišljena a uvredljiva i jadna misao: zašto je put do žena tako vijugav i tajan, i zašto on sa svojom slavom i snagom ne može da ga pređe, a prelaze svi gori od njega? Svi, samo on, u silnoj i smiješnoj strasti, cio svoj vijek pruža ruke kao u snu. Šta žene traže? -

Mala ruka ne prestaje da ga gladi, vješto i znalački, niz kičmu. I opet gasne misao i ruši se neriješena i teška u njemu, ćovorio je kao u snu, nepomičan.

- Koliko sam svijeta vidio, Jekatarina! Koliko sam ja svijeta obišo. —

On sam nije više znao bi li to da joj se tuži ili da se hvali; i prekinu se. Bio je miran u sanjivoj tišini u kojoj se slivaju i izmiruju svi dani i događaji. Silom je sklapao oči. Htio je da produži taj čas bez misli želje, da što bolje otpočine, kao čovjek kom je dan samo kratak odmor i kome valja dalje putovati.

RJEČNIK

- ačkosum- usklik odobravanja: bravo! sjajno!
aferim- usklik odobravanja: bravo! tako je! tako valja!
aga - naslov vojnih ili civilnih dostojanstvenika u Turskoj, sa
značenjem: gospodin, gospodar
ahmedija - turban, čalma, platneni ovoj oko fesa koju nosu hodže
alčak - nevaljalac, lukavac, prepreden čovjek
aman- usklik: milost, pomoć, jao!
aprovizadja - 1. opskrba, snabdijevanje živežom; 2. ustanova za
opskrbu
arbajt - rad
arčlija - haračlija; pobirač poreza, poreznik
argat - argađn; radnik, nadničar
Amaut - Albanac
artija - papir
asker- vojnik
asli - sigurno, uisđnu, zacijelo
aščinica - gostionica, javna kuhinja
ašikovanje - udvaranje između momka i djevojke
avlija - dvorište
bakal - sitničar, trgovac na malo
bali ja - nekada izraz u pogrđnom smislu za Turčina, nešto kao
prostak, kasnije značenje: svojeglavac, lijenčina, protuha, bez
obzira radi li se o muslimanima ili o pripadnicima drugih
vjeroispovijesti
banknota - papirnata novčanica
basamak - stuba, stepenica
bašča - vrt
bekrija - pijanica, lola, propalica
bensilah - široki kožni pojas za koji se može zadjeti oružje,
pašnjajača
bez - bijelo tanko platno
bezbeli - naravno, dakako, razumljivo, očigledno
binjedija - dobar jahač, čovjek koji se razumije u konje

bi.sage - dvostruka torba, dvije sastavljene torbe koje se prte preko ramena ili se vješaju u sedlo

biti - tuci, udarati

boščica - velik rubac što ga na glavi nose udate seljanke

budžak - ugao, kut, zakutak

lrlnjuk - gomila, jato, hrpa

ćelija — sobica (osobito u samostanu ili zatvoru)

dlim — sag, tepih

čutanje — šutnja

čakšire — hlače

čalgidžija — svirač, glazbenik

čaršija - 1. ulica ili trg s trgovinama i radionicama; 2. (prenes.) malograđanština, javnost, svjetina

čaršinlija - trgovac, čovjek iz čaršije

čevken — kratki haljetak sa širokim rukavima

čevrma — zlatnim ili srebrnim nitima vezen rubac

čehe - biljac, gunj, guber, pokrivač od proste vune

ćemane — gusle, violina

čehenak. — vrata dućana ili radionice kojima se crjornie krilo diže a donje spušta i podboči te služi za izlaganje robe

3

čereče - 1. fino platno protkano svilenim nitima; 2. vrsta kabanice

dama scenska sablja — demeskinja; sablja od čelika kakva se isprva kovala u Damasku

def - vrsta orijentalnog glazbenog instrumenta

dernek - vašar, zabava, sajam, veselje

dihvanana - isto i divanhana; prostorija za razgovor i pušenje; trijem u bosanskim kućama (na katu)

dimije - ženska odjeća, vrlo široke hlače istočnjačkog kroja

direk - stup, greda, oslonac

disona?ica - nesklad glasova, pogrešan akord, (prenes.) neslaganje, nesuglasje

dizgin — uzda, povodac od uzde

dockan — kasno

domuz svinja, prasac, krmača

drob - trbuh

drum - cesta, put

duel- 1. dvoboj; 2. borba, sukob uopće

dušmanin- neprijatelj, zlotvor

džambas- 1. trgovac konjima, mešetar; 2. prepredenjak, lukavac
džanaum— uzrečica: dušo moja! živote moj!

džizlija - nemoralna žena, bludnica

džugum - bakrena posuda za vodu; 2. (prenes.) nespretnjakovič

đerdan — ogrlica, lanac na vratu

diđa - dječja igračka, zvečka

đumurkana — carinarnica

đunah - grijeh, pogreška; krivnja, krivica

đunup - poslije spolnog odnosa sa ženom musliman je dužan
okupati se, sve dok je neokupan on je đunup, tj. donosi
nesreću i neraspoloženje; (prenes.) donosilac nesreće

efendija - gospodin, gospodar; đtula učenih ljudi i činovnika u
Turskoj

eisadile - pozdrav kod muslimana: sretan put! dobra sreća!
(odgovara osoba koja ostaje, na pozdrav — ejdovale: ostaj s
blagoslovom! kojega izgovara osoba koja odlazi)

fes - kapa osobitog oblika u muslimana, obično crvena (nazvana
po gradu Fesu u Maroku gdje su je izrađivali), u Turskoj se
koristi od 1826. mjesto čalme i saruka

firaun - Ciganin

hadžiluk - hodočašće u Meku

hajnak - grohotan smijeh

halveđija - čovjek koji proizvodi odnosno prodaje halvu

halveđinica - trgovina u kojoj se prodaje halva (slatko)

han - prenoćište za putnike, gostionica, svratište

kandžija - gostioničar

handžinica - gostioničarka

hap - pilula, lijek

hasura - rogožina, prostirka od nje

hodža - muslimanski duhovnik, vjeroučitelj

i.bri,šim - svileni konac

iftar - večera o ramazanskom postu

islahana - obrtnička škola

ispoline - div, orijaš, gorostas

izmećar - sluga, poslužitelj

ječerma - vrst prsluka, dio muške nošnje

jerihasma - vrsta krušaka

jok - ne; nije

kad - kupka

kadija - sudac

kafana - kavana, gostionica

kakva - kava

kaldrma - pločnik od neravnog kamena

kapija - velika vrata, veža

karavan - kotlić za četiri vojnika

kasapin - mesar

kasama — vojarna

kaurkinja - žena druge vjere

kavaz - pandur, stražar

kenjac — magarac

kiridžija - čovjek koji ide uz konje, kirijaš

k.ošija — nagrada pobjedniku utrke

kmeta - svirala

kumati — kumom (kum — sitan pijesak) čistiti

kutarisati se - osloboditi se, riješiti se, izbaviti se, otresti se nekoga

litija- 1. ophod, procesija; 2. (prenes.) povorka, dugački red, niz ljudi

’ljeb - hljeb, kruh

mahala - gradska četvrt, predio grada

maštrafa - čaša, posuda, limena zdjelica

medresa - viša muslimanska škola

medžedija - vrst turskog novca

mehana - krčma, gostionica

merhaba — pozdrav

meze- jelo uz piće

milet- 1. narod, nacija; 2. vjera, vjerska zajednica

minderluk - počivaljka i sjedalo; divan, sečija

misirača - bundeva

more! - usklik neodobravanja ili hrabrenja kojima se iskazuje pokroviteljstvo ili prisnost

nadukenost — napuhanost, bahatost

nanule - drvena obuća (poput sandala)

osmagnuti - potamnjeti, pocrnjeti

palanka - gradić, varošica, kasaba

papaz - pop, svećenik

parče - komad, dio

pendier - prozor

pezevenkuša - svodilja

pilav - kuhana riža

pipun - dinja

prevejanost - lukavost, prepredenost

pretrglja - prekupac, preprodavač

Ramazan - muslimanski post koji traje mjesec dana svake godine; tada se od jutra do mraka ne jede, ne pije i ne puši, a jede i pije se noću

ravanluk — kas

rišćanin - kršćanin

rospija - prostitutka, bludnica

rpa - hrpa, gomila

ršum - 1. vika, grdnja; 2. prolom oblaka s nevremenom

sabah- 1. zora; 2. jutarnja muslimanska molitva

saksija - lonac za uzgoj cvijeća

sale}) - toplo zašećereno bezalkoholno piće koje se pije zimi

salepdžija - prodavač salepa

Selanik - Solun

sikter- odlazi! marš!

sirće - ocat

smoking - kaput od crnog sukna (u toplim krajevima: od lagane bijele tkanine) s reverima opšivenima svilom; svečano večernje odijelo

somundžija - prodavač somuna (malih hljepčića)

srna - srebro, srebrni konac koji se upotrebljava za filigranske radove

suarija - konjanik

sudija - sudac

surov - okrutan

šargija - vrst glazbala slična tamburi

šeboj — vrst cvijeća

šećerlema — zašećereno voće, bombon, slatkiš

šeretski - vragolanski, obješenjački

šeS-beš - igra kocke

šiljte- oveći jastuk na kojem se sjedi

šip - šipak

špitalj - bolnica
švaler - ljubavnik, milosnik, ženskar
teskera - isprava, svjedodžba
točak - kotač
Toska - pleme u južnoj Albaniji; njegovi su pripadnici često bili u službi bosanskih vezira
tozluci. - dokoljenice
trabozan - ograda, balustrada, trijem
tremulirati - drhtad, podrhtavati, treperiti
urlap - vojnik na dopustu
uslov - uvjet
uščupski - skopljanski; Uš ćup - Skoplje u Makedoniji
va bonove — u hazardnoj kartaškoj igri — ulog, jednak iznosu čitave banke; staviti sve na kocku
vašima - 1. svijet; 2. svemir, nadzemaljski prostor; vasionki - svemirski
vezir - visoki dostojanstvenik u Turskoj i nekim islamskim zemljama; ministar; upravitelj pokrajine
vitraž - stakla, prozori
voz — vlak
zacenuti se - zagrcnuti se, izgubiti dah od smijeha ili plača
zaptija - redarstvenik, policajac
zort - strah i trepet, bojazan, strepnja
zulum - nasilje, nepravda, bezakonje, teror
žurna — svirala, vrsta frule

O PISCU

Ivo Andrić se rodio u Dolcu kraj Travnika 9. listopada 1892. Studirao na filozofskim fakultetima u Zagrebu, Beču i Krakovu. Početkom rata 1914. kao pripadnik pokreta jugoslavenske nacionalističke omladine utamničen (Split, Šibenik, Maribor), a poslije toga interniran, najprije u Ovčarevo (kod Travnika), potom u Zenicu, a onda 1917. amnestiran. Odlazi u Zagreb, te u Krapinu gdje se liječi. Ujesen 1919. prelazi u Beograd dobivši posao u Ministarstvu vjera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Od 1920. diplomatski je činovnik u Ministarstvu vanjskih poslova i službuje u konzulatima u Vatikanu, Grazu, Bukureštu, Madridu, Zenevi, Parizu, Trstu, te u Berlinu gdje od 1939. do 1941. obnaša dužnost poslanika kraljevine Jugoslavije te je u njezino ime jedan od potpisnika Trojnoga pakta. Od 1941. trajno boravi u Beogradu, gdje za vrijeme rata intenzivno književno stvara. Godine 1945. zastupnik je u Skupštini Bosne i Hercegovine i u tzv. Saveznoj narodnoj skupštini, te član najviših komunističkih političkih tijela. Od 1946. redoviti je član Srpske akademije nauka i umetnosti i predsjednik Saveza književnika Jugoslavije. Godine 1961. dobitnik je Nobelove nagrade za književnost. Umro je u Beogradu 13. ožujka 1975.

U književnosti se javio 1911. pjesmama. Suraduje u Hrvatskom đaku, Bosanskoj vili, Vihoru itd. Književni ugled stječe sudjelovanjem u pjesničkoj zbirci Hrvatska mlada lirika koju godine 1914. objelodanjuje Društvo hrvatskih književnika. Jedan je od urednika časopisa Književni jug što je 1918./19. izlazio u Zagrebu. Suradivao u brojnim hrvatskim časopisima: Suvremeniku, Hrvatskoj njivi, Omladini, Griču, Hrvatskoj ženi, Hrvatskom pokretu itd. Prve su Andrićeve knjige Ex Ponio, Zagreb, 1918., Nemiri, Zagreb, 1920., Put Alije Gjerzeleza, Beograd, 1920. U tom razdoblju Andrić se smatra hrvatskim piscem. Član je Društva hrvatskih književnika od godine 1918. Izabrana prozna djela su mu odabirom Ivana Esiha uvrštena u IV. izdanje antologije Hrvatski pripovjedači (1926.) Milana Ogrizovića, a s izabranim pjesmama zastupljen je i u Antologiji novije hrvatske lirike (1934.) Mihovila Kombola. Po-najbolja književna ostvarenja pružio je u prozi, a osobito su mu

uspjeli romani Na Drini ćuprija (1945.), Travnička kronika (1945.), Gospodica (1945.) i Prokleta avlija (1954.), te posthumno objavljeni zapisi Znakovi pored puta (1976.).

GLAVNA IZDANJA DJELA IVE ANDRIĆA

Ex Ponio, Zagreb, 1918.
Nemiri, Zagreb, 1920.
Put Alije Gjerzeleza, Beograd, 1920.
Pripovetke 1., Beograd, 1924.
Pripovetke, Beograd, 1931.
Pripovetke 2., Beograd, 1936.
Gospođicu, Sarajevo, 1945.
Na Drini ćuprija, Beograd, 1945.
Travnička kronika. Konsulska vremena, Beograd, 1945.
Priča o vezir ovom slonu, Beograd, 1947.
Rzavski bregovi, Sarajevo, 1947.
Nove pripovetke, Beograd, 1948.
Pod Grabićem, Sarajevo, 1952.
Prokleta avlija, Novi Sad, 1954.
Lica, Zagreb, 1960.
'/Mpisi o Goji, Novi Sad, 1961.
Podnebesje, Sarajevo, 1974.

Izabrana i sabrana djela:

Izabrana dela 1-4, Beograd - Sarajevo, 1958.
Sabrana djela 1-10, Zagreb, 1963.
Sabrana djela 1-16, Zagreb - Sarajevo - Beograd - Ljubljana -
Skopje, 1963.-1976.

VAŽNIJA LITERATURA O IVI ANDRIGU

Zbornik radova o Ivi Andriću, Beograd, 1979.

T. Maštrović: Nepoznata korespondencija Ive Andrića, Zagreb, 1981.

R. Vučković: Ivo Andrić: Hrvatski biografski leksikon, sv. 1, str. 128—130, Zagreb, 1983.

NAPOMENA

U ovu su knjigu uvrštena djela Ive Andriča iz vremena kada djeluje u sklopu hrvatske književnosti, piše hrvatskim jezikom i smatra se hrvatskim književnikom. Ponajprije tu je šest pjesama iz glasovite zbirke Hrvatska mlada lirika, Zagreb, 1914. (đskana kao 32. knjiga biblioteke "Suvremeni hrvatski pisci" Društva hrvatskih književnika), potom se donose dvije zbirke pjesničke proze: Ex Ponto, Zagreb, 1918. (izdanje "Književnog juga") i Nemiri, Zagreb, 1920. (Naklada St. Kugli), te pripovijest Put Alije Gjerzeleza, Beograd, 1920. (izdanje S. B. Cvijanoviča). Andričeva djela objavljena u ovoj knjizi prenesena su iz navedenih prvih izdanja, pri čemu su ispravljene postojeće tiskarske pogreške, te su provedena i neznatna pravopisna ujednačavanja; prije svega pisanje velikog slova, te pisanje suglasnika dj i gj koje je ujednačeno u đ, osim kod osobnih imena i prezimena (sam Andrić tako redovito piše Gjerzelez, što je ostavljeno, analogijom uvriježenom u hrvatskom pravopisanju, npr. Gjalski).

PRETPLATNICI

- VUKOVARSKO-SRIJEMSKA ŽUPANIJA (100)
- MINISTARSTVO KULTURE ZAGREB (100)
- GRADSKO POGLAVARSTVO VINKOVCI (15)
- SAPONIA OSIJEK (10)
- "DILJ" c.d. VINKOVCI (2)
- "FARMACIJA" d.d. ZAGREB, poslovna jedinica OSIJEK (2)
- FRA MIČO PIJUH - ŽUPNI URED VELJAČI (2)
- OPĆINSKO POGLAVARSTVO REŠETARI
- OPĆINA NOVA KAPELA
- ŽUPNI URED PRIVLAKA
- LAGUNA POREČ d.d. POREČ
- RIVIERA HOLDING d.d. POREČ
- OŠ "IVAN FILIPOVIĆ" V. KOPANICA
- KD "IVAN MEŠTROVIĆ" VRPOLJE
- OŠ "IVAN MEŠTROVIĆ" VRPOLJE
- OŠ "A. MIHANOVIĆ" SLAV. BROD
- "FARAON" VINKOVCI
- OŠ FRA BERNARDINA TOME LEAKOVIĆA BOŠNJACI
- GRADSKA KNJIŽNICA ŽUPANJA
- GRADSKI MUZEJ VINKOVCI
- "MM BOBAN" ZAGREB
- DOM UČENIKA GRADITELJSKIH STRUKA ZAGREB
- OŠ "A. HARAMBAŠIĆ" DONJI MIHOLJAC
- ANDRIJA BENAKOVIĆ, ŽUPANJA
- OŠ "M. ŠVEL-GAMIRŠEK" VRBANJA
- OŠ "IVAN MEŠTROVIĆ" DRENOVCI
- OŠ "A. I S. RADIĆ" GUNJA
- OPĆINA GUNJA - KNJIŽNICA I ČITAONICA GUNJA
- CROATIA BANKA d.d. ZAGREB
- MR. FRANO MATUSINOVIĆ, OSIJEK
- GRADITELJSKA I TEHNIČKA ŠKOLA ZAGREB
- HRVATSKA GOSPODARSKA KOMORA ZAGREB
- RIMOKATOLIČKI ŽUPNI URED KARLOVAC
- "SKALINADA" d.o.o. SPLIT
- OŠ "MATIJA GUBEC" CERNIK
- ARTUR FIŠBAH, OSIJEK
- ŽELJKO ZUANOVIĆ, BUDIMCI
- IVANKA TADIN, KAŠTEL STARI
- MIJO GRGIĆ, DESNE, KOMIN
- DAMIR VRHOVNIK, RIJEKA
- "PAPUK" d.d. NAŠICE
- ANTE KUTLE, ZAGREB
- LUJO GLAVINJA, CAVTAT
- SLAVKO MEŠTROVIĆ, RIJEKA
- RIMOKATOLIČKA ŽUPA SV. AUGUSTINA VELIKA
- OŠ 'J. J. STROSSMAYER" DURDENOVAC
- "CROATIA BANKA" podružnica ŽUPANJA
- MARINKO ZIRDUM, ĐAKOVO
- OŠ "I. G. KOVAČIĆ" ĐAKOVO
- GRADSKA KNJIŽNICA I ČITAONICA ĐAKOVO
- MATICA HRVATSKA OSIJEK
- MIROSLAV ILIŠEVIĆ, ŽUPANJA
- ZNANSTVENI INSTITUT GRADIŠĆANSKIH HRVATA AUSTRIJA
- FRIEDRICI SZEDENIK, AUSTRIJA
- KNJIŽNICE GRADA ZAGREBA - GRADSKA KNJIŽNICA ZAGREB
- RATKO FERENČIĆ, ZAGREB
- ŽELJKO ĐEREK, STARI MIKANOVCI
- MIJO PAPIĆ, SAMOBOR
- NATAŠA ŠARIĆ, PRIVLAKA
- REZIDENCIJA DRUŽBE ISUSOVE OSIJEK
- FRA ANTE PRANJIĆ, Hrvatska katolička misija BERN, ŠVICARSKA
- FRA ANTE PERKOVIĆ, Hrvatska katolička misija, ŠVICARSKA
- FRA ILIJA ŠARAVANJA, Hrvatska katolička misija, ŠVICARSKA

KAZALO

Tihomil Maštrović: Predgovor	7
POEZIJA	
Iz "Hrvatske mlade lirike"	
Lanjska pjesma	15
Strofe u noći	16
Tama	17
Potonulo	18
Jadni nemir	19
Noć crvenih zvijezda	20
PJESNIČKA PROZA	
Ex ponto	23
Epilog	79
Nemiri	
Nemir od vijeka	80
Nemir dana	84
Bregovi	90
PUT ALIJE GJERZELEZA	
Gjerzelez u Hanu	103
Gjerzelez na putu	108
Gjerzelez u Sarajevu	114
Rječnik	121
O piscu	127
Glava izdanja djela Ive Andrića	129
Važnija literatura o Ivi Andriću	130
Napomena	131

Ivo Andrić: IZABRANA DJELA

Izdavač: "RIJEČ" d.o.o. Vinkovci, H. D. Genschera 2

Uredništvo: Ružina 5a, Vinkovci

Tel./fax: 032/331-735, tek: 032/331-610

Za nakladnika: Martin Grgurovac

II. kolo, knjige 26 - 50, knjiga 34.

ISBN 953-6537-50-8

Design biblioteka: Ivan Balažević, Rijeka

Pravni zastupnik: Lujo Medvidović, Osijek

Adarhcting i prodaja: SINI "Privlačićs^M" Vinkovci,

"Riječ" Vinkovci, Tiskara Rijeka, Rijeka

Računalna priprema: SN "Privlačića" d.o.o. Vinkovci

Đurđica Bajič i Smilja Čopčić

Korektura: Goran Zovko

Naklada: 1000 primjeraka

Tisak: Tiskara Rijeka, d.d. Rijeka

Direktor društva: Adolf Hungler

Proces proizvodnje: Vladimir Grgurič, Albert Kerstenji,

Boris Postić, Ladislav Popović, Ljubica Malnar

Vinkovci, 1998.

Knjiga izdana uz potporu Ministarstva kulture RH

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

UDK 886.2-8
886.2(497.6)-8

ANDRIĆ, Ivo
Izabrana djela / Ivo Andrić ; priredio Tihomil Maštrović. - Vinkovci:
Riječ, 1998. - 136 str.; 20 cm. - (Biblioteka Croatica; II. kolo, knj. 34)

Str. 7-13: Predgovor / Tihomil Maštrović. - Bibliografija: str. 127-130

ISBN 953-6537-50-8

980319041